

PERTEV NALİ

BORATAY.

HACI EDEBİYATI

NERİLERİ

I

FOLKLORUN TARİHÇESİ

I- GARP'TA FOLKLOR ÇALIŞMALARININ TARİHÇESİ

Folklor, ilerde mevzu ve sahasını tespit edip, tarifini yaparken daha iyi göreceğimiz gibi, milli olduğu kadar beynelmilî karaktere sahip bir bilgi şubesi ve tetkik disiplini. Binaenaleyh, Türk folklorunun tarihçesine girmekten evvel, bizden evvel bu sahayı işlemiş olan memleketlerde bu ilmin tarihçesini gözden geçirmek zarureti vardır. Keza, folklor -çok yeni bir ilim olduğu halde- medeni memleketlerin ne kadar büyük bir ehemmiyet verdiklerini görmek ve o memleketleri örnek edinmek için de böyle bir tarihçe faydalı olacaktır. Fakat hem vasıtaların kıt olması, hem de buna yetecek yer ayıramayacağımızdan dolayı bütün milletlerde folklorun etrafı bir tarihçesini yapmayacağız; belli başlı birkaç memlekette, çok umumî çizgilerle bu işlerin nasıl başladığını ve nasıl bir manzara aldığını, bugün bu sahada nasıl çalışıldığını göstermekle kalacağız.

Folklor malzemelerinin toplanması tarihçesi, dünya milletlerinin tarihi kadar eskidir. Eski tarih anlayışı ne kadar dar olursa olsun, eski tarihçiler ne kadar, yalnız siyasi büyük şahsiyetlerden bahsetmekle kalmış olurlarsa olsunlar, gerek kitap halindeki vesikalar, gerek arkeolojik vesikalar -mahkûkat [kazınmış yazı, resim], kitabeler, heykeller, resimler, ilh... folklor malzemesi olarak da istifade edilebilecek birtakım malumat verirler. Hele her asırda yazılmış seyahatnameler, menakıpnameler, birçok folklor mahsullerinin işlenmesiyle meydana gelmiş edebî eserler mukayeseli [karşılaştırmalı] ve bilhassa tarihi folklor için değer biçilmez kaynaklardır. Fakat unutmamalıdır ki, bunlardan yalnız başna folklor malzemesi olarak istifade olunamaz; zira bunlar folklor malzemesi olarak toplanmamışlardır. İleride folklorun metotlarından bahsederken bu mesele üzerinde yinê duracağız. Bilhassa bu türlü eserlerin muharriirlerinin [yazarlarının], yepyeni bir ilim olan folklorun tetkik şuurundan tamamen mahrum olduklarını göz önünde tutarsak, bunların verdikleri vesikaların bizim için daima ikinci planda ve yardımcı materyaller olarak kalması icap ettiğini daha iyi anlarız.

Eski Yunan'da Pausanias (MÖ İkinci asır) kendi memleketinin aşığı tabakalarının hayatlarından, itikatlarından vs'den bahsetmek suretiyle bize ilk folklor tetkiki yapmış muharriir olarak görünür. Herodot (ölümü MÖ 425) ve Strabon (MÖ Birinci asır) gibi diğer bazı eski müverriirlerde [tarihçilerde]

başka milletlerin hayatlarına ait malumat bulabilyoruz. Fakat bunlar, hiç şüphle yok ki, müstakki bir folklor ilminin hususi tetkikleri gibi karşılanamaz.

Daha hususi ve şuurlu folklor çalışmaları başlangıcını görebileceğimiz devir, ancak 17'nci asırdan itibaren Avrupa'da açılıyor: Fakat yine münferit [tek, ayrı] ve sistemsiz kalmak şartıyla. 1697'de Perrault'unun halk masallarını toplayıp neşretmesi böyle bir devrin ilk alametleridir.

Bundan sonra, daha bir asırlık bir zaman beklemek lazım geliyor. 18'inci asır sonlarında Herder (ölümü 1803) çok daha şuurlu bir folklor anlayışıyla karşımıza çıkıyor: O, Perrault gibi sadece mahdur [sınırlı] bir sahada -masallarda- toplama ve folklor malzemesini sanat eserleri şeklinde tespit ve işleme işiyle kalmıyor. Folklorun -şüphesiz edebiyat folklorunun- daha başka sahalarını da ele alıyor; efsaneler ve türkülere üzerinde çalışıyor. Bunların tespitinden başka tefsiriyle [yorumuyla] ve dünya edebiyatlarının halk şarkılarında gösterdikleri birlik ve ıstısrak üzerinde mütalaalar yürütmekle, bu sahaya -onun beynelmileliğini [uluslararasılığını] göstermek gibi- yeni bir ufuk açıyor.

Walter Scott'un (ölümü 1832) edebi faaliyeti, daha fazla halk mahsullerini edebileştirme yolunda bir çalışmadır.

19'uncu asrın başından ortalarına kadar gelen ilk yarısında daha kuvvetli folklor çalışmalarına şahidiz. Alman romantiklerinin ilim kaynağı diye gösterilebilecek iki büyük adam, hem Alman hem de Avrupa folkloruna büyük hizmetleriyle folklorun tarihinde mühim yer alırlar: Grimm Kardeşler. Onların faaliyetleri; Alman masalları, Alman efsane ve menkıbeleri ve bu malzeme vasıtasıyla Alman dili üzerinde çalışmaları, folklorun dil ve edebiyat üzerinde ilmi çalışmalar için nasıl mühim bir hazine teşkil ettiğini ispat ediyor.

Keza bu devrin diğer iki mühim şahsiyeti, Arnim ve Brentano, halk şarkılarını tetkiklerinin ilk iki büyük mümessilidir [temsilcisidir].

Avrupa'da bu romantik devir başka bir ıstıkkamette, daha eski çağlarda folklorun mevzuu iken edebiyat eseri haline geçmiş eserlerin tetkikini de ele almak suretiyle folklorun sahasını genişletmiş oluyor. Muhtelif milletlerde Orta-Çağ hikâyeye, masal, hayvan masalları, destanlar ve dini menkıbelerinin tetkiki de en hararetili şekilde bu asırda başlar. Bundan evvel, yalnız birer edebi vakıa [olgu] olarak mevcut olan bütün bu mahsullerin tetkiki, hem yavaşyan folklor mahsulleriyle münasebetleri bakımından hem de doğuş ve menşei [köken] meselelerinin aydınlatılması bakımından folkloru ilgilendirmiştir. 19'uncu asrın romantik zihniyetiyle, çok defa müfrit [aşırı] hükümlere bağlanan araştırmalar, sonradan daha ilmi mesele ile ve kabili [önsel, apriori] olarak verilmiş hükümlerden sıyrılarak, müsmir [yararlı] şekilde devam ettirildi. Bütün bu faaliyetlerin ilk merkezleri Şimal [Kuzey] memleket-

leridir diyebiliriz. Almanya, İskandinav memleketleri, İngiltere; daha sonra Finlandiya. Fransa ve diğer Latin memleketleri de çok geçmeden bu memleketlerin yeni faaliyetlerine ıstısrak ettiler.

Folklor kelimesi, ilk defa müstakki ve şümullü [kapsamlı] bir disipline ad olarak 1846'da İngiliz arkeologu William J. Thoms (ölümü 1885) tarafından verildi. O zamana kadar İngiltere'de, ileride saha ve şümullü [kapsamlı] etrafı bir şekilde tespit edeceğimiz bu bilgi şubesi "popüler antiquities" (halk antikitelei; halkın eski mahsullerinin tetkiki) diye adlanıyordu. Bunun biraz daha değişik şekli, "Traditions populaires" tabiri, 1846'dan sonra da bir müddet Fransız folklorcularının kendi tetkik sahalarına verdikleri isim olarak kalmıştır. Sonradan, yavaş yavaş, asrın sonuna kadar Fransada dahil olmak üzere Latin memleketleri de "folklor" ıstıslahını [terimini] kabul ettiler: 1891'de beynelmilel [uluslararası] folklor kongresinde bu kelime, beynelmilel [uluslararası] ilmi ıstıslah [terim] olarak kabul edildi.

Fransa'da, 1877'de Henri Gaidoz tarafından kurulan *Mémoires* adlı mecmuadan itibaren, folklor mecmuaları -"folklor" tabirini bir müddet kullanmaksızın- bu bilgi şubesindeki faaliyetlerin neticelerini muntazam neşriyat halinde sokuyorlar. Bu tarihten itibaren, bazen ayrı zamanda, bazen birbirini müteakiben [ardı sıra, izleyerek] müteaddit [birçok] folklor mecmuaları çıkıyor.

P. Sébillot'un *Revue des traditions populaires* [Halk Gelenekleri Dergisi] (1886-1918 arasında 32 cilt) çıkıyor. Van Gennep'in 1908'de kurduğu *Revue des Etudes ethnographiques* [Etnografik İncelemeler Dergisi] sonradan, "Etnografya ve İhtimaiyat" Cemiyeti'ne devredilerek *Revue d'Ethnographie et de sociologie* [Etnografya ve Sosyoloji Dergisi] adını alıyor; bu son iki mecmua 1908-1914 arasında çıktı. Harpre intişar etmedi [yayınlanmadı]; bu, isminde "folklor" bulunmasına rağmen, folklor tetkiklerini de içine alıyordu. Harpre'nin sonradan, 1918'e kadar çıkmış olan *Revue des Traditions populaires* mecmuasıyla bu mecmua birleşiyor ve şu ismi alıyor: *Revue d'Ethnographie et des traditions populaires* [Etnografya ve Halk Gelenekleri Dergisi]. 1920 ile 1929 arasında 10 cilt çıkmıştır. Fakat etnografıların, muhtelif bölgelerin etnografyasıyla meşgul olduklarına göre ayrı ayrı cemiyetler tesis etmeleri [kurumları] yüzünden, Fransız folkloruyla etnografyasını bir arada bulundurmaya çalışın bu mecmua zayıfladı. Şu halde Fransa'da 1918 ile 1929 arasındaki zaman, hususi folklor mecmuasının yaşamadığı zamandır. 1930'da *Revue de folklore français* [Fransız Folkloru Dergisi] çıkmaya başladı. 1931'de ikinci cildi çıktı. Bu tarihten itibaren mecmuanın adı *Revue de folklore français et de folklore colonial* [Fransız ve Sömürge Folkloru Dergisi].

İngiltere'de, Londra'da 1878'den itibaren *Folklore Record* [Folklor Yıllığı] adlı mecmua çıkıyor. 1890'da "Society of Folklore [Folklor Derneği]"

kuruluyor. Yukarıda adı geçen mecmua bu cemiyetin organı olarak *Folklore* adıyla çıkmakta devam ediyor. Bu cemiyetten başka İngiltere'de folkloru da alakadar eden (bazen antropoloji ve etnoloji birliklerinin içinde) birlikler şunlardır: Cambridge'de "Folklor Cemiyeti"; "Royal anthropological Institute [Kraliyet Antropoloji Enstitüsü]"; Oxford'daki "Ashmolean Museum [Ashmole Müzesi]"; Jersey ve Guernsey adalarında "mahalli tetkikler" cemiyetleri; İskoçya'da bilhassa müstemlekeler etnografyası kısmı ile mühim olan "Royal Scottish Museum [Kraliyet İskoç Müzesi]"; "Scottish Anthropological Society [İskoç Antropoloji Derneği]" ve "Scottish Anthropological Institute [İskoç Antropoloji Enstitüsü]". İskoçya'daki bu üç birliğin faaliyetleri neticeleri "Scottish Archive for Ethnological, Linguistic and Folkloristic Studies [İskoç Etnoloji, Dilbilim ve Folklor Araştırmaları Arşivi]" adlı arşivde toplanmaktadır.

İrlanda'daki teşekküller [örgütler] şunlardır: 1) "Folklore of Ireland Society [İrlanda Folklor Derneği]", 1927'de kurulmuştur; mecmuası *Adelaide* adlıdır. İrlanda, İngiliz, Gal ve İskoç dillerinde materyaller neşreder. 2) "Irish Folklore Institute [İrlanda Folkloru Enstitüsü]" 1930'da kurulmuştur. Bu cemiyet 1925'te "Irish Folklore Commission [İrlanda Folkloru Komisyonu]" adındaki bir teşekküle devrolunmuştur. Avrupa folklor çalışmalarını haklarında bir fikir vermek için küçük İrlanda'nın bir küçük cemiyetinin yaptığı işlerden bir iki misal verelim: Bu son enstitüye 1930-1935 yılları arasında gelen materyaller 50.000 sahife tutuyor. 1935'ten sonra daha sistemli çalışmaları neticesinde, ilk dokuz ay zarfında 60.000 sahifelik materyal toplanmıştır.

Hollanda'da Gand şehrinde, 1858'de ikinci ismi *Folklore* olan *Volkskunde* mecmuası çıkmaya başlıyor.

Almanya'da, 1858'de Riehl'in "Folklor Bir İlimdir" adlı program mahiyetinde konferansından sonra dahi bir zaman teşkilata bağlanmış folklor çalışmaları görülmüyor. Grimm Kardeşler'in planları da tahakkuk etmeden [gerçekleşmeden] kalıyor. 1890'da "Verein für Volkskunde [Folklor Derneği]" adlı folklor cemiyeti kuruluyor; mecmuasının adı *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* dir [Folklor Derneği Dergisi]. Diğer cemiyetler bunu takip ediyorlar. Bugün bütün Almanya'daki cemiyetler ayrıca "Verband der deutschen Vereine für Volkskunde [Alman Folklor Dernekleri Birliği]" adında bir birlik halinde merkezileştirilmiştir; bu birlik 1904'te Gießen'de kuruldu. 1937'de bu birliğe Almanya'da ve eski Alman kolonilerinde 180 cemiyet, müze ve yüksek mektep enstitüleri dahildi. Bunun Freiburg'daki Halk Şarkıları Arşivi'nde, herkesin tetkiklerine imkân verecek şekilde tasnif edilmiş 214.000 halk şarkısı bulunmaktadır. Folklor şimdi dört Alman üniversitesinin ordinarius profesörleri tarafından tedris olunmaktadır [okutulmaktadır].

İspanya'da, 1882'den itibaren *El Folklore-andaluz* [Endülüslü Folkloru], *El Folklore espanol* [İspanyol Folkloru] adlı mecmualar ve neşriyat serileri çıkıyor.

İsviçre'de, 1896'da Zurich ve Basel üniversitelerinde Alman filolojisi profesörü E. Hoffmann-Krayer bir "İsviçre Halk Ananeleri Cemiyeti" kuruyor; 1897'den itibaren bu cemiyetin *Archive Suisse des traditions populaires* [İsviçre Halk Gelenekleri Arşivi] adıyla mecmuası çıkıyor. 1911'den itibaren bir de, *Folklore Suisse* [İsviçre Folkloru] adıyla, daha az teknik bir mecmua çıkıyor.

Rusya'da, 19'uncu asır içinde geniş mikyasta [ölçüde] folklor çalışmaları filologlar, lisaniyatçılar [dilbilimciler] ve tarihçiler yapıyorlardı: Türk folkloru için değer biçilmez malzemeler toplamış olan Radloff bir folklorcu olarak tanınmamıştı. Daha sonra folklor faaliyetleri etnografya içine girdi. 1917'de "Rusya Kavimlerini Tetkik Komisyonu" adında bir teşekkülün faaliyetleri içine folklor tetkikleri de giriyor. Bu teşekkül [örgütü] 1930'da "S.S.C.B. Milletlerini Tetkik Enstitüsü" oluyor; daha sonra bu enstitü de "Antropoloji ve Etnografya Müzesi" ile birleşiyor ve "Antropoloji ve Etnografya Enstitüsü" meydana geliyor. Bu enstitünün antropoloji ve etnografya şubelerinden başka bir de folklor şubesi vardır. Bütün bu teşekkülleri içine alan "İlimler Akademisi"nin 1931'den beri bir de "Folklor Merkezi" vardır.

Şimal memleketlerinde folklor çalışmalarının teşkilatlandırılması, Almanya'dan geri kalmayacak vaziyettir:

İskandinav memleketlerinden Danimarka'da, 1904'te büyük masal ve destan müdekiki [araştırmacısı] Axel Olrik tarafından kurulan "Dansk Folklæmindsamling" (DFS) çalışmaktadır: Bu arşiv, 19'uncu asır içinde ferdi çalışmalar neticesinde toplanmış ve çoğu neşredilmemiş birçok malzemeleri, elyazması kitaplar ve âlimlere ait hususi metin koleksiyonlarını toplamıştır.

İsveç'te Upsala şehrinde "Landsmalsarkivet" (ULMA) 1914'te kurulmuştur. Bu, 1913'te kurulan "İsveç Lehçeleri Tetkikleri Enstitüsü"nün arşividir. Bu arşiv, dağınık çalışmalar neticesinde meydana getirilmiş eski metin koleksiyonlarını; hususi ellerde toplanmış malzemeleri, lehçe tetkikleri ve folklor araştırmaları sahasında talebe teşkilatlarının topladıkları malzemeyi, vilayetlerde yapılmakta olan lehçe ve folklor tetkikleri ve 1870-80 senelerinden beri faaliyetinde bulunan "Landsmalforening arna" adlı teşekkülün mesaisinin neticelerini toplar. 1926 Haziranında arşivin mevcudu şöyle idi: 3.150 el yazısı defter veya cilt (kitap değil), 300.000 yaprak metin, 215.000 büyük yaprak lügat maddeleri, 1.450.000 kelime fişi. Bundan başka büyük sayıda resim ve krokiler, haritalar, müzik notaları, fonogramlar, gramofon plakları, filmler de bu arşivde toplanmıştır.

Birliğin gayeleri şunlardır:

- 1) Birliğe dahil memleketlerde folklor tetkiklerini teşvik etmek ve onların folklor arşivlerini faaliyette tutmak. Böyle arşivlerin bulunmadığı memleketlerde arşiv tesisini teşvik ve bu hususta yardımlarda bulunmak.
  - 2) Milli enstitü ve arşivler arasında katalogların, el yazması vesikaların (kitap, defter veya fiş halinde) mübadelesini temin ve teşvil etmek [değiş tokuşunu sağlamak ve kolaylaştırmak]. Arşivlerden çıkması imkânsız olan vesikalar hakkında malumat verilmesini temin etmek.
  - 3) Karşılıklı bir anlaşma ile her memleket içindeki araştırmalara, müsmir [yararlı] olacak şekilde veche [yön] vermek, folklor terminolojisini, metodolojisini ve muhtelif nizamnameleri [rütükleri] tespit etmek.
  - 4) Memleketler arasında âlimlerin ve talebenin mübadelesini bir plan dahilinde tanzim etmek.
  - 5) Muhtelif memleketlere, bazı kültür tezahürlerinin [oluşumlarının] beynelmilel [uluslararası] karakterlerini ve iştirak [ortaklık] derecelerini tespit etmek için, anket sual varakaları göndermek. Ve neticeleri baritalara geçirmek.
  - 6) İcap ettiği zamanlarda kongreler toplamak.
  - 7) Mali himayeler temin etmek.
- Görülüyor ki, folklor çalışmaları ve teşkilatları, hususi çalışmalardan memleket mikyasında [ölçüsünde] kolektif ilmi mesaiye ve organizasyonlara, milli müesseseler halinden de beynelmilel [uluslararası] mütesanit [dayanışma içinde olan] ilmi birlik şekline doğru tekâmül etmektedir. İleride folklorun mevzu ve sahalarını tespit edince bunun ne kadar zaruri olduğunu daha iyi göreceğiz.

2- TÜRK FOLKLORUNUN TARİHÇESİ

Avrupa'da da müstakil bir ilim olarak mazisi 100 seneyi bulmayan bu bilgi şubesi bizde henüz münferit [tek, ayrı] ve teşkilatsız mesai merhalesindedir [aşamasındadır].

Eski devirlerde, Avrupa'da olduğu gibi, Türk memleketlerinde de folklor bir ilim değildir. Fakat birçok muharrirler [yazarlar], âlimler, eserlerinde, ayrı bir ilim sahasında çalışıklarının şuuruna sahip olmadan, folklor malzemeleri ve bugün sırf folklor tetkikleri için değeri olan malumat kaydetmişlerdir. Bunlar, yukarıda da söylediğim gibi, yalnız başına, bugün, folklor tetkiklerimiz için kifayet etmezler [yeterli olmazlar], fakat mukayeseler [karşılaştırmalar] yapabilmek, bazı anane, âdet ve merasimlerin, bazı halk edebiyatı mahsullerinin menşelerini [kökenlerini] ve muhtelif devirlerdeki rollerini anlamak için bunlardan müstağni kalamayız [uzak duramayız]. Muhtelif devirlere ait Türk müverrihlerinin [tarihçilerinin], coğrafyacılarının eserleri,

bilhassa seyahatnameler -mesela bunlardan 17'nci asra ait Evliya Çelebi'nin *Seyahatname'si* değer biçilmez bir hazinedir-, menakıpnameler, vilayetnameler, bu kategoriden kaynaklardır.² Keza [aynı, yine], eski devirlerden beri Türk memleketler ve kavimler hakkında yazılmış ecnebi eserleri de hem Türk folkloru için hem de mukayeseli [karşılaştırmalı] folklor için istifade edeceğimiz eserlerdir: Çin, İran, Arap müelliflerinin [yazarlarının] tarih, coğrafya ve seyahatname eserleri; Avrupalıların Şark'taki seyahatlerine dair kitapları bu arada zikredilebilir. Bunlar, dediğim gibi, Türk folklorunun tarihi tetkik edilirken, muhtelif devirlerde, folklor ilmi yapılmadan, müstakbel [gelecek] folklor tetkiklerine neler kazandırmıştır; bu vakıayı [olguyu] tespit etmek için kaynaklardır.

Folklor, henüz bir ilim olarak değil de sarahatle [açık olarak] ismi anılmadan, ancak bir mesele olarak, Tanzimat'tan sonra memlekette mevzu bahis [söz konusu] edilmiştir. Bu mesele, edebiyatla folklor mahsullerinin mü-nasebeti meselesidir. Bizde de, tıpkı Avrupa'da olduğu gibi, folklorun edebiyatla alakası olan sahaları daha evvel dikkati çekmiş bulunuyor. Halk edebiyatı mahsulleri -isimleri, şahsiyetleri malum halk şairlerinin eserleriyle beraber- hakkında öteden beri, yüksek edebiyat müntesiplerinin [mensuplarının] bazı fikirleri vardır. Bir defa, divan edebiyatı devrinde bu fikrin hiç de müspet olmadığını biliyoruz: Umumiyetle bu türlü mahsullere karşı tam bir istihfaf [küçümseme], klasik edebiyat devrimizin belli vasfını teşkil eder. Tanzimat devrinde de bu zihniyet pek fazla bir tekâmül göstermemiştir. Bu devir muharrirlerinin [yazarlarının] halk kültür ve edebiyatına alakaları dar sahalarda kalır. Şinasi "Hikmetülavâm" ve "bir milletin mahiyeti efkârına delâlet eden sözler" diye tarif ettiği darbimeselleri topluyor. Vefik Paşa'nın gerek darbimeselleri toplamışından, gerek Molière tercümelerinden, halk tabir ve ananelerine yabancı kalmadığı görülür. Hâmid dahi, ilk edebi çağının mahsullerinden olan *Sabr ü Sebat* adlı komedisini, âdeta bir darbimesel mecmuası haline koyuyor. Fakat darbimesellere ve hatta halk arasında çok müteammim [yaygın] bazı masal ve hikâyelere karşı bu edebi alaka, divan edebiyatı devrinde dahi vardı: Klasik edebiyat muharrirlerinin birçoğu da, demokratik bir hareket şuuruna Tanzimatçılar gibi sahip olmamakla beraber, hikemi [felsefi] ve ahlaki telkinler yapmak istedikleri zaman halk mahsullerine başvurmaktan çekinmiyorlardı.

Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi, "Meşruiyet için mücadele" devrinin sanat ve fikir sahasında, bilhassa siyasi kanaatlerindeki ilerilik dolayısıyla en fazla akisler uyandırmış muharrirlere [yazarlara] gelince: Bunlar lisanın sa-

² Bazı ügretici kitapları bile bizim için kıymetli kaynaklardır; *Divanü Lügati't-Türk* (11'inci asır), kelimelerin izahı vasıtasıyla kaydettiği folklor, mînaloji, halk edebiyatı malumatı ve metinleriyle bunlara en güzel örneği teşkil eder.

deleşmesi yolunda polemikler vasıtasıyla zaman zaman mücadeleye girişmiş olmalarına rağmen folklorik edebiyata -nazari dahi olsa- herhangi bir kıymet vermekten uzak kalmışlardır. Lisan bahsinde halk şarkılarının sadeliğini örnek gibi gösteren Ziya Paşa, esasen ayırmadığı folklor mahsulleriyle saz şairlerinin eserleri hakkında, onların muhtevası mevzu bahis olunca, istihfaf-kâr [küçümseyici] bir lisan kullanmaktan geri kalmamıştır. Namık Kemal de, masallar ve halk hikâyeleri hakkında müspet bir kanaate sahip değildir. *Celâleddin Harzemşahi'n* "Mukaddime"sinde, "Bizim hikâyeler tısmın ile define bulmak, bir yerde denize batıp sonra müellifin [yazarın] hokkasında çıkmak, âh ile yanmak, küllük ile dağ yarmak gibi, bütün bütün tabiat ve hakikatın haricinde birer mevzua müstecir [konuya dayanan] ve sûret-i tasvîr-i ahlak [ahlaki durumların tasviri] ve tafsîl-i âdât [âdetlerin açıklanması] ve teşrih-i hissiyat [duyguların ortaya çıkarılması] gibi şerait-i âdâbın kâffesinden [edebi eserde bulunması gereken koşulların tümünden] mahrûm olduğu için, roman değil, kocakarı masalı nev'indendir" diyerek bu türlü mahsulleri biraz da karikatürize ve mahiyetlerini tahrif etmek suretiyle anlatarak, onların tetkike değer tarafı bulunmadığını da zımnen [dolaylı olarak] söylemiş oluyor.

Bu hususta, Kemal'den biraz daha evvel, halk hikâyeleri hakkında müla-laa yürütülmüş olan Süleyman Faik Efendi ile Namık Kemal arasında fark yok denilebilir: Süleyman Faik Efendi de bu türlü hikâyeleri "yalanda Fırdevs'i geride bırakmak" için yazılmış "işî gücü yok hafif alıcılara tarafından dinlenen ve ukala [akıllılar] tarafından bırakılmıyacak diye geçilerek aslı ve menşei tahkik edilmeyen, müellifi ve zamanı namalûm [bilinmeyen] birtakım efsane-i kâzibe [salsız efsane]" diye tavsif eder [vasıflandırır].

Bu arada, Tanzimat'tan bu tarafa, 1908 inkılabına gelinceye kadar fikir hayatımızda mühim yer tutmuş şahsiyetlerden biri olan Recaizade Ekrem'in halk edebiyat-folklor mevzuu karşısında durumuna air ufak tefek malumata sahibiz.

Kunoş'un *Türk Halk Edebiyatı** adlı kitabında, onun Türkiye'deki ilk folklor tetkiklerine air intibaları [izlenimleri] okunur. Bu Macar Orientalist ve folklorcusunun kitabında, masalların ve türkülerin bir milletin edebiyatına milli karakteri vermek hususunda mühim rol oynayabilecekleri, aynı zamanda bunların milletlerarası kültür münasebetlerini anlamak için de kıymetli vesikalar olduğuna dair uzun boylu konuşmuş bir mecristen bahsedilir. Orada Recaizade Ekrem de bulunuyormuş. Kunoş'un sözlerinden anlaşıldığına göre, bu meseleler üzerinde Macar folklorcusunun sözlerinden, Recaizade de dahil olmak üzere bu seçkin İstanbullu dinleyicilerin intibaları,

çok ehemmiyetsiz ve manasız şeylerde bunca kıymet ve ehemmiyet bulunmasından dolayı duyulan bir hayret hissini geçiriyor.

Gerçekten Recaizade Ekrem, Türk edebiyatına getirdiği birçok yeni unsurlara rağmen, halk realizmini görememiş, halk edebiyatının hakiki hüviyet ve manasını anlamamıştır. Buna güzel bir misali üstadın *Takdir-i Ehlân* adlı kitabında (s. 58) buluruz. Burada muharrir [yazar] şiirin sade fakat güzel olması fikrini müdafaa ederken, hatta şiirin biraz "müsâmahakâr [hoşgörülü]" bile olabileceğini, fakat bu müsâmahanın hiçbir zaman kabalık ve cirkânlık manasına gelmeyeceğini söylüyor. Bu türlü şiire birkaç misal de getiriyor. Arkasından şu türkü parçasını veriyor:

*Aştıcağı karlı buzlu dağ olsun
Konducağı mor sümbüllü bağ olsun
Sevse de sevmese de sağ olsun
Öyle bir abidine duranlardanım
Yarımın uğruna ölenlerdenim.*

Onun bu kura hakkındaki hükmü şudur: "...İşte bu da o dil-şikâr müsâ-maha-âralardan [gönül avlayan hoşgörü süsleyicilerden] köylü bir kızdır ki, otamağa bıraktığı kuzusunu aramak için tin tin kunduralarıyla kulübesinden dışarıya uğramış, fakat halinde yine bir halavet [şirinlik], bir letafet [güzellik, hoşluk] görürür." Trajik bir mana ile dolgun gurbet türkülerinden kopmuş bu türkü parçası, halk realitesinden uzak kalmış muharrirlerimizde [yazarlarımızda] bugün de görüldüğümüz bir "köy romantizmi" görüştüyle, büyük muharririn kaleminde böyle bir "şairane tedâi"ye [şairce çağırışma] hareket noktası oluveriyor.

Esasen Ekrem diğer birçokları gibi hakiki halk sanatı mahsulleriyle moda icabı hece vezniyle yazılmış ve türkü adını almış özenli şeyleri birbirinden ayırt etmez. *Zemzeme* Mukaddemesi'nde düşündürücü şiire örnek olarak verdiği bu çeşitten şu kıtayı da "türkü" diye takdim ediyor:

*Akşam olur güneş batır şimdi buradan
Garip garip kaval çalar gobanı dereden
Pek körpesin esirgesin seni Yaradan
Gir sirtine kurt kapmasın gel kuzucugum.*

* 1. Kunoş'un bu kitabı yeniden basılmıştır. Haz. Tuncer Gökmen, Tercüman 1001 Temel Eser, İst., 1978 (2b. Ankara, 1994), yn.

Tanzimat sonrası romantik-santimantal şehirdi muharrirlerimizde [yazarlarımızda] halk hayat sahneleri diye bu "kaval çalan coşkun, gamsız çobanlar, kuzu peşinde dolaşan kedsiz, kayıtsız köylü kızları, yeşil, sulak köyler..." hayaline bol bol rastlarız. Onlara göre şiirin ve saadetin kaynağı, ya- tağı bu hayalde görülen ve özlünen köylere.

Recaizade Ekrem'in, yabancı bir edebiyatta sanat kisvesine büründüğü takdirde folklor eserlerine kıymet verdiğini *Çok Bilen Çok Yanılır* misalin- de görüyoruz. Bu güzel komedisinin mevzuunu o, bir Arap masal külliya- tın- dan, *Bir Bir Gün Masalları*'ndan almıştır.

Bu devirde halk edebiyatı mahsullerine -mesela masallara ve darbimesel- lere- karşı sempati göstermiş şahsiyet olarak Ahmed Midhat Efendi ile, Nas- reddin Hoca hikâyelerini *Bu Adam** ismi altında bir külliya halinde münev- verlere tanıtmak teşebbüsüne ilk girişen "Çaylak Tefvik" diye maruf [tanın- mış] Mehmed Tefvik'i gösterebiliriz: Hatta bu sonuncu, *İstanbul'da Bir Se- nie*** ismi altında neşrettiği bir seri kitapta, âdetleri, ananeleri, eğlenceleri tes- pit etmek suretiyle, farkında olmadan ve eksik ve gayri ilmi de olsa, ilk folk- lor tetkiklerini vermiş oluyor.

Ortaoyunu, Karagöz ve Meddahlarımız hakkında, demek ki folklorumu- zun halk teması bölümüne ait, kıymetli malumatı toplamış olmak baki- munda Ebuza'ya Tefvik de bu arada anılmaya değer.

Bu son üç muharririn de faaliyetlerinin bir kısmını ihtiva eden devir, ya- ni Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın siyasi edebiyat devrinin kapanmasından 1908'e kadar gelen zaman içinde edebiyat iki ayrı istikamet alıyor; fakat müsterek bir "müşahhas müşahade [somut gözlem]" karakteri taşıyor. Bu istikametlerden biri, Sami Paşazade Sezai ve Recaizade Ekremle başlayan, yüksek tabakanın hayatını tasvir eden roman; ikincisi, Ahmed Rasim ve Hü- seyin Rahmi'de mümessillerini [temsillerini] bulmuş, İstanbul'un aşağı ta- bakalarını anlatan edebiyat. Birincisi folklor bakımından ehemmiyet taşı- maz. İkinci edebi cereyan, İstanbul folkloruna sıkı sıkıya bağlıdır: Bir defa bu muharrirler [yazarlar], çok defa halk hikâyeciliği ve meddahlığı tekniğin- den istifade etmişlerdir. Taklit vasıtasıyla sahneleri ve karakterleri canlan- dırmak bunların kullandıkları mühim bir vasıta. Bu tekniğe uyunca mev- zuları [konuları] da çok defa halk edebiyatının şehir hayatına ait mevzula- rından [konularından] ve halk örf ve âdetlerinden almalı tabii idi. İstan- bul folklorunun tarihi tetkiki için bu iki muharrir [yazar] ihmal edilemeye- cek birer kaynaklardır.

* *Bu Adam*'da (İstanbul, 1884), Mehmed Tefvik, değişik fikralleri, "Bu Adam"ı mal ederek kitaplaştırmıştır. Yalnız Nared- din Hoca (kalemlerinden oluşan bir eser değildir. Mehmed Tefvik'in ayrıca *Leffâzî Nazreddin* (1882) adıyla küçük bir kitabı vardır. -yn.

** Eserin yeni basımı yapılmıştır. *İstanbul'da Bir Se- nie*, Haz. Nuri Akbayan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, yn.

1908 inkılabından sonra, Ziya Gökalp'ın milliyetçilik ve Türkçülük ide- olojisi, folklorla, hem de adını zikrederek (Ziya Gökalp bu kelimeyi "halkı- yat" diye tercüme eder) mühim bir yer verdi. *Türkçülüğün Esasları* adlı, es- ki makalelerinin bir araya toplanmasıyla meydana gelmiş eserinde folklorla milli edebiyatın ve sosyolojinin kaynakları olarak ehemmiyet verdiği görü- lür. Keza onun *Altın İşek* adlı masal külliya ve Diyarbakır'da çıkardığı *Kü- çük Mecmua*'da masal toplamaya genç münevverleri teşvik eden, bu işin yollarını ve usullerini gösteren yazısı bu ilim şubesine yaptığı fiili yardımla- rını gösterecek mahiyette kıymetli işlerdir.

İnkılabı takip eden ilk yıllarda Türk folklorunun tarihçesi bakımından en çok dikkate değer yazı, şüphesiz Ruza Tefvik'in 1329 (1913) yılı şubatın- da *Peyâm* gazetesinin edebi ilavesindeki (Sayı 20) "Folklor" adlı uzun ma- kalesidir. Ruza Tefvik burada folklor kelimesini "hikmet-i avâm" tabiriyle tercüme eder. Fakat folklor ilminin sadece bu tabirin ifade ettiği mevzular- la [konularla] kalmayıp bütün avam edebiyatını kavradığını söyler. Avam edebiyatını kaili meçhul [söyleyeni bilinmeyen] edebi eserler diye tarif eder. Darbimesellerden ve onların ifade ettikleri sosyal manadan babs ile bunla- rın doğuşlarına dair, tam olmasa bile oldukça güzel ve doğru izahlar yapar. Sonra tarihle folkloru, bir milleti anlatabilmek bakımından mukayese [kar- şılaştırma] eder ve folklor lehine hüküm verir. Ruza Tefvik'e göre "folklor, tarih gibi ekseriya meddah [fövücü], bazen garazkâr, çok defa gafil ve yalan- cı, nadiren pervasız, hakgü [doğruyu söyleyen] ve mert bir şahid-i nâkil [an- latıcı tanık] değildir."

Türkülerin şiir kıymeti, onların ifade ettikleri sosyal realite ve nihayet bu neviden mahsullerin mevzularına [konularına] göre tasnifi, bilhassa "Eğin türkülleri" gibi, Anadolu'nun yoksul muhitlerinin doğurduğu acıklı temlerle işlenmiş halk edebiyatı mahsulleri üzerinde tahliller bu makaleye zamanına göre olgun bir folklor yazısı kıymetini verdiriyor.

1908 inkılabını müteakip çıkan mecmualarda, gittikçe artan bir kesafet- le [yoğunlukla], folklor bahisleri yer almaya başlar. Sahifelerinde folkloru uzakran, yakından âlakadar eden yazıların bulunduğu başlıca mecmualar şunlardır:

A- *Türk Yurdu*, *Yeni Mecmua*, *Millî Tettebular Mecmuası*; Ziya Gö- kalp'ın Diyarbakır'da çıkardığı *Küçük Mecmua*, *Dergâh*, *Millî Mecmua*,

B- İstanbul Üniversitesi'nin Edebiyat, İlahiyat Fakülteleri ve Türiyat Enstitüsü mecmuaları.

C- Ankara'da Maarif Vekâleti tarafından çıkarılan (şimdiye kadar dört sayısı çıktı) *Arkeologya*, *Tarih ve Ethnographya* mecmuaları, Fakültemizin Ant- ropoloji Enstitüsü'nün mecmuaları.

Bütün bunlar folklor mecmuaları olmamakla beraber, folkloru alakadar eden yazılara da yer vermişlerdir; esasen bunlarda çıkan folklorla ilgili yazılar da doğrudan doğruya folklorcuların değildir. Henüz müstakili bir folklor disiplinine kendini vaketmiş müdekkik [arasturmacı] çok mahdud [sınırlı] sayıdadır. Keza, üniversitelerin içinde veya dışında herhangi bir folklor organizasyonu da yoktur.

Böyle bir hususi organizasyon Türkiye'de 1927 yılında "Halk Bilgisi Derneği" adıyla kuruldu. Tali bir iş olarak ve asıl kendi ihtisas sahalarını yarıktan alakadar ettiği için folklorla meşgul olanlar veyahut da herhangi bir ilmi yetiştirme yolundan geçmeyip halk âdet ve ananelerine, halk edebiyatına meraklı olan kimselerin teşebbüsüyle meydana gelmiş olan bu teşekkül [örgüt] çok az zaman faaliyet gösterebildi. 1928'de bir tek mecmua çıkardı: *Halk Bilgisi Mecmuası*; bir de aylık bir mecmua çıkarmaya başladı: *Halk Bilgisi Haberleri* (1929 senesinin sonunda çıkmaya başlamıştır). Bu son mecmua, çok geçmeden Halk Bilgisi Derneği'nin organı olmaktan çıkmış, Halk Bilgisi Derneği'nin azalarından Mehmet Halit Bayrı'nın şahsi teşebbüsüyle bir müddet devam etmiş, nihayet 3'üncü senesinden itibaren Eminönü Halkevi'nin mecmuası olarak, fakat yine Mehmet Halit Bayrı'nın idaresinde, intişara [yayınlanmaya] devam etmiştir. Türk folklorunu müstakilen temsil eden yegâne neşriyat organı bugün bu mecmuadır.*

1932'de eski Türk Ocakları'nın yerine Halkevleri kuruldu. Bunların sayısı bugün 400'ü geçmektedir. Bütün memleket mikyasında [ölçüsünde] bir teşkilat olduğu için Halkevlerinin, folklor çalışmalarında mühim rol oynayacakları muhtemeldir. Birçok Halkevleri mecmuaları (37 tane) folklor tetkikleri neşrediyorlar. Bunu düşünen Halkevleri, çalışma programlarında folkloru da yer vermişlerdir. Fakat bu çalışmalar, ilmi bir sistem dahilinde vuku bulmuyor. Sebebi de, bunların herhangi bir merkezi-ilmi kontrole tabi olmamalarıdır.

Folklorun, ancak ilmi enstitüler ve arşivlere dayanarak bu türlü teşkilatlardan istifade edebileceği ve yine ancak bu suretle faydalı ayrı folklor teşkilatları kurulabileceği hakikati memleketimizde henüz tamamiyle anlaşılmış değildir. Bu doğru anlayışa doğru bir terakki alameti olarak Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne, folklorun mühim bir kısmını ihtiva eden halk edebiyat dersinin kommasını, Ankara Fakültesi'nde, daha ilk yıldan itibaren Antropoloji ve Etnoloji enstitüsünün tesisini, 1926'dan beri halk melodileri derleyen İstanbul Konservatuarı Halk Müziği Arşivi'ne imtisalen [bağlı ola-

rak], hatta daha ilmi bir şekilde Ankara Devlet Konservatuarı'nda beş senedir faaliyette bulunan Halk Müziği Arşivi'nin kurulmasını gösterebiliriz. Folkloru amatörlerin işi olmaktan çıkarmak, ilmi bir faaliyet sahası olarak kabul edip çalışmalarını ona göre teşkilatlandırmak, bizim memleketimiz gibi çok zengin folklor hazinelerine sahip, fakat aynı zamanda folklorik mahsullerin, belki başka memleketlerden daha büyük bir süratle kaybolmasını icap ettiren şartlar içinde yaşayan bir memleket için artık bir zaruret halini almıştır.

* *Halk Bilgisi Haberleri*'nin 1 Temmuz 1929-1 Mayıs 1931 tarihleri arasında yayınlanan ilk 19 sayı Halk Bilgisi Derneği'nin, 23 Nisan 1933-Şubat 1942 tarihleri arasında yayınlanan 20-124. sayıları da İstanbul-Eminönü Halkevi'nin organı olarak çıkmıştır. Dergi, 1947'de yayınlanan 125. sayı ile kapanmıştır. yn.

II FOLKLORUN SAHASI

Folklorun sahasına hangi hadiseler girer? Bu henüz tamıyla halledilmiş bir mesele değildir; daha doğrusu, muhtelif memleketlerde başka başka şekilde halledilmiştir. Bununla beraber folkloru aidiyeti münakaşa edilmeyen mevzular [konular] vardır. Şu halde ilk planda bunları görelim.

I- FOLKLORUN SAHASINA HER YERDE İTTİFAKLA KABUL OLUNAN MEVZULAR [KONULAR]

1) Yazılı edebiyata malik olmak vasfı diye gösterilebilecek bir medeniyet seviyesine erişmiş memleketlerin bütün halk edebiyatı mahsulleri, yani halkın tasarrufuna geçmiş ve -menşeleri [kökenleri] itibarıyla ferdî olsa da- bu bakımdan kolektif, ekseriyetle şifahî [sözlü] olarak nesilden nesile intikal eden, bazan, yine halk tarafından tahriren [yazılı olarak] tespit edilen, fakat şifahîden intikal ederken de, tahriren tespit edildiği zamanlarda da, mütemadiyen yeni şartlara göre değişmek istidadını daima muhafaza eden edebiyat mahsulleri: Halk destanları, menkabeleri, masalları; fıkralar; türküler, müniler ve bunların çok iptidai şekilleri olan çocuk türkülleri; merasim türküleri; halk tiyatrosu mahsulleri; darbimeseller [atasözleri], tabirler [deyimler], temsili sözler; tekerlemeler; bilmece... yani bir kelime ile halkın söz sanatı yaratması denebilecek bütün mahsuller.

2) Dini, sihri [büyüsel] inanmalar ve hayat ve tabiatın muhtelif tezahürlerine [belirtilerine] ait itikat ve hurafeler. Dini, sihri inanmalar, hayat ve tabiatın muhtelif tezahürlerine ait itikadlar, hurafeler folklorun mevzuuna giriyor; fakat şunu kaydetmek lazımdır ki, eğer bütün bunlar münferit [tek, ayrı] telakki, itikad, vs... değil de, tekrarlanır, aynı muhit içinde yaşayan, aynı zümreyi teşkil eden insanlar tarafından müştereken kabul edilmiş, yani kolektif mahiyette ise folklorun mevzuu olurlar.

Görülüyor ki folklor bu bakımdan "surviance"ları, yani eski müesseselerin bakiyeleri [kalıntıları] olarak bugün de yeni müesseselerle müvazi [paralel] şekilde halkın içinde yaşayan mahsul ve hadiseleri tetkik sahasına almaktadır. Fakat münakaşa mevzuu bir mesele olarak şimdiden şunu söylemek lazımdır ki, "surviance" mahiyetinde olmayan birçok folklor hadiseleri de vardır. Tabii, hâlâ folklor mahsullerinin doğduğu ve geliştiği köy muhitlerinde meydana gelen yeni folklor mahsullerini bu vakiya [olguya] misal verecek değilim. Daha bir müddet memleketimizde, sosyal değişimlere

az maruz kalmış muhitlerde, geniş veya dar bir kütleyi ilgilendiren her mühim hadise itikat veya sanat mahsulü şeklinde folklor tezahürleri [belirtile-ri] meydana getirecektir. İstiklal Harbi'nin, köy ve kasaba muhitlerinde, asker ocaklarında birçok türküleri vücut verdiğini biliyoruz. Burada işaret etmek istediğimiz, yepyeni, modern muhitlerin de kendine göre folkloru olabileceği vakıasıdır [olgusudur]. Bunun sebeplerinin başında, şüphesiz, o muhitlerde yaşayan kimselerin henüz bu yeni vasıtaların icaplarına uyamayacak kadar "geri zihniyetli" şahıslar olması gelir. Fakat folklor tezahürü olsun, içtimai muhit olsun, bu yeni mahsullerin "surviance" vasfını veremeyecek mahiyettedir.

Yeni bir hayat nizamı kendine göre yeni itikatlar, ananeler, hurafeler doğurabiliyor. Bu bakımdan, bazı folklorcuların yapıtları gibi, yalnız en geri muhitlerde folklor mevzuları bulunabileceği kanaati de yanlıştır. Şüphesiz, mesela şehre nazaran köy, ananeleri daha çok muhafaza eder; fakat şehir yahut fabrika, köy ve tarla gibi yeni birtakım ananelerin yahut da şeklini değiştirmiş eski ananelerin yatağı olabiliyor. Mesela bizde maden kömürü işletmeleri çok eski bir tarihe sahip değildir. Buralarda "surviance" diye izah edemeyeceğimiz birtakım hadiselerle karşılaşırız. Maden ocaklarında, yeni gelen ameleden, rastladığı zaman suallerine kendi istediği şekilde cevap verenlere yardım eden, aksi harekette bulunanları da cezalandıran -bir kaza-ya uğratmak veya işini üretmemek suretiyle, âdeta körlük etmek hassasını [gücünü, özelliğini] da haiz [taşıyan] bir nevi "Hızır" mahiyetinde bir efsanevi şahsiyetin vücuduna [varlığına] inanılır. Maden işçileri cin, peri nevinden bu fevkatrabii [doğüstü] şahsiyete "Kuyunun Arabı" derler; inanıldığına göre "Arap" rastladığı yeni amele-ye kuyunun kime ait olduğunu sorar ve "Sanat" cevabını beklermiş; bu cevabı verenin işini üretirmiş; kuyunun sahibi diye filan şahsı veya falan şirketi -yani hakikati- söyleyeni ise muhtak bir musibete [felakete] uğratar, cezalandırır.

Folklorlarda yeni muhit [çevre] ve şartların mevzuları bulunabildiği vakıasına [olgusuna] iki misal daha vereceğim. Şark'ta askerler arasında iki "top efsanesi" kaydettim. Birincisi şudur: Balkan Harbi sırasında Erzurum'da bir nöbetçi, tabyalardan birinde üç ağır topu beklemektedir. Gece birdenbire gaffet basar, uyuyla kalır. Biraz sonra uyanır bakar ki toplardan biri yoktur. Ne yapacağını diye çırpınır dururken nöbetçi onbaşı, nöbeti değiştirmeye gelir. Nefer onbaşı daha uzaktan karşılayarak bu gece uykusu kaçtığını, sabaha kadar gönüllü nöbet beklemeye razı olduğunu söyleyerek onbaşı ve nöbeti kendinden teslim alacak arkadaşını savar; bu suretle tehlikeli anı biraz uzaklaştırmış olur; fakat mesele bitmiş değildir; zavallı nefer ertesi sabah ne yapacak, kaybolmuş topun hesabını nasıl verecek?.. O sırada yine

gaffet basar, nefes uzun bir uykuya dalır. Bu sefer, devrile gezen binbaşı oraya gelir, topun birisinin eksik olduğunu görür; nöbetçi de uyumaktadır. Nöbetçiyi gereğince redp [tebîye, cezalandırma] için ona doğru yürümek ister, bir kuvvet binbaşy âdetâ yaklaşılmaktan meneder. Binbaşı bu işe şaşar ve nöbetçinin sorguya çekilmesini ertesi güne bırakır.

Bir müddet sonra nöbetçi "vakasında" [rüyasında] üç topun konuşmasını işitir; kaybolan top gittiği yerden dönmüştü; arkadaşları onu sorguya çektiler: "Karaoğlu"na (topa bu adı veriyorlar) nereye gittiğini, ne yaptığını sorarlar. Karaoğlu, Balkan Harbî'nde bunalar askerlerimize nasıl yaram ettiğini, düşmanın on iki topunu nasıl mahvettiğini anlatır. Bu sefer arkadaşları derler ki: "Nöbetçiyi nasıl cezadan kurtaracaksınız? Yarın binbaşı ona neden uyuyup kaldığını, toplardan birinin nereye gittiğini soracak!" Karaoğlu: "Beni tekrar yerimde gördükten sonra nöbetçiyi elbette cezalandırmaz." diye teselli verir. Bu sefer arkadaşları: "Ya avruldandaki yara? Binbaşı seni böyle yaralamış görünce bunun hesabını yine nöbetçiden soracak!" derler. Karaoğlu bunun da çaresini bulur: "Binbaşı bizi teftişe geldiği zaman avruldumu şışiriverir, yaramı gizlerim." der. Bu sözler bitir, nöbetçi uyanır, sevinerek görür ki, top hakikaten yine yerindedir. Ertesi gün hadiseler topların konuşmalarındaki gibi geçer, nöbetçi cezadan kurtulur; lakin binbaşı bu işin sırrını anlamak ister. Her kerametin haberi verilmesinde olduğu gibi bunda da ölünün muhakkak olduğunu bilen nefes "vakasını" [rüyasını] anlatmak istemezse de binbaşının ısrar ve tehditlerine dayanamaz. O gece başından geçenleri anlatır. Binbaşı meseleyi daha büyük kumandanlara bildirir. Bu hadise padişahın kulağına kadar gider; keramete şahit olmuş olan nefes ferman ile binbaşılığa terfi ettirilip terhis olunur, ama köyüne varmadan -şahit olduğu kerameti başkalarına anlattığı için- ölür.

Öteki efsane de, yine "bir topun nöbetçiyi cezadan kurtarması" temini üzerinedir: Kars Kalesi'nde nefesin biri bir ağır top başında gece nöbetine gideceği sırada farkına varır ki "su ıktıza etmekte"dir [gerekmektedir]. Gusül-süz nöbet beklemeyi günah sayan nefes onbaşından müsaade isterse de onbaş onu tersler, tembellikle, vazifeden kaçmak için hile düşünmekle ihham eder. Adamcağız ne yapacağını düşünerekten nöbetinin başına gider; onbaş uzaklaşır uzaklaşmaz top dile gelir, der ki: "As tüfeğini namluma, in derreye, abdestini al." Hayretler içinde bu sözleri işiten nefes topun dediğini yapar. Bu arada, nefesin vazifede ilimalinden kuşkulanmasıyla onbaş yine top başına gelir. Bakar ki nöbetçi yoktur, tüfeği de topun namlusunda aslıdır. Nefes şiddetle cezalandırılmak için tüfeği oradan alıp nöbetçinin suyunu tespit etmeyi kurar; tüfeğe el atar; fakat, onbaş her elini uzatışında, top namlusunu öte yana çevirmek suretiyle tüfeği korur. Onbaş korkar, nö-

betçinin-gelmesini bekler. Top nöbetçiyi tüfeğini teslim eder. Onbaş kerametinin-manasını anlar, kötü düşüncesinden nadimlik [ipşimank] duyar.

Görülüyor ki, bu son iki misalde de efsanelerin doğduğu muhit modern bir muhitir: Modern silahlı bir ordu... Efsanelerin kahramanları ve vakalar da hep modern vasıflarla belirleniyorlar: top, top nöbeti, nöbetçi onbaşısı, vs... Bu misaller bize gösteriyor ki, folklor hadiseleri ve mahsulleri muhakkak eski ananelerin henüz ölmemiş, ortadan kalkmamış artıkları olmak icap etmez. Doğmak için müsait içtimai zihniyetler bulunduğu takdirde en modern muhitlerde bile yeni folklor mahsullerinin fıskırdığını görünce şaşmamak lazımdır. Yirminci asrın bütün maddi teknik imkânlarının son haddine kadar geliştiği muazzam şehirlerin ortasındaki kumarhanelerde kumarcılar arasındakı eski oyun hurafe ve itikatlarının yaşamakla kalmayıp kader ve talihe inanma zaruretinin boyuna yeni yeni ve orijinal nümuneler verdiği bir vakıadır [olmaktadır]. Bunlar folklor hadiseleri olmasalar bile, aynı psikolojik ve sosyal şartların çocuklarıdır.

Bilhassa Amerika'da ve son zamanlarda yavaş yavaş Fransa'da folklor tetkiklerinin, yalnız "peşinde [kalını] halde" kültür mahsulleri tetkik edilerek cemiyetin eski devirleri hakkında malumat edinmek gayesiyle değil, iptidai cemiyetler için olduğu gibi teknik bakımından ilerlemiş cemiyetlerin de geri kalması tabakalarında bir fonksiyonu olması nazarı itibara alınarak yapılmaması fikri kuvvetle yerleşmektedir.

Yukarıda en mühimlerini saydığımız vakıa [olgu] ve mahsuller folklorun mevzuuna girer dedik. Görülüyor ki folklor, din, hukuk, müzik, dans, edebiyat müesseselerinin mahsullerini ve tip ve bayraktık, tabîye [tabiat bilgisi], astronomi vs... gibi ilimlerin vakalarını [olgularını], fakat halkın içinden çık-tığı haliyle, halk tarafından izah edilen şekilleriyle ve bunlar itikat-hurafe, anane karakterlerini haiz olduğu [taşındığı], müferrit [tek, ayrı], şahsi [kişisel] kalmadığı takdirde, tetkik eder. Folklor bunları kendi hususi metodlarıyla tespit, tasnif eder ve işler; bu işleme, muhtelif zamanlarda ve muhtelif yerlerde toplanmış malzemelerin mukayesesinden [karşılaştırılmasından] başlayıp, bunların sosyal muhitte, alelhumum hayatla, muhtelif fikir cereyanlarıyla, içtimai hadiselerle, vs... alakasının tespitine, menselerinin [kökenlerinin] aranmasına kadar gider. Binaenaleyh folklor, tahliili olduğu kadar tertibi bir karakteri de haiz [taşyan] bir ilimdir. Folklorun tertibi nereye kadar götürüldüğünü aşağıda, bu bilgi şubasının diğer ilimlerle olan münasebetinin tetkikinde göreceğiz.

2. FOLKLORLA DİĞER İLİMLERİN PAVLAŞAMADIKLARI MEVZULAR [KONULAR]

Yalnız manevi kültür mahsulleriyle, ikifa edildiği [yeşinildiği], bir de "medeniyet seviyesi yükselmiş cemiyetlerin aşağı halk tabakaları" diye bu

mahsul ve vakıaların [olgularının] doğuş yerleri tahdit edildiği [sınırlandığı] zaman mesele münakaşa edilmiyor. Halkın, yine anonim ve kolektif vasıf arzeden maddi mahsulleri, bir de halen iptidai bir seviyede, yani yazılı edebiyata sahip bulunmamak merhalesinde [aşamasında] bulunan cemiyetlerin maddi, manevi mahsulleri mevzubahis olduğu zaman muhtelif memleketlerin folklorcuları arasında, folklorun sahasını tayinde anlaşılmayanlar hâlâ mevcuttur. Bir kısmı, folkloru, yukarıda söylediğimiz mevzulara -fakat geri cemiyet olsun, ilerlemiş cemiyet olsun, umumiyetle insan cemiyetlerinde- hisar ettiriyorlar: Maddi kültür mahsullerinin etkisini folklorun dışında bırakıyorlar, etnografyaya veriyorlar. Keza müesseselerin etkisini (teamül hukukuna ait sistemler, evlenme kaideleri, nizamlar), ananeleri, umumiyetle halk hayatının muhtelif safhalarına ait, teamülle tespit olunmuş diğer ananeleri (mesela doğuma, ad koymaya, sünnete, mekrebe başlamaya, dinî veya mevsimî bayramlara, alışverişe, işlere, zenaatlara ait merasim ve telakkileri) de başka ilimlerin teknik sahasına bırakıyorlar. Mesela, Amerika'da, bu türlü mevzuları [konuları] "sosyal veya kültürel antropoloji" teknik eder; fakat sadece tespit, tasnif ve mukayese [karşılaştırma] ile kalmayarak, sosyolojiden evvelki ilk terkipleri yapmayı, yani müşahhas [somut] misaller üzerinde ilk kanunları ve sistemlerin mekanizmasını araştırmayı da üzerine alır: yani folklorun, kendisine kalan mevzularda [konularda] yaptığı işi yapar.

İskandinavya ve Finlandiya'da, İngiltere'de de az çok böyledir. Fin folklorcuları -mesela Krohn- halk müziği gibi, ayrı bir tekniğe vukufu istilzam ettiren [bilmeyi gerektiren] mevzuları da folklorun ayrıyor, müzikologlara bırakıyor. Keza, maddi kültür mahsullerini etnografyaya terk ediyor.

Diğer bir kısmı da, folklor deyince, yine yukarıdaki mevzulara maddi mahsullerin de etkisini ilave ediyorlar; fakat teknik sahasını yalnız ilerlemiş cemiyetlerin bu "survivance"ları muhafaza eden tabakasına inhisar ettiriyorlar. İptidai cemiyetlerin maddi-manevi kültür mahsullerinin etkisini etnografyaya bırakıyorlar: Eski mektebin ananesini devam ettiren Fransız folklorcuları böyledir; Almanlar da Volkskunde'nin sahası içine maddi kültür mahsullerini alıyorlar.

İleride birbirine tedahülü [karışması] gayet tabii olan etnografya, etnoloji ve folklor ilimlerinin münasebetlerini izah edeceğiz. Şimdi şu kadarını söylemekle iktifa edelim [yetinelim] ki: bugün her yerde değilse bile -zira hâlâ, Amerika ve Şimal memleketlerinden başka yerlerde, mesela Fransa'da ve Almanya'da, eski anane mümessilleri [temsîlçileri] yaşamaktadır ve Amerika ve Şimal folklorcularının başka ilimlere bıraktıkları mevzuları yine folklor sahasında tutmaktadırlar- folklorcu gıgide sahasını daraltmak ihtiyacını hissetmektedir. Buna mukabil, bilhassa folklorun kuvvetle inkişaf ettiği

[geliştiği] bazı Avrupa memleketlerinde, folklorun, mesela sadece edebî mahsullerle hurafe ve itikatlara inhisar edecek kadar daralmış bir sahasının etkisine, bir tek mevzuun coğrafi genişlik ve tarihi derinlik bakımından (bi-naenaleyh iptidai kavimleri de içine alarak) vüsat [genişlik] kazanmasına şahit oluyoruz. Mesela İskandinavya veya Fin memleketlerinde, birçok folklorcular, destan ve masal müdekkiki [araştırmacısı] olarak ihtisaslaşmış, bazıları türküler, balladlar veya bilmece ve darbimesellerle iktifa etmek [yetinmek] lüzumunu hissetmişlerdir; K. Krohn'un kitabında sarahatle [açıklıkla] söylediği gibi, Şimal folklorcuları için folklor, halk edebiyatı+halk itikat ve hurafelerinin etkikinden ibaret kalmıştır; bunlar ayrılmazlar. Zira sıkı sıkıya bağlıdırlar.

Bunlar daha geniş manasıyla bütün müesseselerin, "survivance"larının etkikine yanaşmıyorlar. Buralarda halkın tarihine ve yazılı edebiyatına geçmeyen kültür tezahürlerinin [belirtilerinin] hepsini birden kavramak ve hepsi üzerinde birden ızhalar yapmak, muhtelif çeşitlerden mahsuller arasında-ki münasebetleri araştırmaktan çok, aynı çeşitten mahsullerde kalmak ve bu mahsullerin, geniş coğrafi sahalar dahilinde ve tarihi devirler içinde etkikini yapmak tercih olunuyor: Mesela bir masal diğer milletlerin masallarıyla ve bütün geçmiş devirlerin masal edebiyatındaki benzerleriyle mukayese [karşılaştırma] ediliyor. Umumiyetle, bir milletin masallarıyla diğerlerini, ananelerini, dini itikadlarını, vs... hep bir arada teknik usulü yavaş yavaş terk ediyor. Yukarıda söylediğim gibi, ya bazı memleketlerde tamamiyle bir mektep halini almış modern folklor usulü tatbik olunuyor: yani eskiden folklorun olan birçok mevzular [konular] başka ilimlere terk ediliyor veya hut da -mesela hâlâ eski mektep ananelerine sadık kalan memleketlerde- folklor kendiliğinden birçok şubelere ayrılıyor: Edebiyat folkloru, halk sanatlarının etkiki, hukuk folkloru, ilh... gibi ve edebiyat, arkeoloji, teknoloji, hukuk mütehasşsısları, kendi ilim şubelerinin folklorunu yapmak suretiyle, aynı ihtisaslaşma zaruretinin hissetmiş ve buna göre hareket etmiş oluyorlar.

III FOLKLORUN DİĞER İLİMLERLE MÜNASEBETİ

Bu münasebeti tertik ederken, folklorun saha ve hududunu ve tertip işi-
ni ne dereceye kadar götürdüğünü de anlamış olacağız.

Bir defa meseleyi, "Folklor hangi ilmin şubesidir?" şeklinde koymayalım.
Bu ilmin, mevzularını [konularını] işlerken hemhurdur [ayrı sınırları
paylaşmış] olduğu, mutalardan [verilerinden] istifade ettiği, malzeme ald-
ığı veyahut da kendi mutalarından istifade ettirdiği ve malzeme verdiği ilim-
leri birer birer gözden geçirelim.

Bir defa folkloru yardımcı diyemeyeceğimize hiçbir ilim ve teknik şubesi
tasavvur olunmaz; ziraat, tıp ve baytarlığa kadar, icabında folklorcu her
bilgi şubesine başvurmak mecburiyetindedir; madem ki, birçok halk kültür
mahsullerinin anlaşılması için bunlara ait bilgilere ihtiyac vardır, folklorcu
bunlardan müstağni [uzak, ilgisiz] kalamaz; fakat bu türlü ilim ve teknikler-
le folklorun alakası, şüphesiz ki, bu sahalarda ihtisasaşmayı değil, o saha-
ların mütehassıslarının bilgisinden istifadeyi istiszan edecek [gerektirecek]
mahiyettedir.

Modern folklorun bu söylediğim şekilde münasebete bulunduğu ilimle-
rin her biriyi alaka derecesini birer birer gözden geçirelim:

1- TARİH VE FOLKLOR:

Folklor mahsullerinin tertiki, tarihin birçok karanlık noktalarını aydın-
latır: Mesela biz, takribi [yaklaşık] de olsa, tahminen [yazılı olarak] bize ka-
dar gelmiş bıraktığımız masalların zamanını tespit etmek mi, o zamanın halk ha-
yatına ait en mükemmel vesikalar kaynağını elde etmiş oluruz.

Biliyoruz ki, bilhassa eski tarih telakkesi, halkın hayatına çok defa lakayd
idi. Ve tarihçiler ekseriyetle, halktan çok hükümet otoritelerinin gözlüğün-
den gördükleri için, hadısın halk üzerindeki imtibatlarını onlardan iyi bize
o devrin halk edebiyat mahsulleri verecektir.

Buna mukabil tarih de folkloru malzeme verir: Birçok tarihi kaynaklar-
da, bugün yaşayan mahsulleri zaman içinde izah etmemiz için ipuçlarını bu-
luruz. Veyahut da, bıraktığımız mahsullerin zamanını takribi [yaklaşık] olarak
tespit ettiğimiz zaman, onlar üzerinde izahlarımızı tam yapabiliyoruz için
tarihi malumata başvururuz. Yalnız tarihle folklorun bu sıkı münasebetleri-
ni göz önünde daima tutmakla beraber, folklor mahsullerini tam tarih ve-

sika olarak kabul etmek veyahut da tarih menbalarının verdikleri izahları,
folklor eserleri için kâfi görmek gâfilce düşmekten sakınmak icap eder.
Unutmamalıdır ki, tarihi vakia [olgu] müferrit [ayrı] şahıslara ve hadiselerle
aittir; folklorik vakia ise, sosyolojik vakia gibi, tamamen gayri şahsi [kişisel
olmayan] ve umumi manada "cemiyet"e veyahut bir cemiyetin, filan veya
falan müessesesine ait, canlı, değişen, oluşan ve kolektif mahiyeti haiz [taş-
yan] bir vaktadır. Tarihi bir vakıada tabakalaşma yoktur: Mesela tarihe gö-
re, Dördüncü Murad zamanında Bağdad'ı muhasara eden orduda bir Genç
Osman vardır, ki nehir üzerindeki köprüde iken kalede atılan bir ok ile ya-
ralanmış, nehre düşmüş ve boğulmuştur; folklorun tertik ettiği mevkabede
ise bu Osman ile, kalenin burcuna çıkıp bayrağı diken Zor Mütreza Paşa ay-
rı şahıstır; hatra buna, tarihlerin vermediği şahsiyetler de inzimam etmiştir
[eklenmiştir]: Kale burcunda kesilen kellesini kolluğuna alıp üç gün savaşan
Genç Osman, görüyoruz, kalenin dışında köprü üstünde vurulup nehre dü-
şen adamlardan ne kadar uzakta kalıyor!

Burada tarihi, görüyoruz ki, sadece siyasi tarih (harp tarihi ve diploma-
tik tarih) manasında değil, sosyal tarih manasında anlıyoruz; yani geçmiş bir
devrin realitesini -şahıslar, müferrit [tek, ayrı] ve ismi belli vakıalar [olgu-
lar] üzerinde olduğu kadar, zaman ve mekân içinde tayin edilmiş içtimai
muhter üzerinde de- tespit eden tarihi anlıyoruz.

Bu manadaki tarih telakkesine umumi müesseseler tarihi arasında edebi-
yat tarihi de girer.

Edebiyat tarihyle folklorun münasebetleri çok sıktır; zira gördük ki,
folklorun mevzularının [konularının] büyük bir kısmını "halk edebiyatı"
dediğimiz "edebi mahiyette" mahsuller teşkil ediyor.

Edebiyat tarihi deyince, hatıra, sahibi malum eserlerin (Müellifi bizce
meçhul olsa dahi bir kişiye aidiyeti tespit edilebilenler aynı kategoridendir.)
ve hüviyetleri malum sanatkârların tarih içinde tertikini yapan ilim gelir.
Folklor ise, menşei ferdî de olsa, halkın mal olmuş eserlerin tertikini yapan
ilimdir. Fakat, her zaman bu iki kategoriye dahil eserlerin birbiriyle sıkı sı-
kya alakaları vardır: Çok defa maruf sanatkârların eserlerinin folklor eseri
haline geçtiğini bildiğimiz gibi, birçok hallerde de folklorik mahsullerin, adı
sani belli sanatkârlar tarafından alınıp işlendiği de vâkidir. Binaenaleyh, her
iki ilim bu bakımdan birbirinden istifade etmek mevkindedir.

Yukarıdaki Genç Osman misalini burada da kullanabiliriz: Genç Osman
menkabeşinin bir Kul Mustafa adlı şair tarafından nazma çekilmiş şekli var,
bir de halk arasında türkî halinde, menkabe halinde söylenen şekilleri var.
Kul Mustafa'nın ve manzumisinin tertiki edebiyat tarihinin, türkülerin ter-
tiki folklorun işidir. Fakat bu şairin eseriyle türküler ve menkabejer arasın-

daki münasebetin tetkiki hem edebiyat tarihini, hem de folkloru alakadar eder. Bu iki ilim, meselenin bu cephesinin tetkikinde aynı şeyi mi söylerler? Hayır; edebiyat tarihçisi, kendi mevzuu olan Kul Mustafa'yı ve şiirini merkeze itiraz eder [kabul eder, sayar] ve araştırmalarını onları izah için yapar. Nihayet, mesela menkabelerin bu türküden veyahut da türkünün bu menkabelerden çıktığını tespit eder; fakat çok defa işin bu tarafını folklorcu yapacağı için, nihayet hükmini vermekle iktifa eder [yetinir]; "Şu, şundan çıkmıştır ve bu vakta [olgu] şunu, şunu ispat ediyor," der. (Mesela Kul Mustafa'nın şöhratinin yayılmasını, Kul Mustafa'nın güzel mevzuları [konuları] seçmesini bildiğini, vs...) Folklorcu ise, bir defa bu mahsullerin birbiriyle olan doğuş alakalarını tespit eder. Sonra birbirine geçişlerin nasıl olduğunu, her geçiş ve değişimin esere ne gibi yeni unsurlar verdiğini tespit eder. Başka bir tabirle edebiyat tarihçisi bir tek eseri ve bir tek şahsı [kişisel] realitesi içinde "restaurer" etmeğe çalışır; ve buna muvaffak olunca sevinir, folklorcu ise, ne kadar çok ve mütenevvi [çeşitli, değişik] "realiteler" bulursa o kadar çok kazanç elde etmiş olur.

2- ETNOGRAFYA VE FOLKLOR:

Etnografya umumiyetle, dünya üstünde muhtelif iptidai kavimlerin ve medeni milletler içinde geri kalmış, fakat büyük topluluklar halinde ve az çok tecrit edilmiş olarak yaşayan zümrelerin (mesela bizde göçebe Türkmenlerin) hayatlarının, müesseselerinin, eşyalarının, meskenlerinin bir kelime ile hayat tezahürlerinin [belirtilerinin] ve kültürlerinin tasvirini yapan ilim diye tarif edilir. Mukayeseleri [karşılaştırmaları], hüküm ve kanunları çıkarmayı üzerine almaz. Keza, folklor gibi, bir tek içtimai muhitin, mahdud [sınırlı] bir mevzuunu derinleştirerek, tescil ederek tetkikine de girişmez; şu halde etnografya ile folklorun münasebetleri birbirine yardımcı olmak bakımındandır. Etnografyacı folklorcunun mesaisinin neticelerini toplayarak, bir kavmin tasvirinde eksik kalan yerleri doldurabilir; folklorcu da, kendisine araştırdığı mevzuları haber veren etnografthan tetkiklerine rehber olacak malumat alır.

Bu umumilik ve hususilik münasebetinden dolayıdır ki, folklor tetkiklerinin ilk devirlerinde, bilahare etnografyaya bırakılan mevzuların büyük bir kısmı da folklorla ithal ediliyordu. Bugün -yukarda da söylediğimiz gibi- tasvirî kalmak mecburiyetinde bulunan mevzuları, umumiyetle kavimlerin (hatta ileri memleketlerdeki köylerin) maddi kültür mahsullerinin tetkikini de folklor, birçok memleketlerde etnografyaya bırakmıştır. Buna mukabil folklor, iptidai cemiyetlerin dahi manevî kültür müessesesi ve mahsullerinin, daha derin bir şekilde tetkikini yavaş yavaş etnografyadan almaktadır.

3- ETNOLOJİ VE FOLKLOR:

Etnoloji, hem etnografyanın hem de folklorun tetkiklerinin neticelerini terkip etmek [birleştirmek] vaziyetinde olan bir ilimdir. Etnografyanın yalnız tasvirle iktifa ettiği [yetindiği] mevzuları, etnoloji tasnif eder ve muhtelif kavimler ve memleketler arasında mukayese [karşılaştırma] yapmak suretiyle tamim ve terkip eder. Fakat bunu, folklor gibi, müferit [tek, ayrı] vakıaların [ayrı olguların] -muayyen bir içtimai mülhite ait muayyen bir mahsulün- derinliğine ve genişliğine tetkiki şeklinde değil, umumiyetle kavimlerin kültürlerinin mukayesesi [karşılaştırması] şeklinde yapar.

Binaenaleyh, mesela etnoloji enstitülerinin çalışma şubeleri arasında folklor giriyorsa eğer, bu onun, etnolojinin, bir tali şubesi olduğunu göstermez; folklor etnolojiye de -tıpkı tarihe ve edebiyata verdiği gibi- malzeme verici bir ilim vazifesini görür; fakat bununla kalmaz; ayrıca, etnolojinin istemediği, lüzum görmediği terkipleri de, sırf kendisi için veyahut etnolojiden başka ilimler için yapmakta devam eder.

4- SOSYOLOJİ VE FOLKLOR:

Sosyoloji ile folklorun münasebeti, yine tarihle folklorun münasebeti gibi izah olunabilir. Folklor sosyolojiye, gerek hammaddeyi gerek terkip ve tamimlerini malzeme olarak verir. Diyebiliriz ki, folklorcu terkiplerini bir dereceye kadar götürüp sosyolojiye teslim eder ve işin mabadinin [devamını] ona bırakır; folklorcunun terkipleri nihayet ayrı ayrı vakıaların [olguların] doğuş ve oluş vetirelerinin [süreçlerinin] izahı mahiyetindedir. Sosyolog, bütün bu müferit [tek, ayrı] vakıaları [ayrı olguları] veyahut bunlara ait izahları misal olarak alır; bunları, herhangi bir müessesenin tekâmül seyrine dair izah yapmak için kâfi bulunca, onlara dayanarak izahlarını yapar. Fakat bunu mesela, "Filan köydeki filan sihri [büyüsel] itikat, o köy halkının şu maddi ihtiyaçlarının ifadesini veriyor," diye yapmaz, "Bir cemiyete, maddi ihtiyaçların, dini-sihri itikatların doğuşunda veya yaşamasında rolü vardır ve şu derecededir," şeklinde yapar.

Sosyolojiye folklorcunun müracaatı ise, cemiyet kanunlarını tanımak suretiyle ferdî ve şahsî [kişisel] vakıa [olgu] ile sosyal vakıayı [toplumsal olguyu] birbirinden ayırmak, böylece, meraklı şeylerin koleksiyonunu yapmak gibi, dar ve bir ilim için tehlikeli bir sahada kalmayarak muayyen (zaman ve mekân içinde) müesseselerin ve kültür mahsullerinin izahlarını gaye edinmeyi öğrenmek içindir. Daha iyi bir tabirle, sosyoloji, folkloru, kendi vasıtlarının ve metodlarının kifayeti nispetinde yapacağı terkiplerin isrikametini öğretir.

Sosyoloji ile folklorun hudutlarını bir misalle anlatalım:

Halk edebiyatı mahsullerinin zamanı ve içtimai muhiti içinde tetkiki

folklorun işidir. Folklor tespit eder ki, muayyen bırakım şartlar içinde muayyen bir milletin, bir zümrenin muayyen halk edebiyat eserleri muayyen şekilleri iktisap ediyor [kazanıyor]. Sosyoloji, sadece folklorun değil, edebiyat ve kültür tarihlerinin de aynı mahiyette neticelerini alarak edebiyat ve sanat şekillerinin içimci hayat şartlarıyla muvazana [paralellik] kanunlarını tespit eder; fakat artık, edebiyat tarihinde veya folklorunda olduğu gibi, bazı isimler taşıyan eserleri kendi muayyen tarihleri ve içimci muhitleri içinde mesela eski Yunan cemiyeti veya Abbasi devrinin Arap hayranı içinde göstererek değil, umumi olarak edebi şekil ve neveleri, mesela aşiret devri, fodal devir veya sınıai devir gibi umumi manada insan cemiyetleri için valdi ve bir bakımdan nazari, mücerret [soyut] içimci kategoriler içinde mütalaa eder. Görülüyor ki, folklorcu, böyle bir meselenin umumi, mücerret [soyut] tetkikine girdiği andan itibaren, sosyoloğun işini üzerine almış oluyor.

5. PSIKOLOJİ VE FOLKLOR.

Folklor, bilhassa sosyal psikoloji için de zengin malzeme verir, yani, cemiyetin kaide ve nizamlarına tabi olan ferdin psikolojik faaliyetlerinin izahı için folklorun topladığı şeylerden psikologlar istifade edebilirler.

Bilhassa folklor mahsullerinin doğuş ve şekli alışı, safhalarının izahı mevzu bahis olunca folklorcu da psikoloji metodlarına ve mütalaalarına müracaat eder. Fakat burada da, tıpkı sosyolojide olduğu gibi, umumi (mücerretlik [soyutluk]) ve hususilik (müşahhaslık, somutluk) karakterleri, folklorla psikolojinin hudutlarını tayin eder. Bundan başka, folklorcu için, psikolojik izahlar yaparken, sosyolojinin yardımında mevcut olmayan bir tehlike vardır; ferdî hayat vakalarına [olgularına] saptanıp kalmak tehlikesi. Folklorcu, bir psikolojik vakaa [olgul], eğer içimcileşirse, bir anane, itikat, darbimesel, vs... gibi, sosyal bir ifade kalıbı alırsa alakadar etmelidir. Yoksa, mesela bir masal motifini, yalnız bir "sujet" de rastlanan bir ruhi hadise ile izah etmek, hatta psikolojinin metodlarına dahi aykırı hareket etmek olur.

6. DİĞER BAZI İLMLER VE FOLKLOR.

Arkeoloji, lisanîyat, filoloji ve diyalektoloji gibi muhtelif disiplinler, folklor malzemelerinden sık sık istifade eden ihtisaslardır. Bunların her birinin mevzu ve hudutları bilindikten sonra, folklorun da, çalışmaları esnasında izahlar yapabilmek için bunların her birine müracaat etmek ihtiyacını hissedeceği anlaşılar. Diğer ilimlerle folklorun yukarıda gösterilen münasebet derecesi ve hudutları bize bütün bu disiplinlerle, onun münasebeti meselesinde gözeteceğimiz noktaları öğretmiş olmalıdır.

IV FOLKLOR VE SANAT

Bu mesele artık folklorun ilimlerle olan münasebeti sahasının dışında kalır. Fakat tetkik ve münakaşası aynı derecede ehemmiyetlidir. Zira folklorun bir gayesi, umumiyyete ilmi çalışmalara, kendine ait mevzuları [konuları] kendi hususi metodlarıyla tetkik etmek suretiyle bir ıstısrak ise, ikinci bir gayesi de, millî sanata beslemektir.

Sanat eserlerinin (dar manasıyla folklor mevzu bahis olunca söz sanatlarının) folklor eserleriyle münasebeti, iki bakımdan mütalaa edilebilir. Bir defa bu iki türlü mahsuller arasında bir menşei [köken] münasebeti vardır. Her sanat eseri menşei [kökeninde], bugün halk edebiyatı eseri dediğimiz eserlerden ayrı bir karakter taşıymıyordu. En ipidai şekliyle sanat eseri, meydana gelişinde ferdin ıstısrakı asgarî derecede bulunan ve bu "ferdi doğuşu" vakuu bulur bulunmaz derhal maşerî [toplumun] tasarrufuna geçmiş ve onun mütemadi [durmada] işlemesine tetkik edilmiş bir eserdir.

İkinci münasebet bu eserlerin karşılıklı tesiri ve birinin ötekine geçişi münasebetidir. Bu münasebet, müstakil şahsiyet halinde sanatkarlar belirledikten sonra mevzu bahisdir.

Edebiyat tarihlerinde daima gördüğümüz bir vakıadır [olgudur] ki, folklorik mahiyet arzeden, dağınık ve insicamsız [düzensiz], mütemadiyen [durmada] değişmeye müsait, adeta seyyal [akışkan] halde zaman ve mekân içinde dolaşan eserler, günün birinde, sanatkarlar tarafından tespit ediliyor. Buna edebi tespit diyebiliriz. Bir folklor mahsulünün herhangi bir varyantının bir an içinde olduğu gibi tespit ise, tamamen folklorik bir "tespit"tir; bugün bunu ilmi usullerle yapıyoruz. Vaktiyle mecmualara, cönkere, defterlere veya kırıplara, bu şekilde tespit edilmiş malzemeler de geçmiştir. Bunları da biz folklor malzemesi diye kabul ediyoruz. İşte birinci halde olduğu gibi bir sanatkarın müdahalesiyle bu tespit işi, bir sanat amelîyesi [pratiği] halini alır. Bu, ya folklor mahsulünü güzelleştirmekten ibaret kalan bir amelîyedir [pratik], başka herhangi bir tahrif karışmamıştır. Grimm'in masallarında olduğu gibi... O zaman bizim kaşınma sanat eseri olmakla beraber, folklorik kıymetini de kaybetmemiş malzeme çıkar. Veyahut da sanatkar, folklor endişesiyle mukayyed olmadan, kendi fantezisine göre malzeme işler, bu halde, bizim için artık bu yeni eser, ancak tali derecede folklorik kıymeti haizdir [taşır]. Yalnız halk edebiyatının yükksek sanatı beslemesi ve bu cihetten, folklorun sanata münasebetinin tetkiki bakımından bu va-

MEZİNCELEME FOLKLORE (Halk Bilgisi)

ÖNSÖZ

Halk bilgisi bir doğumdur; bizleri yaşama sevinciyle ağlatan. Beşikteki bebeğe ninnidir; annelerimizin ümit ve beklentileriyle süslenen. Bir türküdür; Türk'ün aşk ve tutkusunu, keder ve coşkusunu dile getiren. Kafdağı'nın ötesinde yaşanmış olayları anlatan bir masaldır; Keloğlan'ı Peri Kızı'yla mutluluğa eriştiren. Bir düğündür; aşkların hayallerini gerçeğe dönüştüren.

Halk bilgisi bir yağmur duasıdır; çatlamış toprağı suya kandıran. Bir sohbettir, muhabbettir; kırk yıl hatırı sayılan bir fincan Türk kahvesi içmiş gibi, tadı damaklarda kalan. Nasreddin Hoca'dan bir fıkradır; hüzünlü bir anımızda bile bizi güldüren, güldürürken düşündüren.

Halk bilgisi bir halı veya kilimdir; her ilmeği, bir ressam fırçası gibi, bitmeyecek zannedilen resmi bütünüleyen. Bir oyundur; bir kahraman edasıyla, bir keklğin avcının önünde sekmesi gibi, oynanan. Hem şir, hem nağmedir; ikisi birlikte dillerde türküye dönüßen, dilimizden bir sazın teline ulaşan. Bir ağıttır; sevdiğimizi kaybetmenin hüznüyle bizi ağlatan. Bir ırmaktır; atalarımızla birlikte akmaya başlayan ve hâlâ coşkun akan.

Halk; bu bilgiyi üretip, geliştiren ve zenginleştiren, bu bilgiyle anlatıp dinleyen ve bu bilgiyle çalıp oynayan, bu bilgiyle dokuyup kullananıdır.

Halk bilimi; bu bilgiyi ve bu bilgiyle üretilenleri derleyip toplama, bir çalışma alanı haline getirip, bilimsel olarak araştırma ve incelemedir.

Derleme; halkın sahip olduğı bilgi ırmağına, halk bilimi kuram ve yöntemleriyle girip, bilimsel susuzluğu kandırmak için, bir testi su ile eve dönmektir.

Bir bilim dalının dayandığı iki ana temel vardır. Bunlardan birincisi bu bilim dalının kendisine konu ettiğı malzeme, ikincisi de bu malzemenin incelemede kullanılan kuram, yöntem ve terminolojidir. Halk biliminin konusu "Halk Bilgisi"dir. "Halk Bilimi" ve "Halk Bilgisi"nin özü ise "Halk"tır. Bu çalışma; "Halk" teriminin çağdaş bir tanımından yola çıkarak, halk bilgisi ve halk bilimini daha iyi bir temele oturtmak, halk biliminin inceleme konusuna ettiğı ürünlerin özelliklerini ve nasıl elde edileceğini göstermek ve bu ürünlerin nasıl incelenebileceğini açıklamaya yöneliktir.

Halk biliminin inceleme konusu ettiği halk bilgisinin, halk bilimciler tarafından elde edilmesine "Derleme" adı verilmektedir. İlk bakışta kolay gibi görünen, herkesin yapabileceği bir iş zannedilen halk bilgisi ürünlerini derleme, bazılarının zannettiği gibi, "boyuna bir fotoğraf makinesi asıp, eline de bir ses kayıt aracı alıp, önüne çıkan ilk kişiyi konuşturmak, o kişinin konuştuklarını kaydedip, aynı kişinin bir kaç kare fotoğrafını çekmek" değildir.

Halk bilgisi ürünlerini derlemek için, her şeyden önce ciddi bir halk bilimi eğitimi almak gerekir. Bu eğitime sahip olan bir kişi, halk bilgisi ürünlerini neden, nasıl, nerede, ne zaman derleyeceğini ve derlediği ürünleri nasıl inceleyeceğini bilir. Buna göre derleme, "Bellî halk bilgisi ürünlerini belli bir yer ve zamanda, kaynak kişilerden, belli yöntem ve araçlar kullanmak suretiyle kaydetme ve kaydedilen bu ürünleri belli kuramsal yaklaşımlarla sınıflandırıp, inceleme işidir."

Halk bilgisi ürünlerini derleme bir hasat değil, bir örneklemedir. Bu örnekleme de iyi bir planlama ile yapılabilir. Bir derleme çalışması esas itibarıyla, Kenneth Goldstein'in dediği gibi, üç aşamalı bir planlama gerektirir. İyi bir derleme yapmak için, "Alana Çıkmadan Önce Yapılacak Hazırlık Çalışmalarını", "Alana Çalışmasını" ve "Alandan Döndükten Sonra Yapılacak Çalışmalar"ı iyice düşünmek gerekir. Her aşaması iyi düşünülmüş bir derleme çalışması, her bakımdan olumlu gelişecek ve halk bilimi çalışmalarına önemli katkılar sağlayacaktır. Bütün bu aşamalar, bu kitap içinde, ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Bu kitabın giriş kısmı halk biliminin temellerine ayrılmıştır. Başka bir ifadeyle bu kısımda, "Halk", "Halk Bilgisi" ve "Halk Bilimi"nin çağdaş tanımları yapılmış, halk bilgisi ürünlerinin genel özellikleri tartışılmış, Türkiye'de halk bilimi çalışmalarının tarihçesi özetlenmiş, halk biliminde çok kullanılan bazı terimlere değinilmiş ve halk biliminin kaynakları hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, ilk olarak "derleme" tanımı ve "derlemeyle ilgili terimler" ele alınarak, bir derleme terminolojisi oluşturulmaya çalışılmıştır. Bölümün ikinci kısmında ise, bir derleme çalışmasının nedenleri ve nasılları verilen örnekler çerçevesinde tartışılmıştır.

İkinci bölüm; halk bilgisi ürünleri derleme çalışmasının ilk aşamasına; "Alana Çıkmadan Önce Yapılacak Hazırlıklar" konusuna ayrılmıştır.

Üçüncü bölümde; "Alana Kullanılacak Yöntemler" konusu ele alınmış ve bir derlemecinin alanda karşılaştacağı sorunlar ve çözümler alt başlıklar çerçevesinde açıklanmıştır.

Dördüncü bölüm, "Alandan Döndükten Sonra Yapılacak Çalışmalara" ayrılmış ve bu başlık altında; alanda ses ve görüntü olarak kaydedilen halk bilgisi ürünlerinin yazıya aktarılması, sınıflandırılması, halk bilimi kuram ve yöntemlerine göre incelenmesi ve yayına hazır hale getirilmesi konuları tartışılmıştır.

Çalışmanın sonuç kısmında, bir derleme çalışmasının her aşamasında önemli görülen hususlar vurgulanmıştır.

Çalışmada "Ekler" yer almakta ve bu kısımda; halk bilimciler tarafından oluşturulan, halk bilgisi ürünlerinin derlenmesinde kullanılabilecek, "Türle-re Göre Örnek Sorular" verilmiştir. Ekleri takiben de, kitabın hazırlanmasında yararlanılan çalışmalar "Kaynaklar" başlığı altında sıralanmıştır.

Halk bilgisi ürünlerini derlemenin konu edildiği bu kitabın ilk tohumları 1980'li yıllarda atılmıştır. Kendimi, genç bir araştırma görevlisi olarak Ege Üniversitesi'nde göreve başladığım o yıllarda, hali hazırda projelendirilmiş ve ilk alan araştırmaları başlamış bir derleme projesi içinde buldum. Bu proje, Hocam Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN tarafından hazırlanmış, Kültür Bakanlığı ve Ege Üniversitesi tarafından desteklenen "Ege Bölgesi Yazılı ve Sözlü Kültür Ürünlerini Derleme Projesi" idi. Bu derleme projesi çerçevesinde, halk bilgisi ürünlerini derlemek için, hocamla birlikte, İzmir, Manisa, Aydın ve Denizli'ye bağlı 250'den fazla köy, kasaba ve ilçeyi 1985-1989 yılları arasında dolaştık. Hafta içinde belirlediğimiz öğrenciler ve öğretmen elemanları ile her Cuma sabahı erkenden buluşur, projeye tahsis edilmiş olan minibüsle, daha önceden belirlediğimiz ve ön görüşmelerini yaptığımız ilk yerleşim birimine gider, mümkün olan en iyi şekilde akşama kadar derleme yapar, akşam da bazen bir misafirhanede, bazen bir yatılı bölge okulunun yatakhaneğinde, bazen de uygun bir pansiyonda kalır, Cumartesi günlerini daha dolu geçirir ve Pazar günleri akşama kadar derleme çalışmasına devam ettikten sonra, geç saatlerde İzmir'e dönerdik.

Dört yıl boyunca, Sonbahar ortalarından, ilkbahar ortalarına kadar devam eden, yaklaşık altı ay süren bir çalışma başlar ve alana her gidiş yeni bir heyecan, her geri dönüşte bir hüznün çökerdi üstümüze. Çünkü, her hafta yeni insanlarla tanışmak için can atar, cabucak kaynaşır, onları dinler ve ayrılırken, kırk yıllık dostlarımızı ve hatta ailemizi geride bırakıyormuşçasına hüznlenirdik. Bu hüzne, bazen bir arkadaşımızın yeni derlediği türküden mırıldandığı bir dörtlük eşlik eder, bazen de yeni derlediğimiz fıkraları anlatarak, hüznü dağıtıp, neşelenmeye çalışırdık.

Her hafta başında, yeni derlediğimiz ürünlerin kayıtlı olduğu kasetleri ve diğer malzemeyi sınıflandırır, kurmak için büyük çabalar harcadığımız "arşivde" bu kasetleri numaralandırır, sonra da yazıya geçmek için dinlemeye koyulurduk. Dört yıl sonunda, yaklaşık 3-4 yüz ses kaseti, ilk defa kullandığımız video kamera ile kaydettiklerimiz 20-25 video kaseti, bini aşkın diya pozitif filmi ve bazen tozlu tavan aralarında, bazen eski bir çeyiz sandığında ve bazen de bir torbaya sarılıp toprağa gömülmüş halde bulduğumuz onlarca "Osmanlı Türkçesi" ile yazılmış kitabı getirip, arşivledik. Projenin son yılı olan 1990, sözlü kayıtların yazıya geçirilme işinin tamamlanması ve tür ayrımı yapılan metinlerden oluşan 970 sayfalık bir proje sonuç kitabının hazırlığı ile geçti. Sonraki yıllarda, bizim bıraktığımız arşive sahip çıkması gerekenler, gerekli ilgiyi göstermediyse de, yaptığımız derleme çalışmaları, bize çok şey öğretti.

İşte o yıllarda, Türk halk bilgisi ürünlerinin derlenmesi konusuna yönelik bir kitap hazırlanmasının gerekli olduğu düşüncesi oluştu. Elinizdeki bu kitap, o yıllarda yaşadığımız heyecan ve alan araştırması tecrübesine, yeni eklenen bilgi ve düşüncelerin ürünüdür. Ancak, bu kitabın da bazı eksiklerinin bulunması doğaldır.

Bu kitabın hazırlanması için beni teşvik eden, değerli düşünce ve görüşleri ile eksiklerin giderilmesini ve en önemlisi de hazırladığı derleme projesinin her aşamasında verdiği sorumlulukla, halk bilgisi ürünlerini derlemede tecrübe kazanmamı sağlayan Hocam Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN'e teşekkür ederim.

Bu kitabın yazımı ve metin düzeltmelerinde hiç bıkmadan bana yardımcı olan Arş. Gör. Pinar DÖNMEZ-FEDAKAR'a; metin ve sayfa düzenlemesindeki yardımları için Dr. Selami FEDAKAR'a; "Ekler" kısmındaki soruların hazırlanmasındaki yardımları için Halk Bilimi Uzmanı Celal ERDEM'e ve kitap sayfasının hazırlanmasında her zamanki sanatçı yeteneğini ortaya koyan Arş. Gör. Levent USLU'ya ve de yayınlanmasında gerekli titizliği gösteren Geleneksel Yayınları çalışanlarına teşekkürler.

Bornova/2004

GİRİŞ

HALK, HALK BİLİMİ, HALK BİLGİSİ VE ÖZELLİKLERİ

1. Halk, Halk Bilgisi ve Halk Bilimi Kavramları:

Bilim ve teknolojinin ve buna paralel olarak da toplumların çok hızlı bir şekilde geliştiği 21. yüzyılda, endüstri ve teknoloji alanındaki yeni buluş ve yaratmalar dünyamızı daha küçük bir alan haline getirmektedir. Bütün bilim dallarında olduğu gibi, halk bilimi alanında kullanılan temel terimler ve bu terimlere bağlı olarak da bu bilim dalının kendini tarif ve tanımlamanın yeni bir değerlendirilmesini yapmak bir zorunluluk haline gelmiştir. Avrupalı ve Amerikalı bilim adamlarının son elli yıldır üzerinde durdukları ve yeniden anlam vermeye çalıştıkları "Halk" (Folk), "Halk Bilimi" (Folklore) ve "Halk Bilgisi" (Folklore) terimleri ve bu terimlerin üzerine kurulmuş olan bilim dalıyla, bu bilim dalının konusunun ne olduğu halkındaki sorulara yeni bir gözle bakmak, Türk halk bilimi uzmanlarının da tartışması gereken konulardır. Bu konulara çağdaş Türk toplum yapısını, teknolojik gelişmeleri ve yeni yaratmaların kullanımını da göz önüne alarak yaklaşmak gerekmektedir.

Tanzimat'tan beri yakalamaya çalıştığımız veya üyesi olmak istediğimiz "modern" düşünce ve yaşayış gruplarının veya "batılı" olmanın günümüzdeki yeni şekli olan "Avrupa Birliği"ne aday bir ülkede "halk" ve "halk bilgisi" nedir, "halk bilimi" nasıl bir bilim dalıdır ve bu bilim dalının kendisine konu ettiği "bilgi" veya "kültür" denilince ne anlaşılmalıdır? Sanıyoruz ki bu sorular, pek çok kişinin ve özellikle de halk bilimini kendilerine akademik alan olarak seçmiş veya amatör olarak bu alanda çalışmalar yapanların sorduğu ve cevap aradığı konulardır. (Bu konuda 20.yüzyılın sonlarına doğru yapılan tartışma ve teklifler için bk. Yıldırım;1998: 37-42; 65-83).

Çalışmamızın bu giriş kısmında "Halk" terimi başta olmak üzere, "Halk Bilimi" ve "Halk Bilgisi" terimlerinin günümüz bilim ve toplum anlayışına göre bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Umuyoruz ki, bizim burada tartışacağımız ve batılı ülkelerde de tartışılan bu konular, daha başka araştırmacıların

konuya yapacakları yeni katkılarla genişleyecek ve bu sayede Türk halk bilimi çalışmaları yeni bir yön ve hız kazanacaktır.

Halk bilimini kendilerine akademik alan olarak seçenlerin çok iyi bilceleri üzere, ilk defa 1846'da William J. Thoms tarafından ortaya atılan ve "popüler antikler" ve "popüler edebiyat" kavramını karşılamak için kullanılan "Folklore" terimi (Thoms;1965: 4; Dorson ve Thoms; 2005: 13). Türkçede "halkiyât" (Gökalp; 1913, Köprülü; 1914)¹, "halk bilgisi, hikmet-i avam, budum bilgisi, halkbilim, halk bilimi ve halk kültürü" (Tan; 2000: 25) gibi terimlerle karşılanmış ve karşılanmaktadır. "Folklore" terimi Almanca'da "volkskunde" (Dow and Lixfeld; 1986: 7-14) ve Fransızca'da "traditions populaires" (Cochier;1981: 116-134) terimleriyle karşılanmıştır. İtatta Almanca "volkskunde" terimi İngilizce "folklore" teriminden daha eski olmasına rağmen, hiç bir zaman "folklore" terimi kadar yaygınlık kazanamamıştır. İngilizce bir terim olan "folklore" 1891'de yapılan "Ulusal Arası Folklor Kongresi"nden sonra bütün dünyada, ya İngilizce şekli olan "folklore", veyahut da her dilde çevirisi yapmak suretiyle kullanılmaya başlanmıştır (Dundes; 2003a: 1-2).

"Folklor" veya "Halk Bilimi" terimlerinin yaygınlığı bir tarafa, bu terimin neyi ifade ettiğinin ve bu bilim dalının konusunun ne olduğunun tam olarak anlaşılması için her şeyden önce, terimin esasını oluşturan "Halk" teriminin açıklanması gerekir. Ancak, yeni bir tanım yapmadan önce, "halk" teriminin 19. yüzyıldaki ve 20. yüzyıl ortalarına kadar olan kullanımına, gerek batılı ülkelerde gerekse Osmanlı İmparatorluğu'ndaki anlamına bakmak yerinde olacaktır.

Gerek "Batı'da, gerekse "Doğu'da 19. yüzyıldaki "halk" anlayışı ve halk teriminin ifade ettiği topluluk sınıf farklılığını esas alan bir toplum anlayışına göre yapılmıştır. Gerek sahip oldukları sosyal hayat ve statü, gerekse teknolojik bakımdan dünyanın en ileri toplumları olduklarını farz eden bazı Avrupalı toplumlar, kendi toplum yapılarına bakarak ve sahip oldukları hayat şartlarıyla diğer toplumları mukayese ederek "halk" terimini "bağımsız bir yapıdan daha çok, bağımlı bir yapı olarak" düşünmüşlerdir. Bu anlayışla halk terimine; "halk, daha başka kimelerden oluşan gruplara tezattır" şeklinde yaklaşan Avrupalı bu toplumlar, taraflı olarak yaptıkları karşılaştırmaya suretiyle, "halk" bir taraftan "medenî" ve "seçkin" gruba tezat halinde kabul ederken, diğer taraf-

tan da "primitif", "ilkel" veya "vahşi" olarak adlandırdıkları topluluklara tezat olarak değerlendirmişlerdir.

19. yüzyıl Avrupa anlayışının tarifine göre halk; "medenî ve okur-yazar bir toplumda cahil kısım" olup, eğitim görmüş, seçkin veya aydın zümre ile aynı ülke ve millet içinde veya ona yakın bir yerde yaşamaktadır. Fakat bu "halk" topluluğu; okuma-yazma ve teknolojiiden habersiz "ilkel" veya "vahşi" olarak adlandırılan toplumlardan da oldukça uzak bir yerde durmaktadır. Bu tariftelik temel, "medenî ve edebî olan bir toplumda" ifadesinde yer almaktadır. Buna göre halk; medenî veya seçkin olarak kendisini "yüksek tabaka"ya yerleştiren grubun hemen altında ve yakınında düşünülmüştür (Dundes; 2003a:5-7).

Bu düşünce tarzının hedeflerinden birinin halkın kim olduğunu tespit değil, kendisini "aydın" veya "seçkin" olarak adlandıran kesimin kendi yerini belirleme çabası olduğunu belirlelim. Daha başka bir ifadeyle söylemek gerekirse; Avrupalı aydın zümre kendisini; "okur-yazar, eğitilmiş, edebî, şehit ve medeniyetli yakalamış" olarak kabul ederken, "bu özelliklere sahip olmayan kendi toplumunu içindeki diğer insanları cahil, okuma-yazma bilmeyen, ancak eğitimden haberi olan, şehirde yaşamayan ancak şehre yakın bir yerde, yani tasrada oturan ve henüz medeniyeti her yönüyle elde etmemiş olan" şeklinde değerlendirmek suretiyle, kendinden bazı özellikleriyle farklı gördüğü, insan topluluklarını "halk" (folk) terimiyle adlandırmayı uygun görmüştür. Dikkatle incelendiğinde, W. J. Thoms'un "folklore" terimini ortaya atarken, bu düşünce tarzından hareket ettiği anlaşılır.

Bütün bu yaklaşımlar özetlenirse; halk olarak adlandırılan topluluk, medenî ve edebî olarak kabul edilen toplulukla; Afrika, Avustralya ve Amerika yerlileri gibi "primitif", "ilkel" veya "vahşi" olarak adlandırılan toplulukların arasında bir yerde kabul edilmiştir. Burada sözü edilen "halk" teriminin daha çok köy ve köylülüğü ifade ettiği de çok açıktır. 19. yüzyıl düşünceleri için halk, şehirden çok uzak olmayan ve henüz tam olarak medeniyeti yakalayamamış köylülere ifade etmektedir. Bu anlamda tasrada oturanlar, bir toplumun veya milletin sahip olduğu değerleri hiç değiştirmeden saklayıp, yüzyıllardan beri devam ettirdiği düşünülen kişilerdir. Yine onlar için "halk bilimi" de; bu köylerde veya tasrada oturan halkın yaratmalarını, yani o toplumun veya milletin en eski, ilkellik dönemi hatıralarını saklayan grupları ve bu grupların halâ saklanmakta olduğu değerleri araştırır ve kendisine inceleme konusu eder. Bu tarz bir yaklaşım J. J. Rousseau'nun romantik köye veya tasraya bakışında da bulunabileceği gibi, İngiliz "Tekâmül (Evolution) Teorisi" mensuplarının; "Medeniyet dîz bir çizgi halinde, basitten karmaşığa doğru ilerler" (Kafesoğlu; 1999:18) şeklindeki düşüncelerinde de mevcuttur. Buna göre, her toplum belli

1 Ziya Gökalp, M. İsmail Köprülü ve Rıza Tevfik'in Folklorla ilgili yazılarının Türk Latin harflerine aktarılması için bk. Halk Edebiyatı El Kitabı. Ankara: Grafik Yay., 2004. ss. 361-376. Bu yazıların daha eski bir aktarımı için bk. Sait Evliyanoğlu; Ş. Bayraktar. Türk Halk Bilimi. An. ara: Ofset Reprodüksiyon Matbaacılık, 1988. (İkinci Baskı), ss. 72-77.

bir ilkelik dönemi yaşamıştır veya böyle bir alt seviyeye sahip olmuştur. Daha sonra belli keşif ve icatlarla ilerleyerek belli bir gelişmişlik seviyesine ulaşan bir toplum olacak, son olarak da medeniyeti yakalamış veya yakalayacaktır. Tabii ki, böyle bir düşünce tarzı, kendisini diğer toplumlardan üstün gören bir toplumun "etnosantrik" anlayışa göre yaptığı bir karşılaştırmanın ürünüdür. Aynı düşünceye göre; Avrupalı ve gelişmiş teknolojiye sahip ülkelerin bir kısmı medenî veya seçkin, bir kısmı taşralı, köylü veya halktır. Onların dışındaki gruplar ise primitif, ilkel veya vahşidir.

Bu düşünceye göre halk; kendisini medenî veya seçkin olarak kabul eden toplulukla yan yana veya ona yakın bir yerde yaşamakta birlikte, seçkin topluluğun gelişmeden önceki, yani ilkel devirlerine ait unsurları hâlâ muhafaza eden daha alt seviyedeki bir topluluk olup, seçkin veya medenî topluluk, kendi ilkelik dönemine ait hatıraları çok uzaklara gitmeksiniz, hemen yanı başında ki daha az gelişmiş olarak kabul edilen bu toplulukta, yani köylü hayatı içinde, yani "halkta" muhafaza edilmiş olarak bulabilir. "Popüler antikler" terimi de bunu ifade eder. Seçkin toplum, hemen yanı başında bulunan daha alt seviyedeki toplumun yaratmalarını veya ilkelik döneminden beri taşıdıklarını, yani "Halk Bilgisi"ni kendisine inceleme konusu eder. İşte 19. yüzyıl Avrupasında yeni bir bilim dalı olarak ortaya çıkan "Halk Bilimi" (Folklore) de bu araştırma ve inceleme işini yapan bilim dalıdır.

19. yüzyıl Türk toplumunda da bu anlayışlara paralel görünen anlayışlar mevcuttur. Osmanlı toplum düzeninde "Havas" ve "Avam" ayrımında görülen ve "halk" teriminin 19. yüzyıl Avrupasındaki anlamına karşılık gelen "avam", 20. yüzyıldan itibaren "köylü" kavramıyla eş değerde bir anlam kazanmıştır (Levend; 1968: 171-187). Yönetim sisteminin değişmesiyle ortadan kalktığı düşünülen sınıf farklılığı, tamamen şehirli ve köylü ayrımına dönüşmüş ve halk bilimi çalışmaları hız kazanıp, gelişmeye başladığında, ülkemizdeki ilk halk bilimi araştırmaları tamamen "halk" (folk) olduğu kabul edilen köy ve köylü hayatı çevresinde gerçekleştirilmiştir.

19. yüzyıl Avrupasındaki "halk" (folk) ve "halk bilimi" (folklore) kavramlarının ülkemizdeki bir başka yansıması ise, ilk halk bilimi araştırmalarının, halk bilgisinin bir bölümünü oluşturan "halk oyunları" hakkında yapılmış olan dolaylı, "folklore" kelimesinin bu oyunları ifade ettiğinin düşünülmesiyle ilgilidir. Bugün bile hâlâ düzeltilemeyen yanlışlardan olan "folklorcu", "folklor oynamak", "folklor ekibi" gibi ifadeler, bu ilk dönemde oluşmuş ve günümüze ulaşmış sorunlardandır. Her şeyden önce, kelime dilimizde "Folklor" ve "Folklorcu" şeklinde yazılmak zorundadır. Bu ifadelerin doğrusu ise, "Halk Bilimci", "Halk Oyunu Oynamak" ve "Halk Oyunu Ekibi" olmalıdır.

Günümüz Amerikalı halk bilimcilerinden Alan Dundes'e göre "halk" terimini açıklamak için, onun "seçkin" veya "ilkel"le tezat olarak algılanmasına dayalı bir tarif yapmak tamamen yanlıştır. Dundes; "Eğer ilkel olarak adlandırılan bir toplumda; masal, halk müziği veya halk türküsü varsa, ki araştırmacılar bu türlerin ilkel kabul edilen toplumlarda mevcudiyetini tespit etmiştir, bunları ne olarak adlandırmak gerekir?" sorusunu sorduktan sonra, toplumların böyle "etnosantrik" bir duyguyla sınıflandırılmasındaki yanlışlığa dikkat çeker. Yine aynı araştırmacı George M. Foster'in halk bilgisi (folklore) hakkındaki; "Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde gerçek halk bilgisinin (folklore) varlığından bahsetmek mümkün değildir. Bu ülkelerde sadece koyda, köşede kalmış bölgelerdeki, marjinal tezahtır. Yeni icatların ışığı altında bütün alanlarda endüstrileşmeye yönelen modern dünyada, yeni halk bilgisinin doğması da pek mümkün görülmemiştir" şeklindeki, 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya atılmış görüşüne de, halk ve halk bilgisini hâlâ 19. yüzyıl anlayışına göre tarif ediyor olmasından dolayı katılmadığını belirtir (Dundes; 2003a: 8-9).

Dundes; Marksist halk bilimcilerin, halkın tarifine "işçi sınıfını (proleter-yayı)" da dahil etmek suretiyle, halkın hem köyde, hem de şehirde bulunabileceğini iddia etmeleri bakımından bir yenilik ve değişiklik getirdiklerini, ancak onların da "halkı alt sınıflar ve baskı altında tutulan gruplarla" sınırlan-dırması olmaları bakımından ve de Marksist kuramların halk bilgisini sadece sınıf çatışmasının ve protestonun bir silahı olarak kabul etmelerinden dolayı hatalı bulduğunu, demokratik toplumlarda baskı altında tutulmayan grupların da halk bilgisi oluşturabileceğini ve de halk bilgisinin sadece protestoyu konu eden ürünlerden müteşkil olmadığını söyleyerek eleştirir (Dundes; 2003a: 12-13).

Türk toplumunda Tanzimat'tan itibaren ciddiyeyle üzerinde durulan, ancak Avrupalı sosyal bilimcilerin düşüncelerinden pek farklı olmayan halk anlayışına yukarıda kısaca temas etmiştik. Batı toplumlarında mevcut olan seçkin ve köylü ayrımının bizde de "havas" ve "avam" şeklinde belirlediğini, esas itibarıyla Tanzimat döneminde başlayan ve Cumhuriyetle birlikte devam eden yenileşme dönemlerinde de durumun pek değişmediğini görüyoruz. Bu dönemlerde mevcut olan aydın ve halk ayrımı "halka imnek", "halktan çıkmak", "halktan gelmek" şeklinde ifade edilirken, son dönemlerdeki politik bir düşünce olarak da "halka gitmek", "halk böyle istiyor", "halka mal olmak" gibi şekillerde kullanılmaktadır. Bugünkü anlamıyla kelimelerin kullanım sahalarının genişlediğini, ancak bu gelişmenin politik anlamda olduğunu, şehirli veya köylünün politik anlamda aynı halk kavramıyla ifade ediliyor olmasına rağmen

men, terimin halk bilimiyle ilgili kullanımlarının hiç değişmediğini görüyoruz. 20. yüzyılın başında kendisini eğitilmiş ve okur-yazarlık durumuna göre seçkin veya aydın gören toplumların, bugün bu düşüncüyü "devlet seçkini" ve "toplum seçkini" olmak şeklinde yeniden yapılandırdığını ve bu suretle de kendilerini halk teriminin karşılığı topluluktan soyutladıkları veya soyutlamaya çalıştıkları da bir gerçektir.

Halk teriminin çeşitli alanlardaki kullanımını ve anlamı farklı olabilir. Özellikle de politikacların kullanımını bizim konumuzun dışında kalmaktadır. Biz kendi alanımıza göre halkın yeni bir tanımlı konusunda Alan Dundes'in görüşlerine yer verip, bunun bizim toplumumuza göre bir değerlendirmesini yapmak istiyoruz. Dundes'in halk tanımı şöyledir: "Halk terimi, en az bir ortak faktörü paylaşan herhangi bir insan grubunu ifade eder. Bu grubu birbirine bağlayan faktörün -ortak meslek, dil veya din olabilir- ne olduğu önemli değildir. Bu faktörden daha önemli olan nokta ise, herhangi bir sebebe bağlı olarak oluşan grubun kendine ait kabul ettiği bazı geleneklere sahip olmasıdır" (Dundes; 2003a:10).

Yazar; bu tarife göre, bir grubun en az iki kişiden oluşabileceğini, ancak halk biliminin incelediği halk grubunun ise, çoğunlukla daha fazla kişiden oluştuğunu söyler. Dundes'in kendi tanımına uygun bir halk grubu bir millet kadar geniş olabileceği gibi, bir aile kadar küçük de olabilir. Yine böyle bir halk tanımının kabul edilmesi durumunda, halkın hem şehirde, hem köyde bulunabilmesi söz konusudur. Aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri veya Avrupa'nın teknolojik olarak gelişmiş ülkelerinde de halk ve halk bilgisi bulunacak ve endüstrinin yarattığı yeni çevrelerde, yeni halk gruplarına bağlı olarak, yeni halk bilgileri doğacak ve gelişecektir.

Yazar bu fikrini çeşitli alanlardan verdiği örneklerle açıklarken en yeni teknolojik gelişmelerin oluşturduğu gruplara da temas eder. Bu anlamda, bilgisayar teknolojisi en son ulaşılan teknolojik gelişmedir. Bilgisayar kullanımların kendileri hakkında pek çok fıkra anlatıldığı gibi, bilgisayar hakkındaki da pek çok fıkra vardır. Yine bilgisayar kullanımları tarafından üretilmiş fıkraların bulunması da çok doğal bir durumdur. Eğer bu fıkralar halk bilgisi ise; onları yaratan, anlatan ve bu fıkralara konu olan insanlar, gruplar veya toplumların da halk kavramı içinde değerlendirilmesi gerekir. Bu anlayıştan hareketle halk biliminin; sadece kıyıda, köşede kalmış "majinal" grupların sahip olduğu bilgiyi değil, hem köyde hem şehirde bulunan halk bilgisini araştıran, bu bilgiyi inceleyen bir bilim dalı olduğunu söyleyebiliriz.

Esas itibarıyla çağdaş bir yaklaşım olan bu tarife açıklanması gereken veya halkın bu şekilde anlaşılmasında esas alınan noktanın, bir grubun ken-

dine ait diğer kimliklerin özelliği değil, o grubun sahip olduğu ve kendine ait kabul ettiği bir "gelenek"tir. Burada geleneğin ne olduğu ise Dundes tarafından açıklanmamış olmakla birlikte, bunun halk bilgisi ürünlerinin yaratıldığı bağlamlar ve bu bağlamlarda belli bir yaratıcı, yaratım, aktarım, şekli ve yapı, içerik ve işlev özelliklerine sahip ürünlerin bizzat kendileri olduğu açıktır. Gelenek teriminin daha geniş bir değerlendirmesi aşağıda yapıldığı için burada ayrıntıya girmek istemiyoruz.

Herhangi bir gruba halk özelliği veren geleneğin ve gelenek çerçevesinde oluşturulan halk bilgisinin ne olduğu konusu ise, halk bilimini kendi şartları ve çevresinde, yani bağlamı (kontekst) içinde tanımlayan Dan Ben-Amos tarafından şu şekilde yapılmaktadır: "Kendi kültürel çevresinde halk bilgisi bir şeylerin derlenmesi değil, bir işlem veya olgu, tam olarak da nakletme esasına dayanan bir olgudur." Araştırmacı görüşünü şu şekilde sürdürür; "Halk bilgisi (folklore) belli bir zamanda meydana gelen hareketlerdir. Halk bilgisi artistik bir hareketlerdir. Halk bilgisi, yaratıcılık ve estetik kaygıyı içine alır ve bunların her ikisi de kendiliklerinden sanat formlarında birleşmeye yüz tutarlar. Bu anlayışa göre halk bilgisi; sanata ait anlatım yoluyla oluşan karşılıklı bir sosyal etkileşimdir. Bu etkileşim, konuşma ve mimikle yapılan hareketlerin diğer tarzlarından farklıdır. Bu farklılık kültüre ait gelenekler seti üzerine kuruludur. Bu set, o toplumun bütün üyeleri tarafından tanınır ve ona bütün toplum bağlanır ki, bu durum halk bilgisini etkileşimin sanat olmayan şekillerinden ayırır." (Ben-Amos; 2003: 42-43).

Buradaki ifadeleri biraz daha açacak olursak; halk bilgisi adını verdiğimiz yaratımlar gelişigüzel ortaya çıkmış ürünler değildir. Bu ürünlerin yaratılma ve devamlı kalınmasında esas olan "öğrenme" ve "öğretme", "benimseme" ve "benimsetme" kaygısı mutlaka vardır. Bu öğrenme ve benimseme herhangi bir şekilde meydana gelmiş olabilir. Öğrenme veya benimseme yoluyla elde edilen bu bilgiye dayalı yaratıma veya yeniden üretime belli seviyede estetik kaygı ihtiva eden ve sanat değeri olan üretime ve yaratıma. Bu çerçevede öğrenilen ve benimsenen unsurlar, herhangi bir türe karakterini kazandıran ölçütler ve bu ölçütleri birlikte kullanarak bireysel ve toplumsal sanatçılık tarzını oluşturan kalıplardır. Bu kalıplar ve kalıpların içine yerleştirildiği ölçülere uygun olarak ortaya konulan yaratımlar, belli tür karakterlerinde ortaya çıkarlar ki, bunlar bir toplumun veya halk olarak adlandırılan grubun bütün üyeleri tarafından tanınır. Bu yaratımlar konuşma, jest, mimik ve diğer hareket tarzlarından farklıdır. Gelişigüzel herhangi bir konuşma atasözü söylemek değildir. Yaşanan bazı olayları kendimize ait herhangi bir tarzda anlatmak masal veya hikaye anlatmak değildir. Bir şiiri herhangi bir şekilde okumak

türktü söylemek değildir. Gelişigüzel bir yürüyüş halk oyunu oynamak değildir. Bir kaç ipilik parçasını bir araya getirmek ahenkli ve rengarenk bir halı dokumak değildir.

Bütün halk bilgisi ürünlerine farklı bir kalite ve özellik kazandıran bireysel sanatçı tarzlarının ve bu tarzlarla oluşturulan ürünlerin taşıdıkları özelliklerin aynı halkın birer üyesi olan fertler tarafından bilinmesinden ve benimsemesinden kaynaklanır. Konuşmacı, anlatıcı, oyuncu veya dokumacı, içinde yetiştiği toplumun diğer üyeleri tarafından da bilinen kültürel tarzları ve kalıpları, yani "gelenegi" kullanarak farklı kalitede bir konuşma, anlatma, müzik, oyun ve el yapımı ürün ortaya koyar. İşte bu ürünlerin her biri günlük hayattaki diğer ürünlerden farklıdır.

Dan Ben-Amos'un halk bilgisini kendi bağlamı içindeki tanımları şu şekilde devam eder; "*Halk bilgisi kültürel ve sosyal bir temele sahiptir.*" Araştırmacı, halk bilgisinin içinde yer alan ve almayan unsurların sınırlarını belirlemeye de Alan Dundes tarafından ortaya atılan üç temel ölçütü, yani "*halk bilgisi yaratmalarının metninin, yapı ve dokusunun*" ve son olarak da bu ürünlerin oluşturduğu "*sosyal şartlar ve çevrenin*", yani "*bağlamın*" değerlendirmeye katılmasını şart koşar (Ben-Amos; 2003: 44-45, Dundes; 2003b).

Bu değerlendirmeler ışığı altında, çağdaş bir "halk" tanımını ve "halk bilgisi"ni şöylece özetlemek mümkündür; "*halk, belli bir gelenek içinde oluşmuş yaratma sayesinde birbirine bağlanan, bir ürünün kendisine ait kabul edilen bireylerden oluşan topluluktur. Bu topluluğun bütün üyeleri tarafından bilinen ve tanınan halk bilgisi ürününün ne olduğu ise, yine o ürünün kendi metnine, kendi yapısına ve oluşturduğu çevre ve şartlara, yani bağlama bağlı olarak ortaya çıkan estetik ve sanat kaygısı olan maddi ve manevi olgularda aranır. Bir başka ifadeyle; metni, yapısı ve dokusu, oluşturulduğu şartlar ve çevre itibarıyla kendine has sanat değeri olan bir yaratmaya sahip olduğunu iddia eden herhangi bir topluluk halk kavramı ile ifade edilebilir.*"

Bu değere sahip olan topluluğun üyeleri birbirlerini doğrudan tanımasalar bile, aynı estetik ve sanat değeri olan olgu sayesinde birbirlerine bağlanır ve birbirleriyle doğrudan olmasa bile, dolaylı olarak bir ilişki içinde bulunurlar. Dundes'in iddia ettiği gibi böyle bir değere sahip olan topluluğu mutlakla köyde veya taşrada aramak gerekmez. Bu türden bir topluluğu her yerde bulabiliriz ve onu bir millet seviyesine çıkararak, bu topluluğun sahip olduğu değerler bütününe "*Türk Halk Bilgisi*" (Türk Folkloru) adı verebiliriz. Bu

olguya sahip milleti daha alt gruplara ayırıp, "*Ege Bölgesi Halk Bilgisi*", "*İzmir Halk Bilgisi*" veya "*Bornova Halk Bilgisi*" gibi daha küçük birimler halinde de ele alabiliriz.

Yine, kendi metni, yapısı, dokusu ve oluşturduğu çevre ve şartlara bağlı olarak çok iyi tarif edilmiş halk bilgisi ürünlerinden hareket ederek, halk bilgisinin endüstri veya üniversite çevresi içinde de mevcut olduğunu gösterebiliriz.

Bunun bir örneğini veren Pertev Nali Boratav, maden kömürü ocaklarında oluşan bir inanmayı şöyle nakleder; "*Maden ocaklarında, yeni gelen ameleden, rastladığı zaman suallerine kendi istediği şekilde cevap verenlere yardım eden, aksi harekette bulunanları cezalandıran -bir kazaya uğratmak veya işini üretmemek suretiyle-, adeta kötülük etme hassasına da haiz bir nevi 'Hızır' mahiyetinde efsanevi bir şahsiyetin vücuduna inanılır. Maden işçileri cin, peri nevinden bu fevkatıabii şahsiyete 'Kuyunun Arabi' derler. İnanıldığına göre 'Arap' rastladığı ameleyle kuyunun kime ait olduğunu sorar ve 'sana' cevabını beklermiş. Bu cevabı verenin işini üretirmiş. Kuyunun sahibi diye filan şahısı veya şirketi -yani hakikati- söyleyeni ise muhakkak bir musibete uğratır, cezalandırmış.*" (Boratav; 1942: 3-8).

Boratav tarafından da belirtildiği gibi, ülkemizde kömür madeni işletme işi oldukça yeni bir saha olup, endüstrileşmenin ilk belirtilerindendir. Böyle bir ortamda ortaya çıkan, yukarıda verdiğimiz anlatmanın oluşumu son derece yeni olmakla birlikte, bu inanmayı halk bilgisi ürünü olarak kabul etmek zorundayız.

Bu inanmayı metni, yapısı ve çevresi, yani bağlamı bakımından değerlendirdiğimizde, onun herhangi bir köy veya şehir toplumunda mevcut başka bir inanmadan çok farklı olmadığını görürüz. Dolayısıyla kömür madeni çıkarma mesleğine sahip bir grubu, konu ettiğimiz anlamda halk terimiyle ifade etmeye yarayan ortak neden, madencilerin hepsi veya çoğu tarafından inanılan ve "gelenek" terimiyle ifade ettiğimiz "halk inanmaları geleneği" içinde yer alan bir anlatmanın varlığıdır. Bu anlatmanın halk inanmaları bakımından artistik ve estetik bir değerinin olduğu da açıktır. Bu örneğe yukarıda bahsettiğimiz bilgisayar ve bilgisayar kullananlar hakkında anlatılan yüzlerce fikrayı da ilave edebiliriz.

Yine üniversite öğrencilerinin kendilerinin konu olduğu pek çok fıkraya yanında, üniversite öğrencileri tarafından üretilmiş fıkraları da burada örnek olarak vermek mümkündür. Bu fıkralardan birisi şöyledir;

"Bir grup üniversite öğrencisi Türkçe'nin kullanımı konusunda kendi aralarında tartışılar. Öğrencilerden bir kısmı Türkçe'nin içinde batı dillerindeki bazı

kelimelerin Türkçede kullanılabileceğini savunurken, bir kısmı da bu kelimelerin Türkçeyi bozduğunu, bunların kullanılmaması gerektiğini savunurlar. Bir karara varamayan öğrenciler Nasreddin Hoca'ya danışmanın uygun olacağını düşünür, Hoca'ya gidip sorarlar:

- Hocam, Türkçede 'Evet' yerine 'OK' demek uygun mudur?

Nasreddin Hoca;

- Heralâ yarı!

diye cevap verir."

İster bilgisayar uzmanı olsun, ister üniversite öğrencisi, burada önemli olan, bu grupların sahip oldukları mesleki etiket değil, sahip oldukları, anlatıkları veya onlar hakkında anlatılan fıkralardır.

Bu tartışmayı şu şekilde bir sonuca bağlayabiliriz. Türk kültür hayatında başlangıçtan itibaren yaratılmış olan ve Türklere has kültürel tarzlar ve kalıplar, sosyal hayattaki değişimlere uygun olarak yapılan ilavelerle yeni tarzlar ve kalıplar oluşturarak, eskileri geliştirip, bazı değişimlere uğratarak daha sonraki dönemlerde de kendi vadisinde yol almıştır.

Buna göre "Halk" kavramı, başlangıçtan itibaren oluşturulan ve içeriği veya kalıbı sürekli yenilenip geliştirilen, gelenek, görenek, inanç ve anlayışını devam ettiren veya devam ettirmeye çalışan bütün grupları, yani milleti içine almaktadır.

Bugün de bu kalıplara uygun olarak yeni yaratımlar ortaya koyan ve bu yaratımları kullanan herhangi bir kişi, bunları bir grup içinde paylaştığında, sosyal statüsü veya mesleki etiketi ne olursa, olsun halk bilimini açısından değerlendirildiğinde, halk kavramı içinde yer alır.

Sayılarını tespit edemediğimiz bu kültürel tarzlar, kalıplar ve yapıların oluşturduğu ve oluşturmaya devam ettiği bilgi, "Halk Bilgisi"dir. Bu bilgiyi kendine has yöntemlerle ele alan ve inceleyen bilim dalı da "Halk Bilimi"dir.

2. Halk Bilgisi Ürünlerinin Bazı Özellikleri:

Halk bilgisi ürünlerinin bazı temel özellikleri üzerinde duran Prof. Dr. Dursun Yıldırım, bu özelliklerden "Sözlü Olma/oral, verbal/Özellik; Gele-neğe Bağlılık/tradition/Özellik; Çeşitlenme/variant/Özellik; Anonimlik/anonymous/Özellik; Kalıplaşma/formularization/Özellik" başlıklarını ver-mekte ve bunları açıklamaktadır (Yıldırım, 1998: 68-69). Hocamızın saymış olduğu bu özellikleri, belli ölçüde farklı bir şekilde adlandırıp, birkaç özellik daha ekleyerek ve de onun görüşlerinden yararlanarak açıklamak yararlı ola-

caktır. Bunlar, "sözlü, yazılı, işitsel, görsel ve maddi olma", "bireye ve topluma ait olma", "eş metinler ve benzer metinler (varyantlar ve versiyonlar) halin-de olma", "geleceğe bağlı olma", "ulusal ve uluslar arası olma" ve "sözlü ürün-lerde dile bağımlılık", "kendimiz hakkında ve başkaları hakkında (esoteric/exoteric)" olma şeklinde sıralayabiliriz (Shoemaker:1990: 1-10).

Halk bilgisi ürünlerinin çoğu sözlü olarak yaratılmış, yaratılmakta ve kullanılmaktadır. Halk bilgisi ürünlerinin türlerine ve bu türler içinde yara-tılan eserlere genel olarak baktığımızda, büyük bir kısmında sözlü olmanın adeta aslı bir unsur gibi durduğu görülür. Ancak, bunların pek çoğu daha öncelikle devirlerde ve ağırlıklı olarak 20. yüzyıldan itibaren yazıya geçirilmiş ve geçirilmektedir.

Yazılı olma ise, daha sonraki, yani sözlü olmanın devamı niteliğinde bir özelliktir. İlk şekilleri sözlü olarak yaratılan halk bilgisi ürünlerinin büyük bir kısmı, çeşitli amaçlara bağlı olarak sözlü ortamdan alınıp, yazıya geçirilirken, bir kısmı ise, sözlü şekilleri tür özellikleri bakımından kesinleştikten sonra, yazılı olarak da yaratılmaya başlanmıştır. Örneğin, bazı destanlar, hikâyeler ve türküler bu şekilde, ilk örneklerinin özellikleri kesinleştikten sonra yazılı olarak da yaratılmışlar veya hut da bu metinlerin, eğer varsa bile, sözlü şekilleri unutulmuş ve artık günümüzde bilinmemektedir.

Halk bilgisi yaratımlarının bir kısmı işitseldir, yani kulağa yöneliktir. Bu-rada "sözlü" olmanın da kulağa yönelik olduğu ve dolayısıyla işitsel olmanın ayrı bir özellik olarak ifade edilmesine gerek olmadığı düşünülebilir. Ancak, sözlü bir anlatıma olan ilçe veya masal için sözlülük esas özellik olarak görülürken, bir türkünün melodik yapısı, yani "hava" adı verilen müziksel tarafı tamamen işitme veya "duyma" ile ilgilidir. Dolayısıyla, halk bilgisi ürünlerinin özellikle-rinden birin de "işitsellik" olduğunu kabul edebiliriz.

Bazı halk bilgisi ürünleri ise, söz ve müzik yanında, görsel olma özelliği de taşırlar. Hatta, halk oyunları, halk tiyatrosu ve bazı uygulamalarda, örneğin yağmur duası gibi uygulamalarda, sözlü olma özelliği kadar, görsel olma özel-liği de ön plandadır.

Bazı ürünlerde ise maddi olma ön plandadır. Özellikle maddi olarak üre-tilen ve kullanılan ürünler tamamen maddi özellikleri için üretilirler. Örneğin, el sanatları adı verilen alanda üretilen bir hal, kilim, göz boncuğu vb. gibi ürünlerin en belirgin özellikleri maddi olmalarıdır.

Halk bilgisi ürünlerinin bir başka özelliği ise, bireye ve topluma ait olma-dır. Genel olarak halk bilgisi yaratımları, özel olarak da halk edebiyatı yarat-maları "ferdi" ve "anonim" türler olarak ikiye ayrılır. Özellikle halk edebiyatı-

nın "ferdi/bireysel türler" başlığı altında da "halk şiiri"nin bazı özel yaratmaları sayılır. Aslında bu yaratmaların hepsi bireye aittir. Bu ürünlerin mutlaka bir ilk yaratıcısı vardır. Ancak, sözlü gelenekte yaratılan ürünlerin büyük bir kısmının yaratıcısının adını zikretme, o ürünün bağlı olduğu geleneğin kendisinde bulunmadığı için, pek çok halk bilgisi ürününün ilk yaratıcısı bilinmez. Bundan dolayı da, pek çok halk bilgisi yaratması için "toplumun ortak yaratması" şeklinde bir kabul veya benimseme söz konusu olur. Halbuki, herhangi bir halk bilgisi ürünü ele alındığında, toplumun veya bir halk grubunun bir araya gelerek; "Haydi bir destan yaratalım, bir hikaye yaratalım, bir fıkra yaratalım" demeleri söz konusu değildir. O halde, topluma ait olmayı, "ilk yaratıcısı veya yaratıcıları unutulmuş veya bilinmeyen" şeklinde tanımlamak yerinde değildir. Topluma ait olmanın bilimsel alanda kullanılan şekli ise "Anonim" terimidir. Anonim terimini de aynı şekilde; "ilk yaratıcısı unutulmuş veya bilinmeyen" anlamında kullanmanın doğru olacağını belirtelim. Zaten kelimenin Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan "Türkçe Sözlük'te verilen anlamı da "Adı, sanı bilinmeyen; yaratıcısının adı bilinmeyen (eser)" (Türkçe Sözlük; 1998: 115) şeklindedir.

Halk bilgisi yaratmalarının bir başka özelliği ise, "eş metinler ve benzer metinler" (varyant/versiyon) halinde bulunmadır. Halk bilgisi ürünlerinin ilk metinleri ister sözlü, ister yazılı ortamda yaratılsınlar, işitsel, görsel veya materyal olarak oluşturulsunlar, daha sonra genellikle sözlü olarak ve kısmen de yazılı ve de maddi alanda yaratılanlar görsel olarak nakledilirler. Sözlü, yazılı veya görsel olarak nakletme sırasında, ki bu metnin yeniden yaratılmasıdır, belli oranda değiştirme olur. Bu değişiklikler, aynı yaratmanın farklı şekillerinin ortaya çıkmasına neden olur ki, bu farklı şekiller "Eş Metin" (Varyant) "Benzer Metin" (Versiyon) olarak adlandırılırlar (Ekici; 1998; Oğuz; 1999b).

Halk bilgisi ürünleri belli bir geleneksel bağlam içinde yaratılırlar ve içinde oldukları geleneğe bağlıdır. Geleneği ortaya çıkaran sebepler var oldukça, yani yaratıcı, aktarıcı, dinleyici ve yaratma ve nakletme ortamı bulunduğu sürece, bu ürünler yaratılacak ve geleneğe mensup halk grubunun üyeleri tarafından tekrarlanacaktır. Her halk bilgisi yaratması, içinde olduğu geleneğin yerel ve ulusal özelliklerini yansıtmaktadır. Bu noktada gelenek terimi üzerinde çok uzun bilgi vermek istemiyoruz, çünkü bu terim, daha aşağıda "*Halk Bilimiyle İlgili Bazı Terimler*" başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Halk bilgisi yaratmalarının çoğu ulusaldır. Yani belli bir ulusal gelenek tarafından ve geleneğin sahibi olan halk grubu tarafından yaratılırlar. Bir destan,

bir hikaye, bir masal, bir halk oyunu veya bir halk müziği ürünü genellikle ulusal halk bilgisi yaratması olarak ortaya çıkar. Burada ulusal bir yapının çeşitli yerel yapıların bir sentezi veya toplamından oluştuğunu da belirtmek gerekir.

Kendi geleneksel bağlamlarında yaratılmış bazı halk bilgisi yaratmaları ise uluslar arası bir yayılmaya gidebilir. Şiir halindeki halk bilgisi yaratmalarından pek azı uluslar arası yayılma şansına sahip olurken, maddi alanda yaratılan ve halk edebiyatının da nesir şeklindeki yaratmalarından özellikle masal ve fıkra türleri içinde yaratılanlar, sahip oldukları işlevlerden dolayı, yani esas itibarıyla eğlendirmek ve öğüt vermek işlevine sahip olduklarından, uluslar arası bir yayılma ve dolaşım şansına sahip olmaktadır. Yine halk bilgisi yaratmaları içinde yer alan motiflerin pek çoğu da uluslar arasıdır. Bu motiflerin, farklı uluslar tarafından ortak olarak kullanılması söz konusudur. Ancak, aynı motiflerin kullanılması, farklı ulusların aynı halk bilgisi ürünleri yaratacağı anlamına gelmez.

Halk bilgisi ürünlerinin, halk edebiyatı içinde de yer alan sözlü ve yazılı olanlarının temel özelliklerinden biri de dile bağımlılıktır. Sözlü ve yazılı halk bilgisi ürünlerinin tamamı değilse bile, büyük bir kısmı, yaratıldıkları dilin temel özellikleri olan, ses, kelime ve cümle yapısı yanında, dilin verdiği anlam yapısına bağımlıdır. Bu anlamın bir halk bilgisi yaratmasının yaratıldığı ortamda farklı, sözlük anlamının veya yazıya geçirilmiş anlamının farklı olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Bu bağımlılık bu tür yaratmaların "edebiyat" kavramı içinde yer almalarını sağlar. Bütün edebî yaratmalarda olduğu gibi, sözlü ve yazılı halk bilgisi yaratmalarında da dile bağımlılık çok önemli bir özellik olarak ortaya çıkar. Genelde bütün sözlü ve yazılı halk bilgisi ürünleri yaratıldıkları dile bağımlı olmakla birlikte, özellikle bazı yaratmalar, örneğin halk şiiri kapsamı içinde yer alan yaratmalar, fıkralar, bilmeceler, atasözleri ve tekerlemelerin hemen hepsi dilin özel kullanım yöntemlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Hemen bütün sözlü ve yazılı halk bilgisi yaratmalarında sözle donunun vazgeçilmez bir özellik olduğu görülür. Bu anlamda, bir dilin bütün işlevlerinin sözlü ve yazılı halk bilgisi yaratmalarında kendini hissettirdiğini söyleyebiliriz.

Halk bilgisi ürünlerinin "kendimiz hakkında" ve "başkaları hakkında" olma özelliği ise, bazı ürünlerin doğrudan bizim mensubu bulunduğumuz halk grubunu ilgilendirir, bu grubun beğenilerini, tercihlerini, uygun bulduklarını ve uygun bulmadıklarını, günlük yaşamdaki çeşitli uygulamaları içerirken, ki bunlar kendimiz hakkında (esoteric) özellikleri içerir, bazı halk bilgisi ürünleri ise bizim başkaları hakkında sahip olduğumuz bilgilerden oluşur, ki bunlar başkaları hakkında (exoteric) özellik içerirler (Shoemaker; 1990: 4-5).

Burada üzerinde durmak istediğimiz son özellik "otantik" terimi ve "otantiklik" sorunudur. Türkçeye, Fransızca "authentique" kelimesinin alınmasıyla girmiş olan "otantik" kelimesinin anlamı Türkçe Sözlükte; "Otanlık: gerçek olan, gereğe veya aslına dayanan, orijinal, mevsuk" (Türkçe Sözlük; 1998: 1702) şeklinde verilmektedir. Kelimenin İngilizce şekli ve anlamı ise "Authentic: 1. Güvenilir, inanılır, sayan-ı itibar; 2. Gerçek, hakiki, sahihi, taklit ve kopya olmayan"dır (Atalay; 1999: 225). Yukarıda, halk bilgisi yaratmaları "eş metinler" ve "benzer metinler" halinde bulunabilir demiştik. Halbuki, her iki sözükte verilen anlama göre "otantik" kelimesi "gerçek, sahihi ve kopya olmayan" anlamlarını içermektedir. Bu durumda, elde ettiğimiz bir metnin "otantik" veya "kopya" olmadığını iddia etmek söz konusu olabilir mi? Yoksa, bir yaratmanın, bir kayıbet veya halk oyununun, veyahut da maddi alandaki bir halk bilgisi yaratmasının larsal kesimde veya bir köyde yaratılmış olmasından dolayı mı söz konusu türünün "ilk şekli, gerçek şekli, otantik olanı" olarak kabul ediyoruz? Bize göre, halk bilgisi ürünleri ister maddi alanda yaratılmış olsunlar, isterse "somut olmayan" alanda yaratılmış olsunlar, bir şekilde iç ve dış özellikleri bakımından belli bir değişim ve gelişim kaydederek. Bu değişim sürecinden geçmeyen halk bilgisi ürünü yok gibidir. Değişim ve gelişmenin boyutları ise, her yaratma için farklı seviyelerde olabilir.

Dolayısıyla, çeşitli şekilleri bulunan, eş metin veya benzer metinleri yaratmış olan halk bilgisi yaratmaları için "otantiklik ölçütünü" temel bir özellik olarak kabul etmek mümkün değildir. Bunun yerine, daha az değişime uğramış, sınırlı bir değişim ve gelişim göstermiş olgularını benimsemek yerinde olur. Örneğin, bir sazın her zaman aynı ağaçtan, aynı uzunlukta, aynı şekilde, aynı tellerle yapıldığını düşünmek doğru olmayacaktır. Bir masal veya hikayenin satır satır her zaman aynı şekilde anlatımı ve aktarımı söz konusu değildir. Aynı en aktarım ya ezberleme yoluyla veyahut da yazılı hale getirip dondurmak suretiyle mümkündür. Oysaki, halk bilgisi yaratmaları dinamik bir yapıda olup, anlatıcıları, yaratıcıları, dinleyicileri, seyircileri ve yaratma ortamına bağlı olarak değişim durumundadır. İşte bu nedenlerden dolayı, "otantik" terimini halk bilgisinin temel özelliklerinden biri olarak kullanmak şart değildir.

3. Türkiye'de Halk Bilimi Çalışmalarının Kısa Tarihçesi:

Türk halk bilimiyle ilgili çalışmaların tarihini daha eski dönemlere götürmek mümkünse de, bu konuda ciddi çalışmalar ve özellikle Tanzimat'tan, Cumhuriyete kadar olan devrenin incelenmiş ve konumuzla yakından ilgili olmaması nedeniyle (Yıldırım; 1998: 43-57), Türkiye'de bilimsel anlamda ki halk bilimi çalışmalarının başlangıcını "folklor" un dünyada yeni bir bilim

dahı olarak kabul edilmesi ve Türkiye'de benimsemesinden itibaren, yani 20. yüzyılın başından itibaren yapılan önemli çalışmalar hakkında genel bir bilgi vermeyi tercih ediyoruz (Tan; 2000: 22-24; Oğuz; 2004:31-67).

1789 Fransız ihtilali ve sonrasında yaşanan süreçlerin sonunda ve 1839 Tanzimat Fermanı'nın ardından Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ahmet Vefik Paşa'nın çalışmaları Türkiye'de farklı bir siyasi atmosferin doğmasını sağlar. 1908'de II. meşrutiyet'in ilanı ve İttihat ve Terakki Fırkası'nın iktidarı ele almasıyla birlikte, Türkçülük fikri çerçevesinde yapılan faaliyetlerde artış gözlenmektedir. Bu bağlamda 1908'de "Türk Derneği", 1911'de "Türk Yurdu Derneği" ve 1912'de "Türk Ocakları"nın kurulması ve bu derneklerin yayın organı olan "Türk Derneği Mecmuası" ve "Türk Yurdu" gibi dergiler Türkçülük fikri etrafında halk bilgisi ürünlerinden hareketle yeni bir yaklaşım sergilemeye başlarlar.

Türkiye'de halk bilimini tanıtan ilk yazı, Ziya Gökalp'in "Halka Doğru Dergi"nin 23 Temmuz 1913 tarihli 14. sayısında yayımlanan "Halk Medeniyeti-I, Başlangıç" adlı yazısıdır. Ziya Gökalp, "folklor" karşılığı olarak "halkiyat" terimini kullandığı bu yazısında, halk bilimini sosyolojinin bir alt disiplini olarak ele almaktadır. Gökalp'in yazısından sonra halk bilimini tanıtmak amacıyla ikinci yazı Fuad Köprülü yazmıştır. Köprülü'nün, "İkdam Gazetesi"nin 6 Şubat 1914 tarihli ve 6091 sayılı nüshasında yayımlanan "Yeni Bir İlim: Halkiyat-Folklore" adlı yazısında, "folklor" sözcüğünü Ziya Gökalp tarafından kullanılan "halkiyat" ile birlikte kullanır. Köprülü yazısında Avrupa'da folklor çalışmalarının uzun süreçte yapılmakta olduğundan bahsetmekte ve bu bilim dalının öneme işaret etmektedir. Bu yazılardan sonra, Rıza Tevfik'in, "Peyam Gazetesi"nin 5 Mart 1914 tarihli 20 numaralı edebî ekinde yer alan "Folklor, Folklore" adlı yazısı yayımlanır. Rıza Tevfik bu yazısında, "folklor" kelimesinin, "folk" ve "lore" kelimelerinden meydana geldiğini, Türkiye'de bu kelimenin belirli bir karşılığı olmadığını söyledikten sonra, "folklor" kelimesine karşılık olarak "hikmet-i avam" kelimesini önerir (Oğuz; 2004: 45-50).

"Folklor" kelimesine, başlangıçtan itibaren, Türkçe bir karşılık arayışın bilim adamlarımız "halkiyat", "hikmet-i avam", "halk bilgisi", "budun bilgisi", "halk kültürü", "halkbilim", "halk bilimi" gibi terimleri teklif etmişlerdir. Son yıllarda üniversitelerde "halk bilimi" adıyla bir dersin okutulmaya başlanması, "Türk Halk Bilimi Anabilim Dalları" ve bölümlerinin kurulmasıyla birlikte "halk bilimi" terimi yaygınlaşmıştır. Ancak, Kültür Bakanlığı veya Kültür ve Turizm Bakanlığı ise "halk kültürü" terimini anlam genişliği bakımından tercih etmektedir (Tan; 2000: 25).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1920 yılında kurulmasından sonra, yeni meclis bünyesinde Maarif Vekaleti'ne (Millî Eğitim Bakanlığı) bağlı olarak "Hars Dairesi" (Kültür Şubesi) kurulur ve pek çok halk bilgisi ürünü bu dairenin çabaları neticesinde derlenir.

Üniversite çatısı altında halk bilimi çalışmaları 1924 yılında İstanbul Üniversitesi'ne bağlı olarak "Türkiyat Enstitüsü" nün kurulması ile başlamıştır. Enstitünün kurulduğu yıllarda İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nin dekanı olan Fuad Köprülü'nün çabaları sonucunda günümüz halk bilimi çalışmaları açısından da önemini yitirmeyen pek çok bilimsel araştırma yayınlanmıştır (Oğuz; 2004: 49).

Türk halk bilimi çalışması yapan ilk halk bilimi derneği, 1 Kasım 1927'de Ankarada kurulan "Anadolu Halk Bilgisi Derneği"dir. Bu derneğin adı kısa bir süre sonra "Türk Halk Bilgisi Derneği" olarak değiştirilmiştir. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, İhsak Refet İştman ve İhsan Mahvi tarafından kurulan dernek, 1929 yılından itibaren İstanbul'dan yönetilmiştir. Dernek önce halk bilgisi ürünleri derleyicilerini yetiştirmek ve yönlendirmek amacıyla, 1928 yılında "Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber" adıyla bir derleme kılavuzu yayınlamıştır. Türkiye'de ilk derleme gezisini veya ilk alan araştırmasını da bilimsel anlamda düzenleyen bu dernek, 1932 yılına kadar "Halk Bilgisi Mecmuası" (1928, I. Sayı), "Halk Bilgisi Haberleri" (19 Sayı) dergilerden başka, on üç kitap ve broşür yayınlamıştır. Türk Halk Bilgisi Derneği 1932 yılının Şubat ayında "Halkevleri"ne devredilmiş, "Halk Bilgisi Haberleri Dergisi" de 121. sayıya kadar Eminönü Halkevi tarafından çıkarılmıştır. Türk Halk Bilgisi Derneği 2 Eylül 1946'da İstanbul'da tekrar kurulmuş, İhsan Hınçer'in gayretleriyle kamu yararına çalışan bir dernek olarak 1979 yılına kadar yaşamış, hatta "Türk Folklor Araştırmaları Dergisi" uzun süre derneğin yayın organı gibi faaliyet göstermiştir (Tan; 2000: 26).

Türk Ocakları Genel Merkezi, 10 Şubat 1931'de aldığı bir kararla 1912'de kurulan ocakların feshedilmesine karar verir. Bunun üzerine Cumhuriyet Halk Partisi, Türk Ocakları Genel Merkezi'nin bu kararını onaylar ve Halkevleri'nin kurulması kararını alır ve 19 Şubat 1932'de Halkevleri kurulur. Halkevleri'nin ülke genelinde yaygınlaşması ve her şubenin bir yayın organına sahip olması, halk bilgisi ürünlerinin derlenip yayımlanması açısından önemli bir mesafe alınmasını sağlamıştır (Oğuz; 2004: 53-56).

Türk dili ve Türk tarihi üzerine araştırmalar yapmak üzere Atatürk tarafından 1932'de kurulan "Türk Dilini Tetkik Cemiyeti" ve "Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti" günümüzde de "Türk Dil Kurumu" ve "Türk Tarih Kurumu" olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Kuruluş amaçları, dil ve tarih çalışmalarını

yönetmek ve yönlendirmek olan bu iki kurum tarafından yürütülen çalışmaların, halk bilimi çalışmaları açısından da önemli bir yeri vardır.

Pertev Naili Boratav'ın 1938 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde bağımsız olarak halk edebiyatı derslerinin okutulmaya başlamasını, Türk halk bilimi araştırmaları açısından bilimsel yöntemler kullanılarak derleme ve incelemelerin yapıldığı yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul etmek gerekir. Boratav, öğrencilerinden oluşan bir ekiple birlikte Anadolu'da derleme gezilerine çıkar ve kapsamlı bir arşiv oluşturur. 1948 yılında DTCF'deki halk bilimi kürsüsünün kapatılması, Türk halk bilimi araştırmalarının kesintiye uğramasına neden olur (Oğuz; 2004: 56-59).

Mehmet Kaplan'ın, Erzurum'da kurulmuş olan Atatürk Üniversitesi'ne görevlendirilmesinden sonra, Erzurum'da ilk halk edebiyatı doktorları yetiştir ve hazırlanan doktora tezleri ile halk bilimi çalışmaları bilimsel bir zemine oturmaya başlar. Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak, 1966 yılında kurulan "Millî Folklor Araştırma Enstitüsü", Halkevleri'nin kapatılmasından sonra halk bilimi çalışmaları enstitü bünyesinde düzenli ve planlı çalışmaların yapılmasını sağlamıştır.

Kurumun adı, sonraki dönemlerde "Millî Folklor Araştırma Dairesi" ve daha sonra da "Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü" (HAGEM) adıyla Türk halk bilimiyle ilgili çalışmalarını 2003 yılına kadar sürdürmüştür. 2003 yılında "Kültür Bakanlığı" ve "Turizm Bakanlığı"nın "Kültür ve Turizm Bakanlığı" adı altında birleştirilmesiyle bu genel müdürlük de, "Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü" adı altında faaliyet göstermeye devam etmektedir.

1980 sonrasında Yüksek Öğretim Kurulu'nun yeni kurulan üniversitelerde Fen-Edebiyat Fakültesi bulunmasını zorunlu kılan kararı ve bu fakültelerde kurulan "Türk Dili ve Edebiyatı" bölümlerinde "Halk Bilimi Anabilim Dalı" açmalarına karar vermesiyle, ülkemizdeki pek çok üniversitenin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde "Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı" kurulmuş, ayrıca bazı üniversitelerde bağımsız bir bölüm olarak "Türk Halk Bilimi Bölümü" adı altında da bölümler açılmış, akademik anlamda bu anabilim dalları ve bölümlerde Türk halk bilimi dersleri verilmeye başlanmıştır.

Ankara Üniversitesi DTCF içinde kurulan Halk Bilimi Bölümü'nü, Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi bünyesinde açılan ikinci "Türk Halk Bilimi Bölümü" izlemiş ve her iki bölüm de lisans ve lisansüstü düzeyde Türk Halk Bilimi eğitimi vermektedir. 1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Türkiye'de halk bilimi uzmanlarının dikkati Türk Dünyası'na

yönelmis ve Türk devlet ve topluluklarının halk bilgisi ürünleri üzerinde karıştırmalı halk bilimi çalışmaları hız kazanmıştır.

Üniversitelerin Sosyal Bilimler Enstitülerine bağlı olarak "Türk Halk Bilimi Anabilim Dalları" oluşturulmuş ve bu birimlerde halk bilimi alanında lisansüstü eğitimin Yüksek Lisans ve Doktora eğitimleri aşamalarında dersler verilmekte ve araştırmalar sürdürülmektedir. Yine halk biliminin çeşitli konularını içine alan sanat tarihi, geleneksel el sanatları, Türk halk müziği, Türk halk oyunları gibi alanlarda da çeşitli fakülte ve konservatuvarlar içinde lisans ve lisans üstü düzeyde eğitim verilmektedir. Günümüzde Türkiye'deki üniversitelerin pek çoğunda halk bilimi alanında dersler verilmekte ve Türk halk bilimleri yetiştirilmektedir.

Bu noktada vurgulanmasında yarar gördüğümüz iki noktaya daha değinmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki son zamanlarda, ulusal Sivil Toplum Kuruluşları (STK) yanında usullar arası bir özellik taşıyan UNESCO Milli Komisyonları içinde de Halk Bilimi çalışmalarının ciddi bir yer kazamış olmasıdır.

Bunun en belirgin göstergesi ise UNESCO'nun uluslar arası birimleri içinde "Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM)" adı altında yeni bir birim veya komite kurulması ve bu birimin yapmış olduğu "somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" içine Halk Biliminin araştırma konularının temel oluşturmasıdır. Buna göre, halk bilgisi yaratmalarının araştırılması ve incelenmesi ve de korunması uluslar arası alandaki bir sorun halinde ele alınmaktadır.

UNESCO Türkiye Milli Komisyonu içindeki çalışmalar ümit verici ve geleceğe yönelik olup, bu çalışmalara daha fazla halk bilimcinin sahip çıkması gerekmektedir. Bu tür uluslar arası kuruluşların çalışmalarını anlamazlıktan veya görmezlikten gelenler de olacaktır. Ancak bu tür çalışmaların gelecekte bütün Türk Halk Bilimcileri kapsayacağı, bu çalışmaları küçümseyenlerin ise kendi işkanlıkları içinde bilimsellikten uzak ve amaçsız çalışmalarla sınıfta kalacakları çok açıktır.

4. Halk Bilimiyle İlgili Bazı Terimler:

Halk biliminin tanımı ve çeşitli özelliklerini açıklamaya çalıştığımız bu giriş kısmında, üzerinde durulmasında yarar gördüğümüz bazı terimleri de sözlük ve alandaki kullanımları ve çeşitli araştırmacıların verdiği anlamlardan yararlanarak açıklamak uygun olacaktır. Burada yer verdiğimiz terimler sadece Türkçe terimler olup, bunlarla eş veya yakın anlamlı olarak

kullanılan, ancak başka dillerden dilimize girmiş olan "örf, âdet, anane ve tea-mül" gibi terimlerin anlamlarını vermeyi veya tartışmayı gereksiz buluyoruz. (Bu konuda, Türkçe'ye Arapça ve Farsçadan girmiş olan ve bizim aşağıda açıkladığımız terimler ve diğer terimlerin kullanımını hakkında daha geniş bilgi için bk. Örnek 2000: 123-129)

4.1. Töre:

Töre kelimesi, Türkçe bir kelime olup, "töre" sözünden gelmektedir. "Âdet, usul, örf, gelenek, kanun ve âyin anlamlarını taşımaktadır" (Tarama Sözlüğü; 1996: 3871-3874). "Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kurallarının, gelenek ve göreneklere, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü. Dar anlamda toplumdaki ahlaki davranış biçimleri" (Türkçe Sözlük; 1998: 2244).

Törelere; "bir toplulukta bireylerin uymakla yükümlü olduğu veya içinde yaşadıkları toplum tarafından mutlaka uymasının beklendiği davranışlar bütünü olarak tanımlanmak mümkündür." Özellikle kırsal kesimde yaşayanlar arasında oldukça etkili olan törelere uymayan davranışlar çoğu zaman affedilmez ve bu davranış sergileyen kişiler çok sert bir şekilde cezalandırılır (Örnek; 2000:128).

Halk bilimi araştırmalarında, töre kavramı içinde yer alan bazı uygulamalar derlenmekteyse de, bunlar hakkında çok fazla yorum yapılmamakta, konu daha çok sosyoloji ve antropoloji bilimleriyle uğraşanların değerlendirmesine bırakılmaktadır. Halk bilimcilerin derleme ve değerlendirme yapması gereken konular arasında töre kavramı içinde de yer alan uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamaların töre terimi içinde yer almalarının uygunluğu tartışılacağı gibi, bunlar içinde yer alan bazı uygulamaların da çağdaş hukuk kurallarına uygun olup olmadığı, bunların sürdürülmesinin uygun olup, olmadığı da halk bilimciler tarafından tartışılmalıdır.

4.2. Gelenek:

Halk bilimcilerin tartışması ve değerlendirmesi gereken önemli terimlerden biri de, halk biliminin bir bilim dalı olarak üzerine bina edildiği gelenek terimi ve bir kavram olarak ifade ettiği anlamdır. Bu kavramın çeşitli sözlük ve araştırmalarda nasıl tanımlandığı hakkında kısaca bilgi verip, terimle ilgili ayrıntılı bir değerlendirme yapmayı uygun buluyoruz.

Türkçe Sözlük'te gelenek terimi; "Bir toplumda, toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup, kısıktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalımlar, alışkanlıklar, bilgi, töre, davranışlar ve ananeler" (Türk-

çe Sözlük; 1998: 831) şeklinde açıklanırken, Sedat Veyis Örnek ise; "Nitelikleri bakımından genellikle tutucu olan gelenekler aile, hukuk, din ve politika gibi toplumsal kurumlar üzerinde daha etkilidirler; bunlara bakarak bilim ve sanat, geleneklerin daha az etkisi altındadır" (Örnek; 2000: 126) şeklinde bir açıklamayla, terimin işlev özelliği hakkında bilgi vermektedir.

Yukarıda sınırlı bir gelenek tanımı verilmiş olup, gelenek terimi çok yönlü olarak değerlendirilmemiştir. "Gelenek" terimini halk bilimi anlamında; "Eskiden beri devam edip gelen, gayri resmi yol ve yöntemlerle kazanılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan ve zamanın ihtiyaçlarına göre her kuşakta belli ölçüde bireysel yaratıcılığa ve değişmeye ve de gelişmeye izin veren bilgi, hareket ve materyal ürünleri üretme ve kullanma tarzı" şeklinde tanımlamak mümkündür.

Bugüne kadar çeşitli sözlüklerde yapılan "gelenek" tanımlarında daha çok "eskilik" ve "aktarma" olguları vurgulanırken, gelenek kavramı içinde asıl vurgulanması gereken "yaratıcılık" ve sınırlı da olsa "değişme" olgularının da bulunduğu pek değinilmemiştir. Oysaki, "gelenek" kavramı içinde, mutlaka vurgulanması gereken önemli unsurlar arasında "yaratıcılık" ve "değişme" yer almaktadır. İlk bakışta "gelenek" ve "değişme" kavramları belki birbirine tezat olarak görülebilir. Ancak; her kuşakta değişen kültürel çevre ve özellikle kültürün teknolojik yönü, kültür içindeki diğer iki birimi; "toplumsal örgütlenme" ve "ideolojik birimleri" de belli ölçüde değiştirmektedir. Teknolojik kısımdaki hızlı değişme, sosyal örgütlenme kısmına biraz, ideolojik kısma ise çok az etki etmekte, ama her halükarda, zincirleme bir reaksiyon halinde az veya çok değişme meydana gelmektedir.

Değişme her zaman iki şekilde meydana gelmektedir. Toplum tarafından benimsenen, toplu yaşamayı kolaylaştıran ve bir toplumun üyeleri tarafından yaratılıp benimsenen ve daha önceki yaratma ve diğer kültürel unsurlarla çatışmayacak şekilde meydana gelen değişme olumludur ve "olumlu değişme", "gelişme" kavramı ile ifade edilmelidir. Toplumda halen var olan yaratma ve değerlerle uyumşayan veya sürekli bir çatışma arz eden nitelikteki bir değişme ise "bozulma" veya "dejenereasyon" kavramları ile ifade edilmelidir.

Gelenek kavramı içinde mutlaka bireysel yaratıcılık ve bireysel yaratıcılığın getirdiği bir değişme ve değişimin de getirdiği bir gelişme az veya çok var olacaktır. Eğer hiç değişmeden aynı şekilde nakledilmiş ve hiçbir kuşağın bireysel yaratımına izin vermemiş olsalardı, bugün sahip olduğumuz gelenekler birkaç yüzyıl öncesindekilerle tamamen aynı olmak zorunda kalırdı. Halbuki böyle bir durum çok az halk bilgisi yaratması için geçerlidir. Burada, bazı araştırmacılar tarafından ortaya atılan "icat edilmiş gelenek" kavramı üzerinde durmak yararlı olacaktır. Konuyla ilgili olarak "Gelenegin İcadı" adlı bir ki-

tap yazan Eric J. Hobsbawm ve Terrence Ranger; tarihini tespit edemediğimiz zamandan beri süren uygulamaları "gelenek", ilk defa ne zaman ve nerede başladıklarını bildiklerimizi ve de eskilere benzetilerek yapılanları "icat edilmiş gelenek" terimleriyle karşılamayı tercih etmektedirler (Hobsbawm, Ranger; 1983: 1-14).

Bize göre her gelenek belli bir zamanda belli bir yerde, belli bir insan grubu tarafından icat edilmiştir. Bazılarını tarihlerini belirleyemediğimiz için gelenek veya bir kısmını oluşum tarihlerine göre "icat edilmiş" olarak adlandırmak doğru değildir. Burada aklımıza, "İcat edilmemiş gelenek var mıdır?" sorusu gelmekte ve bu soruya; her gelenegin belli bir yer ve zamanda belli bir insan grubu tarafından icat edildiğini, dolayısıyla icat edilmiş veya doğal gelenek diye bir ayrımın uygun olmayacağını kabul etmek gerektiği şeklinde bir cevap verilebilir.

4.3. Görenek:

Türkçe "görmek" kelimesinden türetilen "görenek" kelimesine sözlüklerde; "Bir şeyi eskiden beri görüldüğü gibi yapma alışkanlığı" (Türkçe Sözlük; 1998: 874), "İnsanların birbirine bakarak yaptıkları şey, âdet, usul, alışılmış olan tarz, hareket" (Büyük Türk Sözlüğü: 441) gibi anlamlar verilmiştir. Sözlük anlamlarından da anlaşılacağı gibi görenek, bir şeyin görülerek yapma alışkanlığının kazanılmasıyla ilgilidir.

Görenekler daha çok uygulama ve maddi alanda üretim ve kullanım tarzlarıyla ilgilidir. Bakmak ve görmek yoluyla elde edilen tarzlar, bu kavramın kapsamı içinde yer almaktadır. Her ne kadar kuşaktan kuşağa bakmak ve görmek yoluyla aktarılma bu kavramda temel düşünce ise de, tıpkı geleneklerde olduğu gibi, göreneklerde de belli bir bireysel yaratıcılık, bireysel yaratıcılığın getirdiği olumlu bir değişim ve değişime bağlı meydana gelen gelişme kaçınılmazdır.

Burada anlamlarını vermeye ve özelliklerini açıklamaya çalıştığımız bu terimler, alanda halk bilgisi ürünlerini derleyen her halk bilimcinin mutlaka karşılaştığı terimlerdir. Bir halk bilgisi yaratmasının bu terimlerden herhangi biri veya bir kaç ile aynı anda ifade edildiği de çok sık olarak rastlanan bir durumdur.

Bunlardan hangisi ile ifade edilirse edilsin, çeşitli özellikleri ve yaptırım zorunluluğu ve de aktarım yolu gibi özellikleri bakımından, bir halk bilgisi yaratmasının aslında hangi terimle ifade edilmesi gerektiği belirlenebilir. Halk bilimi araştırmacı ve çalışanlarının üzerinde durması gereken bir başka nokta

ise, bu terimlerle ifade edilen bir halk bilgisi yaratmasının geçerliliği, kültür yapınız içindeki yeri ve önemi, sürdürülmesinin gerekli olup olmadığının tartışmaya açılmasıdır.

5. Halk Biliminin Kaynakları:

Halk bilgisi ürünlerinin derlenmesi denilince, genellikle sözlü, uygulamalı, görsel, işitsel ve maddi yaratımlar düşünülür. Bu ürünlerin derlenmesinde ise, sadece bunları sözlü olarak aktaran, görsel ve işitsel olarak icra eden veya maddi olarak yaratıp, bu yaratımlar hakkında sözlü ve görsel olarak bilgi veren kaynak kişiler değil, aynı zamanda bu bilgilerin daha önceden yazılı hale getirilmiş, geçen yüzyıllardaki durumları hakkında bilgi veren veya bunları yazılı metin haline dönüştürmüş kaynak eserler yanında, maddi alana ait halk bilgisi ürünleri de düşünülmelidir. Buna göre halk biliminin kaynaklarını şu dört grupta toplamak mümkündür:

5.1. Sözlü Kaynaklar:

Halk bilgisi ürünlerinin metinlerini bizzat sözlü olarak aktaran, uygulamalı, görsel, işitsel ve maddi alandaki halk bilgisi ürünlerinin çeşitli özellikleri hakkında sözlü aktarımda bulunan kaynak kişiler "sözlü kaynaklar" olarak değerlendirilir. Bu kaynakların yaş ve cinsiyet durumları, metnini aktardıkları veya çeşitli özellikleri hakkında bilgi verdikleri halk bilgisi ürününe göre değişmektedir. Ancak, bu kişilerin mutlakla yaşlı olmaları, mutlakla kırsal kesimden veya küçük yerleşim birimlerinden olmaları şart değildir. Belli türlerin sözlü kaynakları olarak belli bir yaşın üzerindeki kişilerin tercih edilmesi, bu kişilerin daha fazla bilgi ve tecrübeye sahip olacıklarının düşünlmesinden kaynaklanmaktadır.

5.2. Yazılı Kaynaklar:

Sözlü ve gösterimci kaynakların sahip oldukları halk bilgisi ürünleri hakeındaki bilgileri yazılı hale getirmiş geçmiş dönemlere ait kaynaklar bu grupta toplanır. Ayrıca, sözlü bir kaynağa dayanmadan doğrudan yazılı olarak üretilmiş halk bilgisi ürünlerinin tür ve şekli kapsamı içinde kalan yazılı ürünler aynı şekilde değerlendirilmektedir. Önemli bazı yazılı kaynaklar arasında; "Cönkler, mecmualar vakayınâmeler, tarihler, fütüvvetnâmeler, menâkıbnâmeler, vilâyetnâmeler, hıznâmeler, seyahatnâmeler, fâlnâmeler, salnâmeler, vakıfyeler, kıyafetnâmeler" vb. sayılmakta olup, konuyla ilgili ayrıntılı bilgi Nail Tan tarafından verildiği için yazılı kaynakların tasnif ve özelliklerine girmeye gerek görmüyoruz. (Tan, 2000: 55-59; Oğuz, 2004:51-64).

5.3. Görsel Kaynaklar:

Uygulamalı, harekete dayalı ve maddi alandaki halk bilgisi ürünlerinin icrâsını, uygulamasını ve üretimini yapan ve bu ürünler hakkında görsel ve sözlü olarak bilgi verebilen kaynakları bu grupta toplamak mümkündür. Bir gelenğin nasıl icrâ edildiğini, bir oyunun nasıl oynandığını, bir sazın nasıl yapıldığını, bir kilimin nasıl dokunduğunu göstererek aktaran ve anlatan kişileri "görsel kaynaklar" olarak kabul etmek daha yerinde olacaktır.

5.4. Maddi Kaynaklar:

Bu başlık ne kadar tartışmalı olursa olsun, belli halk bilgisi ürünlerinin sözlü ve yazılı aktarımları ve de görsel olarak gösterimi söz konusuysa da, maddi alana ait halk bilgisi ürünlerinin durumu biraz daha farklıdır. Bu alanda derleme yapan bir kişi, bu ürünlerin yaratım ve üretim şekillerini sözlü, yazılı ve görüntü veren kaynaklardan derleyebilirse de, derleme yaparken bizzat ürünlerin kendilerinden örnekler toplamak gerektiğinde, ürünün kendisi bir kaynak olmak durumunda kalmaktadır.

Burada yazılı olanın maddi olup olmadığı sorgulanabilir. Yazı mutlakla görsel ve maddidir, ancak bir cök veya elyazması bir eserin maddi yapısı değil, içerdiği yazılı bilgi önemlidir. Bu anlamda yazılı olanın maddi olduğundan farla açıktır. Diğer taraftan, geleneksel el sanatlarına ait halk bilgisi ürünlerini anlamak için, söz, yazı ve görüntü yanında, ürünün yaratımında kullanılan materyal nitelikler önemli hale gelir. Örneğin; bir "göz boncuğu" veya "nazar boncuğu" incelenirken, sözlü, yazılı ve görsel kaynaklar yanında, maddi olarak da ürünün kendisi, bir cam parçası veya boncuk hamuru kaynak haline gelecektir. Aynı şekilde, yemeni veya diğer giysi parçaları hakkında derleme yapan halk bilimcinin kaynağı da hem bu ürünleri yaratan ustalar, onların sözlü olarak vereceği bilgiler, hem de ürün yapımında kullanılan araçlar ve ürünün bizzat kendisi kaynak haline gelecektir.

SEDA VEYİS ERNEK

çocuk halkbilimi

ULUN'a...

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK HALKBİLİMİNE İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

A. GİRİŞ

1. Halkbilimin Alanı, Amacı, Konuları

"Folklor" terimini ilk olarak kullanan İngiliz William J. Thoms'dur (1803-1885). Thoms, Athenaeum adlı dergide yayımlanan bir mektubunda, dergi yöneticilerine halk edebiyatı ve halk "antikite"leri konularındaki ürünleri inceleyecek bilim dalına ad olarak "Folk-Lore" teriminin kullanılmasını önermiş¹. Sözcüğün kökeni folk = (halk) ve lore = (bilim)'den gelmektedir; anlamı da halkbilim demektir.

1846 yılından bu yana Anglo-Sakson ülkeleriyle İsveç, Norveç, Finlandiya, Fransa gibi ülkelerde yaygınlık kazanan bu terim yurdumuzda da benimsenerek kullanılmaya başlanmıştır. Alman dili konuşulan ülkelerde ise (Almanya, Avusturya, İsviçre) "Folklor" yerine aynı anlamı taşıyan "Volkskunde"nin kullanılışı yaygınlaşmıştır.

Halkbilim, bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alan-daki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada da bir birleşime varırmayı amaçlayan bir bilimdir.

¹ Athenaeum, 22 Ağustos 1846, sayı 982.

Bu mektubun öyküsü W. J. Thoms'un kısa yaşam öyküsü için bkz.: G. Sernikli: "Folklor Sözcüğünün İsim Babası William John Thoms ve Athenaeum'daki Makalesi", TFAY 1975, Ankara 1975, s. 115 - 121.

Bir ülkenin, bir yöre halkının, bir etnik grubun yaşamının bütününe kapsayıcı ve temelinde o halkı oluşturan insanların ortak ve yaygın davranış kalıplarını, yaşama biçimini, beirli olaylar ve durumlar karşısındaki tavrını, çevresini ve dünyayı algılayışını açıklamada, geleneksel ve törensel yaşamı düzenleyen, zenginleştirilen, renklendiren bir dizi beceriyi, beğeniyi, yaratıcı, töreyi, kurumu, kurumsallaşmayı göz önüne sermede; bir ucuyla geçmişe, bir ucuyla da zamanımıza uzanan gelenekler, görenekler, âdetler zincirini saptamada; bu zincirin köstekleyici ya da destekleyici halkalarını tek tek belirlemede; halk kültürünün etar damarlarını yakalayarak bunlardan özgün ve çağdaş yaratmalar çıkarmada halkbilimin rolü ve önemi birinci derecedir.

Böyle bir görevi ve amacı üstlenen bu disiplin başta budunbilim = (etnoloji) olmak üzere toplumbilim, ruhbilim, sosyal ve kültürel antropoloji, edebiyat, dilbilim, dinbilim, tarih, dinler tarihi, sanat tarihi, coğrafya, tıp, hukuk vb. bilimlerle yakından ilişkilidir; gerektiğinde bunların yöntem ve bulgularından yararlanarak, sırası düştükçe başka ülkelerin halkbilimsel = (folklorik) verileriyle karşılaştırmalar yapar, bunların kökenine inmeye çalışır; böylece yerellikten ve ulusallıktan evrenselliğe geçerek insanlığın ortak kültürüne katkıda bulunmaya yönelir.

Nedir ki, görevi ve amacı yukarıda ana çizgileriyle belirtilen halkbilim, uzun bir süreden beri ülkemizde çoğu zaman sadece yerel halk oyunlarını, türkülerini, gösterilerini kapsayan dar ve yanlış bir alana sıkıştırılmış; giderek yoz ve zararlı bir "folklorculuk" modasının gelişip yayılmasına yol açılarak "folklor" terimi bilimsel anlamından sapmıştır. Bu durumun ortaya çıkışında ve yaygınlaşmasında bir takım sözde "folklorcu"ların, kurumların, derneklerin, sanayi kuruluşlarının, turistik büroların, basın, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının da bağışlanmayacak rolleri olmuştur, hâlen de olmaktadır.

"Folklor" teriminin asıl anlamını yitirerek bilim dışı alanlara ve gösterilere kayması sadece bizde değil, yabancı ülkelerde de görülmektedir. Örneğin Fransa'da bu durum göz önünde bulundurularak "folklor" yerine "Fransız Etnolojisi"², Almanca konuşulan ülkelerde bu endişenin yanı sıra, çağdaş toplumsal gelişmeleri de hesaba katarak "Volkskunde" yerine "Bölgesel Etnoloji", "Avrupa Etnolojisi" gibi adlar kullanma eğilimleri beirmektedir.³

Bu arada, ülkemizde halkbilim alanına giren maddi kültür ürünlerinin "etnografya" adı altında, ayrı bir konu olarak ele alınması alışkanlığının da doğru tutum olmadığını belirtelim. Çünkü uluslararası terminoloji'de "etnografya" bir halkın, bir toplumun, bir etnik grubun yaşama biçimiyle bu biçimin içeriğini oluşturan maddi ve manevi kültür öğelerini betimleyerek ortaya koyma anlamına kullanılmaktadır. Zaten bu terimin sözlük yapısı da aynı anlama gelmektedir.

2 P. N. Boraiav: *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1969, s. 6.

3 DGV Informationsen, Nr. 79, 80, Münster, Mainz 1970 - 1971.

Özellikle son birkaç yıldan beri gerek resmi, gerekse özel kuruluşların düzenledikleri seminer, kongre, sempozyum ve açık oturumlara bu alanı ilgilendiren yeyimlerde halkbilimin asıl anlam ve amacına yönelme çabası da dikkat çekmektedir. Ayrıca "folklor" yerine halkbilim teriminin yeğlenmesi eğilimi de —şimdilik sınırlı da olsa— kendini göstermektedir. "Folklor"u daha önce belirtilen asıl anlam ve amacından sapdırılmış yanıyla kullanma ve uygulama alışkanlığın bundan yararlanarak düzeltilme olanağı elbet ki düşünülemez. Ama, uzun sürede de gerçekleştirecek olsa, şimdiden bu doğrultuda girişimlerde bulunmak gerekmektedir.

Halkbilimin içerdiği, içermesi gerektiği konuların eksiksiz, yeterli ve herkesin üzerinde anlaşabileceği bir çerçevesini çizmek ya da sınırları düzenlemek oldukça zordur. Çünkü sosyal bilimlerin çoğunda olduğu gibi halkbilimde de bir takım konuların kesin sınırlarını çizmek, bunların öteki bilimlerle olan, "sınırlı anlaşmazlıklar"ını önlemek güçtür. Aşağıda sunulan ve ana konularla alt konular içeren çerçeve ya da şema herkesin üzerinde anlaşabileceği bir nitelik taşıdığı savında değildir. Elbet ki bu çerçeve içerisindeki konu ya da alt konulardan biri üzerine çalışmak gerekirse alt konuların daha aşağı basamaklarına inmek ve ayrıntılara girmek gerekir.

- I. Köy, Kasaba ve kent yaşamı (monografiler)
- II. Yerleşim - yerleşim türleri
  1. Sürekli yerleşim (köy, kasaba, kent)
  2. Geçici yerleşim (yaylak, kırsak)
- III. Barınak - konut (Halk mimarisi)
  1. Tipleri
  2. Yapım teknikleri ve kullanılan araç-gereç
  3. Ev eşyası: türleri, yapımı, kullanışı
- IV. Aydınlanma, ısınma
  1. Işık elde etme: ışık araç ve gereçleri
  2. Isı elde etme: ısı araç ve gereçleri
- V. Taşıtlar - taşıma teknikleri
  1. Kara taşımacılığı
  2. Hava taşımacılığı
- VI. Ekonomi türleri
  - A. Hayvancılık
    1. Bakımı, beslenmesi, korunması
    2. Çobanlık
  3. Hayvansal ürünlerin elde edilışleri
  4. Hayvancılıkla ilgili araç - gereçler
  - B. Tarım - rençberlik
    1. Ekme, biçme, ürün alma
    2. Tarım araç - gereçleri

C. Avcılık

1. Av türleri (kara, deniz avları)
2. Av araçları ve teknikleri

D. Arcılık

VII. Halk ekonomisi

1. Üretim
  2. Tüketim
  3. Pazarlama
- VIII. Beslenme - mutfak - kiler
- A. Besin türleri
  1. Hayvansal besinler
  2. Bitkisel besinler

B. Besin elde etme, hazırlama, koruma

C. Mutfak düzeni, araçları

D. Kiler, depo, mahzen

E. Yemek çeşitleri

F. Sofra düzeni

IX. Ölçme, tartma, hesaplama birimleri; zaman ve mesafe kavramları

X. Halk sanatları ve zanaatları

1. İşleme, örme, dokuma, basma işleri
2. Ağaç, taş, madeni, toprak, cam, deri işleri
3. Halk resmi

XI. Giyim - kuşam - süs

A. Giyim - kuşam

1. Erkek giyimi
2. Kadın giyimi
3. Çocuk giyimi
4. Günlük giyim
5. Törensel giyim
6. Meslekleri ve yaş gruplarını belirleyen giyim - kuşam

B. Süsleme

XII. Halk bilgisi

A. Halk hekimliği - halk baytarlığı

B. Halk botanigi - halk zoolojisi

C. Halk meteorolojisi - halk takvimi

D. Halk hukuku

XIII. Halk inançları; töreler, âdetler, gelenekler, görenekler

XIV. Geçiş dönemleri

1. Doğum
2. Çocuk
3. Evlenme
4. Ölüm

XV. Bayramlar - karşılama - uğurlama

1. Dinsel nitelikli bayramlar
2. Yerel nitelikli bayramlar
3. Karşılama ve uğurlamalar

XVI. Kalp hareketler (tavırlar, jestler, minikler) - kalp sözler ve sesler

1. Günlük yaşamla ilgili olanlar
2. Törensel yaşamla ilgili olanlar
3. Isık çalma, çağırma, ses çıkarma

XVII. Dernekler, kuruluşlar; dayanışma ve yardımlaşma

1. Esnaf dernekleri
2. Dinsel kuruluşlar (tarikatlar)
3. Cins ve yaşa dayalı örgütler
4. Komşuluk

XVIII. Dinsel - büyüsel içerikli inançlar, işlemler

1. Ziyaretler, yatırırlar, türbeler, mezarlar
2. Fal, rüya yorumu, gelecekte haber verme
3. Büyücülük; türleri, teknikleri

XIX. Halk edebiyatı

1. Destanlar
2. Efsaneler
3. Masallar
4. Halk hikâyeleri
5. Halk şiiri
6. Halk türkülleri
7. Fıkralar
8. Atasözleri - Deyimler
9. Tekerlemeler
10. Bilmeceler
11. Alkışlar, kargışlar
12. Ağıtlar
13. İlahiler
14. Marşlar

XX. Halk tiyatrosu (geleneksel tiyatro)

1. Ortaoyunu
2. Karagöz
3. Kukla
4. Meddahlık
5. Seyirlik köylü oyunları

XXI. Halk oyunları (dansları)

XXII. Halk müziği ve müzik araçları

XXIII. Çocuk oyunları ve oyuncaklar

1. Temsili nitelikteki oyunlar
2. Beceri ve yeteneği amaçlayan oyunlar
3. Oyuncak türleri ve nitelikleri

XXV. Adler

A. insan adları

1. Asıl adlar

2. Soyadları

3. Lâkaplar - Takma adlar

B. Yer, su, dağ, köy, meydan, cadde, sokak, ev adları

Yukarıdaki şema göz önünde bulundurulunca, halkbilimin kapsama içine giren kimi konuların belli uzmanlık alanlarını da beraberinde getirmek zorunda oldukları kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Genel halkbilim eğitimi ve öğreniminden geçmiş bir kişinin bu disiplinin bütünüünü oluşturan konu kümelerinin hepsi üzerinde araştırma, incelemeye yapabilecek gibi uzman olarak düşünülmesi yanlıştır. Uzmanlaşma, adından da anlaşılacağı gibi, sözü edilen bilim dalının temel konularını ana çizgileriyle iyice sindirdikten sonra, belirli bir alana o alanı bütünüyleyen yan dalların zorunlu kıldığı yoğun ve ayrıntılı bilgi, deneyim ve uygulamayla kişinin kendisini donatması olması demektir. Aynı durum başka bilimler için de söz konusudur. Çağımızdaki bilim anlayışı iyiden iyine uzmanlaşmaya gitmektedir. Halkbilim de bu gidişin dışında kalamaz.

Ayrıca, bu disiplinlerin alanlarını oluşturan konu ve alt konularında da halkbilimin gerekli gördüğü yöntem, araştırma ve veri toplama teknikleriyle yorum, değerlendirilme ve bir birleşime varma hususlarında belli bir düzeye ulaşmakta yeterli sayılmaz. Çünkü halk hekimliği, halk veterinerliği, halk botanigi, halk meteorolojisi, halk müziği, halk oyunları (dânaları), halk tıyatrosu, halk zanaatları vb. kimi konular üstünde araştırmalar yapmak ne tek başına halkbiliminin, ne de tıp, veteriner, botanik, müzik vb. eğitiminden geçmiştir, alanında uzmanlaşmış kişinin bir başına üstesinden gelebileceği iştir. Nasıl ki, halk hekimliği alanında araştırma yapacak kimsenin yalnızca genel tıp biliminin gerektirdiği bilgi, beceri, deneyim ve kavrama aşamalarından geçmiş olarak halk hekimliğine eğilmesi yetmezse, halkbilim öğrenimi yapmış, bu alanda yetişmiş, ama tıp biliminin zorunlu kıldığı temel bilgilerden yoksun birinin de halk hekimliği alanında başarılı ve derinliğine araştırmalar yapabilmesi söz konusu değildir. Her iki durumda da, araştırmacının, bu bilim dallarının gerekli kıldığı “formasyon”u ve deneyimi kazanmış olması zorunludur. Aynı durum, yukarıda adlarını sıraladığımız öteki araştırma alanları için de geçerlidir. Ürünün halk müziği alanında çalışacakların sağlam bir müzik bilgisi yanı sıra, o müziğin varatan ya da üreten halkın, topluluğun, etnik grubun, kişilerin ya da kişinin doğai ve toplumsal çevresini, doğup büyüdüğü kültürel ortamını, bu ortamın karakteristik özelliklerini, geleneklerini, dünyaya ve çevreye bakış açılarını vb. temelden kavrayabilecek halkbilimsel gözlem ve bilgileri de elde etmiş olması gereklidir.

II. Türk Halkbiliminin Kısa Geçmişi, Bugünkü Durumu ve Öneriler

Halkbilimle ilgili ilk yazıların yüzyılımızın başlarında yayımlandıklarını görürüz. Daha çok “folklor”un ne olduğu konusunu açıklamaya yönelik bu

Yazılarda Türk halkbiliminin kimi sorunlarına kültür ikiliği açısından bakılmış, "halkyat" = (folklor)'ın batı toplumlarındaki yerinden örnekler verilerek, pratikteki yazarlarına değinilmiş ve "anonim halk edebiyatı"nın bir ulusun, bir halkın dünyaya bakış açısını açığa vuran değer yarıklarından söz edilmiştir.

خلق مددیتی

باسلام

هر قومك ايكي مدنيتي وار : رسي مدنيت و خالق مدنيتي . او حلاله قوملار مدنيتلندن بجهت ايدان بر علم اولان و اجتماعيات ، لك خالق مدنيتيهر يتديق ايدان بر شعبهيده اولوق كرك .

ایستاده و قدمه‌های پایینی او بلند و اجزای فوقانی عموماً دراز است.
کجهکان صورتیاه بر سویده اوزاروب کیدمن بو غنغونی
مندیقی، مطالعه ایند علمه و خلقات « آدی وبریلیر.

باشقه قوملرده رسمی مدینه خلق مدینی او قدر
حقیق بر صبر و پایداری آید. توکلده ایسه

بو آريايك ايلك باقنده . گوزه چاربار . توركلارده رسي
لسانين ، رسمي اديتالدين ، رسمي اخلاقدين ، رسمي

حقوقدان، رسمي اقتصاددان، رسمي تئسيكياتدان
بوسبوتون باشقە بر خلق لسانى، خلق ادبىياتى، خلق اخلاقى،

خلق حقوقي، خلق اقتصادي، خلق تشکيلي واداري،
بوسايدانک، سنجي، تورکلر، کندی مؤسسهلر جي پوکيل
صورتبه بر مديت ابداع ايتک بولنده گيتوب مالانجي

Halka Doğru⁴ adlı dergide “*Halk Medeniyeti-1, Başlangıç*” (1913) başlıklı yazısında Ziya Gökalp (1876 - 1924), “folklor” terimine karşılık olarak “halkiyat”⁵ kullanmıştır. Gökalp, “Her kavmin iki medeniyeti var: Resmi medeniyet, Halk medeniyeti. O halde kavimlerin medeniyetlerinden bahsedene bir ilim olan ‘icümaliyatın’ halk medeniyetini tetkik eden bir şubesi de olmak gerek... İşte kaideleri yazılı olmayan ve ancak ağızdan ağıza geçmek suretiyle bir soyda uzayıp giden bu ananevi medeniyeti mütââla eden ilme ‘halkiyat’ adı verilir.”⁶ demektedir. Gökalp, başka bir yazısında da⁷... Fakat kavmiyatın bunlardan bahsedene kısmına Avrupalılar ayrı bir isim takarak Folklor derler. Bizde bu kelimeyi halkiyat kelimesiyle ihsanımıza nakleyedik” diyerek, “halkiyat” terimini kendisinin kullandığını pekiştirmektedir.

4 Sayı: 14, 10 Temmuz 1329 (23 Temmuz 1913)

5 "Usulierte Dair: Halkiyat-ı Masallar", Küçük Mecmua, Sayı: 18, 2 Teşrinievvel 1338 (1922).

(1)

**Ziya Gökalp'in,
Halika Doğru dergisinin**

10 Iommuiz 1329
(23 Temnuiz 1913)

varijabli

sayısında yayımlanan

"Halk Medeniyeti" başlıklı makalesinin

**başlangıç
bölümü.**

Bunlar arasında Türk halkbilimine ilişkin görüş, düşüncü ve önerileriyle dikkati çeken kuşkusuz Ziya Gökalp'dir. Gökalp, "Folklor" karşılığı "halkıyat" terimini kullandığı yazısından bu yana (1913), çeşitli dergilerde yayımladığı makalelerle kitaplarında halkbilime sık sık değinmiş, bu dalın özelliikle toplumbilim, tarih, edebiyat ve Türk kültürü bakımından ne denli önem taşıdığını belirtmiştir¹¹.

فهرست	
تیمه	برنجی قسم : عمومی علملر
5 - 1	1 - تین ییگیلک ویدی
	2 - ابریل
	3 - قایسی
23 - 5	ایکیچی قسم : تین ییگیلک قلدورلری
	1 - عیدلر تین ییگیلی
	2 - قایدلر
	3 - اراجایت
	4 - زیناظر و سکلر داتلر تین ییگیلی
	5 - البیبه داتلر
	6 - غایه داتلر
	7 - قایدلر داتلر
	8 - ایللر - ایللر داتلر
	9 - خیر داتلر
	10 - ییگیلک داتلر
	11 - قایاچه داتلر
	12 - ککایه داتلر
	13 - یوسقیه داتلر
	14 - رقه داتلر
	15 - خوره داتلر
35 - 23	اویچیچی قسم : ایضالار
	1 - دیه داتلر تین ییگیلی خنده ایضالار
	2 - یوسقیه داتلر تین ییگیلی خنده ایضالار
	3 - ایللر داتلر تین ییگیلی خنده ایضالار
42 - 32	دیجه داتلر تین ییگیلی خنده ایضالار
	فهرست

(4)
"Halk Bilgisi"
Toplayıcılarına
Rahber'in
içerdiği konuların
göstereci
"Fihrist"

Türk halkbilimi alanında çalışan yabancılar da vardır. Bunlar arasında B. Bartok, W. Eberhard, F. Giese, G. Jacob, U. Johansen, F. W. Hasluck, I. Künos, F. Luschan, Th. Menzel, G. Mezsaros, G. Nemeth, K. Rainhardt, H. Ritter, W. Ruben vb. sayılabilir. Ancak bunların çoğu halk edebiyatı ve müziği alanına giren konular üzerinde durmuşlardır.

Cumhuriyetin ilânına kadar olan dönemde Türk halkbilimiyle ilgili araştırma, inceleme ve yayınların dağınlılığı dikkati çekmektedir. 1927 yılında Ankara'da "Anadolu Halk Bilgisi Derneği" adıyla kurulan, bir süre sonra da adı "Türk

11 Ziya Gökalp'in halkbilimliliği hakkında özü bir inceleme yapan H. Dizdaroğlu, Gökalp'in "folklor" anlayışını ve bu alandaki çalışmalarını iki döneme ayrılarak açıklamaktadır. Bkz.: H. Dizdaroğlu: "Folklorcu Ziya Gökalp", I. UTFSB., Ankara 1974, s. 3 - 18.

Halk Bilgisi Derneği'ne çevrilen dernek, Türk halkbilimine dönük çalışmaların başlatılan ilk örgüttür. Bu dernek çıkardığı "Halk Bilgisi Haberleri" adlı süreli yayınıyla ülkemizin çeşitli yerlerinden derlenen halkbilim verilerini toplu bir biçimde sergilemiştir. Ayrıca "Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rahber" adı altında bir de klavyaz yayımlanmıştır. Derneğin önemli etkinliklerinden birisi de halkbilimsel gerek derlemek amacıyla düzenlediği gezilerdir. 1955 yılında kurulan "Türk Halk Sanatlarını ve Ananelerini Tektik Cemiyeti" iki kez ad değiştirilerek bugünkü "Folklor Araştırmaları Kurumu" adını almıştır. Dernek yirmi yılı aşkın bir süredir —zaman zaman kesintilere uğramakla beraber— çalışmalarını sürdürmüştür; yayın, sergi, konferans gibi etkinliklerde bulunmuştur. 1964 yılında ilkin "Y.T.G. Türk Folklor Enstitüsü Kurma Derneği" adıyla kurulan ve 1966 yılında "Türk Folklor Kurumu"na dönüşen dernek halkbilim gereçlerini derleyerek "Folklor" adlı dergisinde yayımlanmıştır. Ayrıca gösteri kollarıyla gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında başarılı çalışmalar yapmıştır. Boğaziçi Üniversitesiyle Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğrencilerinin öncülüğünde kurulan iki dernek de süreli yayınları, gösterileri, açık oturumları, sergileri ile Türk halkbilimine duyulan ilgiyi canlı tutmak için olumlu çabalarını sürdürmektedir.

Üniversitelerimizde bugüne kadar bağımız bir halkbilim kürsüsü, bölümü ya da enstitüsü henüz kurulamamıştır. 1938 - 1948 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde halk edebiyatının yanı sıra halkbilim konularına da programında yer veren bir kürsü, Pertev Nalî Boratav'ın öncülüğünde verimli çalışmalar yapmış, arşivler geliştirmiştir. Bu kürsünün asıl elemanları olan Pertev Nalî Boratav ile İlhan Başgöz bugün yabancı ülkelerdeki üniversitelerde Türk halkbilimine ilişkin araştırmaya ve incelemelerini sürdürmektedirler. Aynı fakültenin etnoloji kürsüsü on beş yıldan bu yana etnoloji ve sosyal antropoloji derslerinin yanı sıra, kimi halkbilim konularını da içeren derslere programlarında yer vermektedirler. Kürsünün öğretim üyelerinden Orhan Acıpayamalı doğum, halk hekimliği, bibliyografya; Nerrmin Eridentüğ evlenme âdetleri; Sedat Veyis Örnek halk inançları, ölüm gibi konularda monografik nitelikte araştırmalar yaparak yayımlanmıştır. Bu fakültenin tiyatro kürsüsü öğretim üyelerinden Metin And ve Özdemir Nurtu da geleneksel Türk tiyatrosu konusundaki araştırma ve incelemeleriyle Türk halkbiliminin bu alanına önemli katkıda bulunmaktadırlar. Hacettepe Üniversitesi sosyal antropoloji ve genel Türk edebiyatı bölümlerindeki kimi araştırmaya ve incelemelerde Türk halkbilimi kapsamına girmektedir. Boğaziçi Üniversitesinde Tahir Alangu'nun (1916 - 1973) Türkiye halkbiliminin daha çok tarihçe ve yöntem sorunlarıyla ilgili derslerini de burada anmak gerekir. Atatürk Üniversitesi'nde özellikle halk edebiyatı alanındaki çalışmalar ve bu konuya ilişkin yöresel araştırmalar dikkati çekmektedir.

1932 yılında kurulan Halkevleri kültürümüzün araştırılması, incelenmesi, yaygınlaştırılması ve halkla kaynaştırılmasında çok önemli rol oynamıştır. Halka dönük etkinlikleri arasında halkbilim çalışmalarına da önemli yer ayıran bu kuruluşlar gerek çeşitli illerde çıkardıkları yerel dergileri, gerekse yayımla-

dıkları kitaplarıyla Türk halkbilimi gerecinin büyük bir bölümünü yitip gitmekten kurtarmışlardır. Halkbilimi ilgilendiren kılavuz ve el kitaplarının, monografilerin büyük bir bölümü çeşitli halkevlerinin aracılığıyla okuyucuya kazandırılmıştır. Türk Dil Kurumu da "folklor" sözleri derlemeleri, derleme ve tarama sözlükleriyle dolaylı yoldan Türk halkbilimine katkıda bulunan kurumlarımızın arasında yer almaktadır.

Bugün Kültür Bakanlığının bünyesinde yer alan "Millî Folklor Araştırmaları Dairesi" (MFAD), ilkin 1966 yılında "Millî Folklor Enstitüsü" adıyla kurulmuştur. Kuruluş dönemindeki çeşitli olanaksızlıklarla çalışmalarını verimli ve düzenli bir biçimde yürütmeyen bu daire son birkaç yıldan bu yana sesini duyurmaya başlamıştır. Özellikle üç ciltlik "Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası" ile düzenlediği uluslararası Türk "folklor" seminer ve kongresini belirtmek gerekir. Kadrosundaki araştırma elemanlarının henüz yetişme döneminde bulunduğu MFAD, geçici siyasi etkilere tamamen sıyrılıp bilimsel ve uzun süreli araştırma, derleme ve arşivleme programları düzenleyerek bunları bölüm bölüm gerçekleştirdiği zaman Türk halkbilimine yararlı olacaktır.

Ülkemizde çeşitli tarihlerde Türk halkbilimiyle doğrudan ilgili kongre, seminer ve danışma toplantıları düzenlenmiştir. Bunların kimileri derneklerin girişimiyle, kimileri de devletin desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında yabancı bilimadamları ve halkbilim uzmanlarının da katıldıkları 1973 yılında Ankara'da düzenlenen "I. Uluslararası Türk Folklor Semineri" ile 1975 yılında İstanbul'da toplanan "I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi" başta gelmektedir. 1928 yılına kadar çeşitli dergilerde halkbilimiyle ilgili kimi yazılar yer alırken, bu tarihte "Halk Bilgisi Derneği"nin yayımladığı "*Halk Bilgisi Mecmuası*" ile "*Halk Bilgisi Haberleri*"nde ağırlık tamamen halkbilimsel yazı ve derlemelere verilmiştir. Bunları zamanla "*Folklor Postası*", "*Türk Folklor Araştırmaları*", "*Türk Etnografya Dergisi*", "*Folklor*", "*Folklore Doğru*", "*Sivas Folkloru*", "*Halkbilimi*" gibi dergiler izlemiştir. Bir bölümünün çeşitli nedenlerle artık çıkmadığı, bir bölümünün ise hâlen yayımlarını sürdürdükleri bu dergilerin dışında eski halkevleri dergileriyle fakülte dergilerini de halkbilime katkılarını bakımından burada anmak gerekir. İlgili bölümde daha ayrıntılı bilgiler verdiğimiz bu dergilerde Türk halkbilimine ilişkin birçok derleme, inceleme ve makale yayımlanmıştır. Son birkaç yıldır yayımlanmaya başlanan halkbilim yıllık ve belletenlerinde de özlü araştırma ve incelemeler yer almaktadır.

Asıl amaçlarının yanı sıra, Türk kütürüne katkıda bulunmak için, kimi bankaların olumlu etkinlikleri de uzun bir süreden beri dikkati çekmektedir. İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Akbank ve Sümerbank gibi bankaların özellikle yayın alanındaki etkinlikleri belirtmeye değer niteliktedir. Bu bankaların Türk kütürüne, halkbilimine, el sanatlarına dönük yayımlarının yanı sıra halkımızın yaratı ve beceri ürünlerini tanıtan gösteri, sergi, koleksiyon türünden çalışmaları da giderek önem kazanmaktadır.

Türk halkbilimine katkılardan dolayı daha önce adlarını belirttiğimiz araştırmacı ve incelemecilerin dışında halk edebiyatı alanındaki çalışmalarıyla İbrahim

Arslandoğlu, Hikmet Dizdaroğlu, Şükrü Elçin, Saadettin Nuzhet Ergun (1901 - 1946), Eflâton Cem Güney, Cahit Öztelli, Ahmet Kutsi Tecer (1901 - 1967); halk oyunları, çocuk oyunları ve halk müziği alanında Veysel Arseven, Sadi Yaver Ataman, Feriuh Arsunar (1908 - 1965), Şerif Baykurt, Mahmut Ragıp Gazimihal (1900 - 1961), Vahit Lütfi Sancı (1883 - 1950), Adnan Saygun, Cemil Demircipahi, Gültekin Oransay, Ruhi Su, Muammer Sun, Muzaffer Sansöz (1899 - 1963), Halil Bedii Eyüboğlu (1911 - 1976), Turgut Zaim alanında Malik Akse, Bedri Rahmi Eyüboğlu (1911 - 1976), Turgut Zaim (1906 - 1974); halk hekimliği alanında A. Süheyl Ünver, Feriuh Dinçer ilk aklı gelen adlardır. Vehbi Cem Aşkun, Uğuröl Barlas, Zeki Başar, Osman Bayatlı (1892 - 1958), Mehmet Halit Bayı (1896 - 1958), Ahmet Cafaroğlu (1899 - 1975), Yusuf Ziya Demircioğlu (1897 - 1976), Ziyaeddin Fahri Findikoğlu (1902 - 1974), Kemal Güngör (1914 - 1961), İhsan Hınçar, Abdulkadir İnan (1889 - 1976), Hamit Zübeyir Koşay, Mehmet Önder, M. Adil Özder, Nurettin Sevin (1900 - 1975), M. Şakir Ülkütaşır, A. Rıza Yalçın (1888 - 1960), Bîlâl Aziz Yanıkoğlu ( ) vb. "folklorcu"lar, Türk halkbiliminin çeşitli alanlarına kazandırdıkları derleme, makale ve kitaplarıyla hizmet edenlerdir.

Türk halkbiliminin bugünkü durumu gözden geçirildiğinde birçok önemli eksikliği görmemek elde değildir. Türk halkbiliminin gereci henüz tam anlamıyla derlenip toplanmadığı gibi, şimdiye kadar derlenen gerece sistemli bir biçimde düzenlenip arşivlenerek incelenmeye ve çözümlenmeye hazır bir duruma getirilememiştir. Bu amaca yönelik birkaç girişim maddi olanaksızlık, desteksizlik ve ilgisizlik yüzünden sadece toplantı tutanaklarında kalmıştır. Halkbilimimizin bütün konularını kapsayan bir sözlükten henüz yoksunuz. Halkbilimsel çalışmalarda el altında bulundurulması gereken "halkbilim atlasları"nın hazırlanmasıyla ilgili bir girişime şimdiye değin geçilememiştir. Halk kültürü ürünlerini derleme yöntem ve tekniklerini içeren kapsamlı, güvenilir ve konudaki çağdaş yenilikleri içerir kılavuz kitaplar yayımlanmamıştır. Halkbilim alanında çalışan bilimadamlarının, uzmanların, örgütlerin ve derneklerin bilimsel bir dayanışma ve yardımlaşmadan uzak olarak bir başlarına sürdürdükleri çalışmaları kişisel ve yetersiz bir noktada düğümlenip kalmıştır. Daha önemlisi Türk kültürünün, dolayısıyla Türk halkbiliminin temel sorunları üzerinde her türlü geçici siyasal etkinin dışında konuyu bütün boyutlarıyla ele alan ve çağdaş bir yaklaşımın yardımıyla kavrayıp çözüme varıran, köklü ve bilimsel bir politikanın ana çizgileri de henüz belirlenmemiştir.

Türk halkbilimini başka ülkelerdeki düzeye çıkarmak; şimdiye dek yapmış olan çalışma ve derlemeleri değerlendirmek; bundan böyle sistemli bir araştırma planı ve programı hazırlamak ve ülkemizin koşullarına uygun, kendimize özgü bir halkbilim politikası izlemek için ilk ağızda ve ivedilikle şunlar yapılabilir: 12

12 Türk halkbilimine ilişkin önerilerin ve çözümlerin önemlerini dört yıl önce yayımladığımız bir makalede açıklamaya çalışmıştık. Bunların büyük bir bölümü bugün de güncelliğini koruduğu için söz konusu makaledeki önerileri ve çözümleri - ufak tefek değişiklik ve eklemelerin dışında - olduğu gibi aktarıyoruz. Bu konuyla ilgili olarak bkz.: S. V. Örnek: "*Türk Halkbiliminin Sorunları*", TD., Sayı: 257, Ankara 1973, s. 389 - 390.

1. Üniversitelerimizin konuyla ilgili fakültelerinde Türk halkbilimini araştırarak, öğretecek ve yayımlar yapacak birer halkbilim kürsüsü, bölümü ya da enstitüsü kurmak; buraları bitirenleri aşağıda adları belirtilen okullarda ve kuruluşlarda görevlendirmek.

2. Üniversitelerimizin idareci yetiştiren fakültelerine, ortaöğretim kurumlarına, özellikle öğretmen okullarıyla askeri okullardan ders programlarına halkbilim ve budunbilim dersleri koymak; buraları bitiren idarecileri, öğretmenleri ve subayları yurdumuzun "folklorik", "etnolojik", "sosyolojik" ve kültürel özelliklerine ilişkin bilgilerle donatarak, bunları görevleri sırasında karşılaşacakları ve temelinde bizim insanımıza özgü geleneksel ve töresel kökenlerden yattığı sorunları olumlu bir biçimde çözebilecek düzeye kavuşturmak; böylece idareciyle iş sahibi, subayla asker, öğretmenle öğrenci ve öğrenci velisi (özellikle taşra ve köy okullarında) arasındaki ters düşmeleri, anlaşmazlıkları elden geldiğince gidermek ve önlemek.

3. Üniversitelerimizin halkbilim ve halkbilimi bütünüyle yardımcı disiplinlerinde öğrenim yapmış olanlarını radyo, televizyon, basın gibi kitle iletişim organlarıyla, tiyatro ve sinema gibi görsel alanlarda; Millî Eğitim, Turizm ve Tanıtma, Köy İşleri ve Dış İşleri Bakanlıklarıyla Halkevleri, Halk Eğitim Merkezleri gibi sosyal ve kültürel kuruluşlarda uzman, danışman ve araştırmacı olarak görevlendirmek.

4. Söz konusu kürsüleri üstün başarıyla bitirenleri MFAD'de araştırmacı olarak kullanmak.

5. MFAD'ı Batı'daki örneklerine uygun olarak yeni baştan düzenlemek; her çeşit modern araç gereçle donatmak; birisi idari işleri düzenleyen, öteki salt derleme, inceleme, araştırma yapan, yani bilimsel çalışmalar yönetecek olan iki bölüme ayırmak; gerek MFAD'nin yeni baştan düzenlenmesinde, gerekse düzenlenmesinden sonra sürekli olarak görev alacak ve bilimsel çalışmalar planlayacak, denetleyecek bir "Danışma ve Yürütme Kurulu" kurmak; bu kurulu oluşturan üyeleri üniversitelerimizin konuyla ilgili öğretim üyeleri ve yardımcılarıyla üniversite dışından olup da bilimsel yayınlarıyla tanınmış halkbilimcilerimizden seçmek. (Kurul üyeleri belirli bir süreden sonra yeniden seçilebilmelidir. Başka üyelerin de görev alabileceği ya da atanabileceği bir yönetmelik hazırlayarak "Danışma Kurulu Üyeliği" seçimlerini ve atamalarını bir esasa bağlamak yararlı olur).

6. MFAD'de ülkemizin koşullarını göz önünde bulundurarak ve tamamen halkbilim disiplininin gerektirdiği bilimselliği esas alan geniş kapsamlı bir "Türk Halkbilimi Verileri Derleme Kılavuzu" hazırlatılarak yurt çapında yoğun ve sürekli bir derleme işine girişmek; bu iş için MFAD'nin araştırmacılarından, derlemecilerinden, bu amaçla kurslardan geçirilmiş öğretmenlerden, Halk Eğitimi Merkezlerindeki uzmanlardan, çeşitli illerdeki kültür derneklerinin üyelerinden ve gönüllü derleyicilerden yararlanmak.

7. Derlenen verileri sistematik bir biçimde ve bilimsel standartlara uygun olarak konularına ve önemlerine göre fişleyerek arşivlemek; bunların değerlendirilmesini ve bir birleşime kavuşturulmasını her konunun uzmanına bırakmak.

8. Halkbilim verilerinin coğrafi dağılımlarını saptayacak "Halkbilim Atlasları-Haritaları" hazırlamak; bu işi gerçekleştirmek için gerekli araç gereci sağlamak ve teknik elemanları yetiştirmek.

9. İlk 1975 yılında yapılan "Ulusalarası Türk Folklor Kongresi"ni aksatmadan sürdürmek, ayrıca iki yılda bir, Türkiye çapında, belirli bir ana konuyu tartışacak ulusal bir halkbilim kongresi düzenlemek.

10. Yurt dışındaki halkbilim enstitüleri, dernekleri ve kurumlarıyla ilişkiler kurmak; buralardaki araştırma, inceleme ve yenilikleri zaman geçirmeden izlemeyi sağlayacak olanakları gerçekleştirmek.

11. Gerek yurt dışındaki Türk bilimadamlarının, gerekse Türk kültürü ve halkbilimi alanlarında çalışan yabancılardan yaptıkları Türkçeye kazandırmak.

12. Yılda iki ya da üç sayı olarak yayımlanacak, bilimsel niteliği ağır basan bir dergi çıkarmak; tez elden büyük bir "Türk Halkbilimi Sözlüğü"nin hazırlıklarına girişmek; üç cildi yayımlanmış olan "Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası"nı sürdürmek; Türk kültürünün klasik kaynaklarını Türkçeye çevirmek ya da sade bir dile yeni baskılarını yapmak ve halkbilimin ana konularını kapsayan yeni yayımlarda bulunmak.

13. Görüntü yoluyla belgelemeye önem vermek; bu alanda çalışacak teknik elemanları halkbilimin gerekli kıldığı bilgilerle donatmak.

14. Yurdumuzun çeşitli yerlerinde, bölgesel kültür öğelerini toplayan, koruyan ve sergileyecek olan yeni müzeler açmak; kırsal ve kentsel yaşamın tipik ve yaygın özelliklerini maddi belgeleryle yansıttıkları bir kaç açık hava müzesi kurmak.

15. Özel ellerde bulunan değerli halkbilimsel koleksiyonların üniversitelerde ve MFAD'de toplanmasını sağlamak.

B. KAYNAKLARI

1. Yazılı Kaynaklar

Bir ulusun, bir halkın, bir yörenin ya da bir etnik grubun yaşamıyla ilgili çeşitli kaynakları, âdetlerini, geleneklerini, göreneklerini, inanmalarını, becerilerini vb. yazıya geçirmiş kimselerin yazma ya da basılı yapıtları, yazıya dökülmüş anılar, gezi notları, gözlemleri, izlenimleri yazılı kaynaklar oluştururlar. Bu türden yazarı bilinen belirli yapıtların yanı sıra, yazarı, yaratıcısı ve yazılış tarihi

bilinmeyen, "anonim" dediğimiz, yani ortaya çıkışını, yaşamasını, halkın ortaklaşa oluşturduğu bir tür kaynak vardır ki, bunlara da sözlü kaynaklar denmektedir. Daha çok halk edebiyatının inceleme ve uğraşı alanına giren efsane, masal, halk hikâyesi, destan, mani, türkü, ağıt, ninni, bilmece, atasözü, tekerleme, seyyirlik oyunları, karagöz, ortaoyunları, meddah eserleri vb. sözlü kaynakları oluştururlar. Bunlar ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa sözle aktarıldığı gibi, örneğin "masal anaları"ndan, "kaynak kişi"lerden, asıllarına uygun olarak anlatan ya da canlandıranlardan, söyleyenlerden, "çıgıranlardan" dinlenerek, derlenerek, saptanarak yazıya, fotoğrafa, filme ve ses bandına geçirilirler.

Halk edebiyatı genel adı altında toplanan bu türden halk yaratılan ve ürünleri, halkbilim araştırmaları için büyük önem taşırlar. Öyle ki, bazan masallardaki ortak bir motiften, bir davranış biçiminden, bir halk türküsündeki yakınlığa dizesinden, bir tekerleme yumağından ya da bir ağıttan söz konusu ulusa, halka ya da yöre insanına özgü tipik ve asal yaşama biçimleri, ortak değerler, dünyayı ve evreni algılamaya, yorumlamaya ilişkin ipuçları yakalamak mümkün olur. Bu bakımdan, çeşitli ülkelerde halk edebiyatı alanına giren türler sistemli bir biçimde derlenmekte, arşivlenmekte, araştırma ve incelemelere hazır duruma getirilmektedir.

Bu tür yazarı, varatıcısı ve ortaya çıkış tarihleri kesinlikle bilinmeyen ürünlere karşılık bir de "bibliyografik" künyeleri bilinen yapıtlar vardır. Bunlar bir ulusun, bir halkın ya da bir yörenin geçmiş dönemlerine ilişkin yaşamları, kültürleri hakkında değerli bilgiler içermektedirler. Hemen her ulusun üzerine titredığı bu türden beş-on kaynak yapıtı vardır; bunlar halkbilim, budunbilim = (etnoloji) budunbetim = (etnografya) ya da geniş anlamıyla halk kültürü alanlarında çalışanlar, araştırma ve inceleme yapanlar için önemli kaynaklardır.

1. Kaynak Yapıtlar

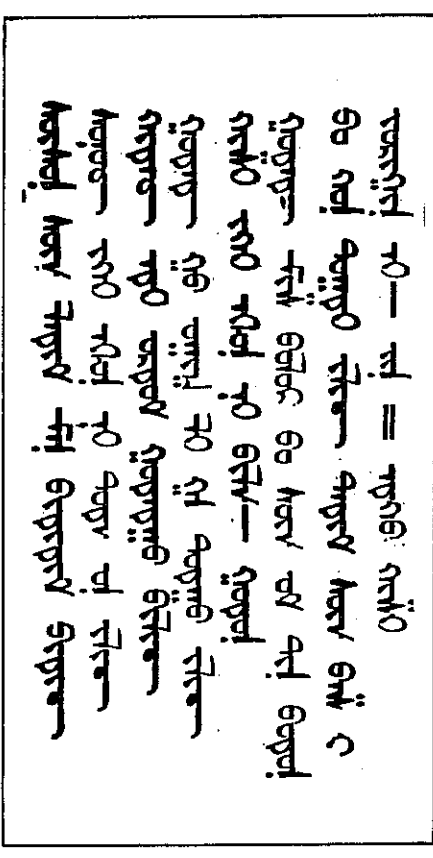
Köklü bir ulusun, bir halkın kültürel geçmişinin ortak değerlerini, inançlarını aydınlatan; bugün bile işlevini, canlılığını, etkinliğini koruyan kimi kültürel öğelerin ve kurumların yapılarına ve kökenlerine ışık serpen birçok bilgiyi, açıklamayı bu kaynak yapıtlarda bulmak; bugünle geçmiş arasında bağlantılar ağı kurmak; "günlük" diye nitelediğimiz kültürel özü nice belirtiyi dar kalıplardan kurtarıp tarihsel uzantısına bağlamak bu kaynakların aracılığıyla olur.

Türk halkbilimi, Türk töresi, kısaca Türk kültürü için bu nitelikteki kaynak yapıtların başlıcaları şunlardır:

Orhun Yazıtları. İslamlık öncesi Türk budunları hakkında bilgi edindiğimiz ilk yazılı kaynaklardan olan Orhun Yazıtları, taşlara yazılan Çince ve Türkçe bölümlerden oluşmuştur. İkinci Strahlenberg'in sözünü ettiği, daha sonraları Thomsen ve Radloff'un bilim dünyasına sundukları bu yazıtlar, 732 tarihinde Kültegin, 735'de de Bilge Kağan adlarına dikilmişlerdir. Göktürk alfabesiyle

yazılı olan bu taşlarda o çağa ilişkin olaylar, savaşlar, zaferler anlatılır, buduna öğütler verilir. Özellikle Bilge Kağan'ın ölen kardeşinin yas töreni bütün ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. "Yuğ" denilen, bugün de Türk halk kültüründe yaşayan "ölü aşı", "ölü yemeği" geleneginin tarihsel derinliğine inebilmek bakımından bu yazıtlardaki bilgiler kaynak niteliğindedirler.

Bu yazıtlar hakkında yabancı dildaki yayınların dışında H. Namık Orkun'un *(Eski Türk Yazıtları, Cilt I., İstanbul 1936)*, Muharrem Ergin'in *"Orhun Abideleri, 2. Basım, İstanbul 1973)*, Ali Öztürk'ün *(Ötüken Türk Kitâbeleri, İstanbul 1973)*, Ali Kemal Meram'ın *(Göktürk İmparatorluğu, İstanbul 1974)* inceleme ve çalışmaları vardır.

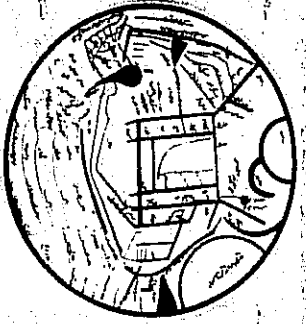
(5) A. Wámbéry'nin yayımladığı *Kutadgu Bilig*'den bir bölüm: S. 88, bap XII başı. (A. Dilaçar'ın *Kutadgu Bilig* incelemesi'nden, TDK., Ankara 1972).

Kutadgu Bilig. "Kutlu olma bilgisi" anlamına gelen bu yapıt XI. Yüzyılda Balasagun'lu Yusuf tarafından yazılmıştır. Yapıtını Kâşgar'da Karahanlılar devletinin hakanına sunan Yusuf'u, hakan, sarayına "has hâcîp" = (mabeyinci) yapmıştır. Bu nedenle Yusuf, Yusuf Has Hâcib olarak anılmıştır.

Kutadgu Bilig, "ülkûsel bir devletin ve başbuğun nasıl olması gerektiğini, yurt başbuğuna ve yurttaşlara düşen ödevleri ve ahlâk kurallarını" açıklarken; başka bir takım konuların yanı sıra örneğin aile düzeni, yasa ve töre bilgisi, budunbilgisi, tören ve şölen düzeni, sofrâ görgüsü, düş yorma, sağlık bilgisi, avcılık, tarım, hayvancılık, el sanatları gibi halkbilimcilerin ilgilendiği konularda da değerli bilgileri içermektedir.

Uygurca ve Arapça birer nüshası bulunan Kutadgu Bilig, Reşit Rahmeti Arat tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek yayımlanmıştır (TDK. yayınları, Ankara 1959). Ayrıca yapıt hakkında Türk Kültür Dergisi bir "Kutadgu Bilig Sayısı" (Aralık 1970) çıkarmış, A. Dilaçar da geniş ve değerli bir *Kutadgu Bilig* incelemesi yayımlanmıştır (TDK. yayınları, Ankara 1972).

TÜRKİYE CUMHURİYETİ POSTA

ULUSLARARASI
KİTAP YILI

100

DİVANÜ LÜĞAT-İT-TÜRK 1072-1972

KURUS

(6)
Divânü Lügat-î Türk'ün 900. Yıldönümü ve Uluslararası Kitap Yılı'nı anma amacıyla 1972 yılında çıkarılmış pul.

Divânü Lügat-î Türk, ilk büyük Türk dilcisi sayılan Kâşgarî Mahmud'un yaptığı bir Türkçe sözlük olarak kaleme alınmakla beraber, Türk dili ve lehçelerinin yanı sıra Türk kültürünü de içeren bir kaynak kitap niteliğini taşımaktadır. Mahmud, yapıtında dil, coğrafya, tarih, halk edebiyatı vb. konularından başka Türk takvimi, halk hekimliği, günlük yaşamda kullanılan araç-gereç, giyim-kuşam, ev eşyası, yemek-içmek, din, inanç, âdet, gelenek, halk inanmaları, çocuk oyunları, töreler gibi geniş bir tabloyu içine alan konularda da zengin ve değerli bilgiler vermiştir. Bu niteliği ile sözlüğün Türk halkbilimi bakımından önemi birinci derecededir.

İlkin Kilişli Rifat Bey tarafından üç cilt halinde Türkçeye çevirisi yapılan (1915 - 1917) Divân'ın, Cumhuriyet'ten sonra Besim Atalay tarafından yapılan çevirisi yayımlanmıştır (3 cilt metin, 1 cilt dizgi, Ankara 1939 - 1943, TDK, yayımları). Türk Dil Kurumu, Divânü Lügat-î Türk'ün 900. yıldönümü dolayısıyla "*dizin*" cildini yeniden basmış (Ankara 1972), aynı yıl bir de pul çıkartmıştır. Yabancı bilimadamlarının da üzerinde çalıştıkları bu ünlü sözlük ve yazarı hakkında M. Şakir Ullütaşı'nın (*Kâşgarî Mahmud*, 2. baskı, Ankara 1972 TDK, yayımları) ve Ahmet Caferoğlu'nun (*Kâşgarî Mahmud*, İstanbul 1970) adlı incelemeleri de vardır. Ayrıca Divân'daki maddelere ve bilgilere dayanarak kimi halkbilimsel incelemeler de yapılmıştır. Örneğin, Ahmet Caferoğlu: "*Kâşgarî Mahmud'a Göre Akraba Adları*" (TD., Sayı: 253, Ankara 1962), Mustafa Canpolat: "*Divânü Lügat-î Türk'te Şamanizm İzleri*", (TFAY., 1974, Ankara 1975), Reşat Genç: "*Kâşgarî Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Evlenme*" (ANTR., Sayı: 7, Ankara 1975), Kâmil Toygar: "*Divânü Lügat-î Türk'te Giyim Kuşam ve Dokuma Sanatlarıyla İlgili Sözcükler*" (Sümerbank Dergisi eki: 2/1975 Ankara).

Dede Korkut Kitabı, Oğuzların hikâyeleşmiş destanlarını içeren Dede Korkut hikâyelerinin ilk kez anlatıldığı söylenen "Korkut Ata" efsanevi bir Oğuz ozanıdır;

yaşamı ve yaşadığı dönem hakkında kesin bir bilgi yoktur. Oniki hikâyeden oluşan ve tam adı "*Kitab-ı Dede Korkut alâ lisan-ı tarife-i Oğuzân*" = (Oğuz halkının diliyle Dede Korkut Kitabı) olan yapıtın bir de önsözü vardır. Önsözde Dede Korkut tanıtılmaktadır. Oğuz Türkleri arasında oluşup, XIV. Yüzyılın sonlarına XV. Yüzyılın başlarında yazıya geçirildiği ileri sürülmektedir.

Dede Korkut hikâyelerinde savaş, barış, düğün, dernek, ad koyma, günlük yaşam, doğüstü güçler vb. hakkında Oğuz Türklerinin törelerine ilişkin zengin bir gereç vardır. Türk halkbilimi bakımından büyük önem taşıyan Dede Korkut Hikâyeleri üzerinde yerli ve yabancı uzmanlarca çok sayıda çalışma ve inceleme yapılmıştır. Kilişli Rifat, Fuat Köprülü, Orhan Şaik Gökyay, Muharrem Ergin, Pertev Nalî Boratav, Mehmet Kaplan, Ahmet Caferoğlu, Suat Hızarcı, Sami Akalın, Adnan Binyazar bu konuda çeşitli yayınlarda bulunmuşlardır. Sami L. Akalın'ın "*Dede Korkut Kitabının Folklor Bakımından Değerlendirilmesi*", (İstanbul 1969) ile Orhan Şaik Gökyay'ın "*Dedem Korkudun Kitabı*"'nı (İstanbul 1973, BKM. yayımları) belirtmek gerekir. Özellikle O. Ş. Gökyay'ın bu değeri yapıtının "Motifler - Töreler" başlığını taşıyan VI. bölümü, halkbilim, budunbilim ve budunbeim alanında çalışan herkesin başvuracağı, yararlanacağı zengin bir gereçle, bu gerece dayalı bilimsel yorum ve açıklamaları içermektedir.

İbn Batuta Seyahatnamesi. Asıl adı Şerefüddin Ebu Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin İbrahim et-Taneci olan ve İbnî Batuta lakabıyla ün kazanan bu Arap gezginini 1325 yılında yurdundan ayrılarak otuz yıl aşan bir süreyle bir çok ülkeyi dolaşmıştır. Bu arada Anadolu'yu da gezen Batuta, gezip dolaştığı yerlerin âdetleri, gelenekleri, yeme içmeleri, giyim-kuşamları, davranışları, kısaca halkbilimini ve budunbilimini ilgilendiren konular hakkında geniş bilgi vermiştir. Zaman zaman anlattıkları arasında çelişkileri, yanlışları da bulunduğu saptanan seyahâtname ilkin. tam metin olarak Mehmet Şerif Paşa tarafından Türkçeye çevrilmiştir (1917 - 1919). İbnî Batuta'nın "Anadolu, Kuzey Türk İlleri ve Güneydoğu Anadolu"yu içine alan ve üç bölümden oluşan seçmeleri İsmet Parmaksızoğlu tarafından "*İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*" adı altında yayımlanmıştır (BTE., İstanbul 1971).

Baburnâme. Baburnâme, XVI. Yüzyıl başlarında Hindistan'da büyük bir devlet kurmuş olan Türk hükümdarı Zahirüddin Muhammed Babur'ün (1483 - 1530) Çağatay Türkçesiyle yazmış olduğu önemli bir yapıttır. Babur'un kendi yaşam öyküsü olan, saray ve çevresindeki olaylar, gezip gördüğü yerlerin ve ulusların bölgesel, yerel özelliklerini canlı ve renkli bir dille anlatan Baburnâme, Türk kültürü bakımından değerli bilgiler taşıyan bir yapıttır. Yapıtta değişik konuların yanı sıra evlenme, akrabalık, ölüm, eğitim - öğretim, yemek - içmek, giyim - kuşam, zaman ve mesafe ölçüleri ile halkbilimi ilgilendiren kimi konularda birçok bilgiye yer verilmiştir. Yapıt, Reşit Rahmeti Arat tarafından iki cilt halinde Türkiye Türkçesine çevrilmiştir (TTK. yayımları, Ankara 1943 ve 1946). Aynı çeviri, daha sonra BTE. dizisinden üç cilt halinde yeniden basılmıştır (Ankara 1970).

Kâtip Çelebi'nin Yapıtları. Asıl adı Mustafa olan Kâtip Çelebi (1609 - 1657), "*Cihan-numa*" adlı yapıtında çeşitli ülkelerin tarih ve coğrafyasını anlatmaktadır. Yirmi yılda tamamladığı "*Keşfu'z-Zunun*" = (Kaynakça Sözlüğü) adlı yapıtında 15.000'e yakın kitabın konuları ve yazarları hakkında bilgi verilmektedir. Fransızcaya (1698 - 1705) ve Lâtinceye de (1835 - 1858) çevrilen bu kaynakça MEB. yayınları arasında iki cilt halinde çıkmıştır (1941 - 1943). Kâtip Çelebi'nin "*Mizanü'l-Hakk Fî İhtiyarî'l-Ahakk*" = (En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi) adlı yapıtı ise din, aktöre, toplum, âdet, gelenek, töre sorunlarını, görüşlerini, ilkelerini içermektedir. Yapıt, Orhan Şaik Gökyay'ın önsöz ve açıklamalarıyla hazırlanarak MEB. "Türk Kültür Kaynak Eserleri Dizisi" içinde yayımlanmıştır (İstanbul 1972).

Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Türk kültürünün önemli kaynaklarından birisi de Evliya Çelebi'nin (1611 - 1682) Seyahatnamesi'dir. Evliya Çelebi'nin kesintilerle beraber yaklaşık olarak elli yıl boyunca süren gezileri sırasındaki yolculuk notları on ciltlik bir seyahatnameyi meydana getirmiştir. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde tarih, coğrafya, toplumbilim, dil, halkbilim, budunbilim, budunbetim, konularında zengin ve ayrıntılı bilgiler vermiştir. Özellikle XVI. ve XVII. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun geniş sınırları içindeki önemli büyük kentlerin ve ülkelerin yaşama biçimleri, âdetleri, gelenekleri, görgüleri, töreleri, inançları, günlük ve törensel yaşamları hakkında zengin gereçle dolu olan "Seyahatname" Türk halk ve budunbilimcilerinin yararlanmaları gereken bir kaynaktır. "Seyahatname" 1869'dan başlayarak on cilt halinde (ilk sekiz cildi eski yazıyla) basılmış; ayrıca çeşitli seçmeler yapılmış; Zuhuri Danişman da her cildi daraltarak 15 cilt halinde yayımlamıştır (1969 - 1970). Millî Eğitim Bakanlığı "*Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler*"i sürdürmektedir. Nail Tan, "Seyahatname"yi halkbilimi açısından tarayarak bir "folklorik dizin denemesi" hazırlamıştır (*Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Folklorik Dizin Denemesi*, K.Y., Ankara 1974). Bu tarama, "Seyahatname"nin halkbilimi ilgilendiren konular bakımından ne kadar zengin gereç içerdiğini göstermektedir.

Türk halkbilimi için kaynak kitap niteliğinde olan yapıtlar arasında, yabancılardan Türkiye, özellikle Osmanlı İmparatorluğu hakkında yazmış oldukları mektuplarından, anılarından ve izlenimlerinden oluşan kimi kitapları da belirtmek gerekir. Çeşitli nedenlerle bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğunda yaşamış olan bu yabancılar gördüklerini, duyduklarını ve yaşadıklarını kimi zaman tarafsızlıkla, kimi zaman da yan tutarak yazıya geçirmişlerdir. Bunlar arasında yabancı olmaktan gelen ön vargıların yanı sıra, keskin gözlemlere dayanan doğru bilgiler de yer almaktadır. İmparatorluğun çeşitli dönemlerinde Türkler arasında yaşayan bu yabancılardan âdetlerimiz, geleneklerimiz, günlük ve törensel yaşamımız hakkındaki görüş, düşünüş, yorumlayış ve değerlendirmeleri halkbilimi yakından ilgilendirir. Bu türden Türkçe'ye çevrilmiş kitaplardan kimilerini sayalım: *Kanuni Devrinde İstanbul* (yazarı bilinmiyor, Türkçesi: F. Canım, İstanbul 1964); *Yabancı Gözüyle 125 Yıl Önce İstanbul*, *Sultanın Şehri ve Türklerin Aile Hayatındaki Gelenekler*, Julia Pardoe, (İnkilâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1967); *Türkiye'yi Böyle Gördüm*, Ogier Ghiselin de

Busbecg (Tercüman, BBTE. 31, İstanbul); *Türkiye Mektupları* 1717 - 1718, Lady Montagu, (Tercüman, BBTE. 3, İstanbul); *Osmanlı Türkiye'sinde Gündelik Hayat*, Raphaela Lewis, (Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul -1975); *Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatlar*, Pretextat Locomte, (Tercüman, BBTE. 59, İstanbul); *Yabancılara Göre Eski Türkler*, A. Djavad, (Yağmur Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1974).

Yeni kuşakların anlayabilmeleri için bugünkü dile sadeleştirerek aktarılan bir dizi kitap daha vardır ki, bunlar içerisinde kimileri halkbilimin konularını, özellikle âdetleri, gelenekleri, töreyi, aktöreyi (ahlâkı), devleti, aile kurumunu vb. yakından ilgilendirmektedir. Bunlara örnek olarak Kınalızade Ali Efendi'nin *Devlet ve Ahlak*'ı (Tercüman, BBTE. 30 ve 69, İstanbul); Balkhane Nazım Ali Rıza Bey'in *Bir Zamanlar İstanbul*'unu (Tercüman, BBTE. 11, İstanbul) ve Ziya Gökalp'in *Türk Medeniyeti Tarihi*'ni (Türk Kültür Yayını: 5, İstanbul 1974), *Türk Töresi*'ni (Akın Yayınları, İstanbul 1972), *Türkçülüğün Esasları*'nı (Varlık Yayınları, 10. baskı, İstanbul 1973) gösterebiliriz.

2. Sözlükler, Ağız Derlemeleri

Derleme Sözlüğü (Ankara 1963 - 1975, 8 cilt, TDK. yayını). İki aşamada gerçekleştirilen bu sözlük, halk dilinde yaşayan Türkçe sözleri derlemek amacıyla ilkin 1933 yılında devletin desteğinden de yararlanılarak yurt çapında bir derleme işine girişmekle başlatılmıştır. Bu aşamada *Söz Derleme Dergisi* meydana getirilmiş ve 1939 ile 1957 yılları arasında altı cilt halinde yayımlanmıştır. Bu dizinin 6. cildi "folklor" sözlerine ayrılmıştır. İkinci aşamada, Türk Dil Kurumu, *Söz Derleme Dergisi*'nin eksikliklerini, yanlışlarını ve yetersizliklerini gidermek, sözlüğü daha oylumlu bir çizgiye erdirmek amacıyla yeni bir derleme işine girişmiştir. Bu aşamada resmi örgütlerden yararlanma işine gidilmeden hazırlanan sözlükde *Söz Derleme Dergisi*'nin hem birçok yerlerini düzeltme olanağının sağlanmasına, hem de daha geniş kapsamlı bir alanda derleme yapılmasına çalışılmıştır.

1. cildi 1963'de yayımlanan *Türkiye Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*'nün VIII. cildi 1975 yılında yayımlanmıştır ve henüz "k" harfindedir. Yapıt XI ciltten oluşacaktır. Tamamlandığında Türk dilinin, dolayısıyla Türk halk kültürünün önemli kaynaklarından birini meydana getirecek olan *Derleme Sözlüğü*, sadece Türkiye sınırları içinde yaşayan Türk halkının değil aynı zamanda Kıbrıs, Irak, Yugoslavya, Bulgaristan ve Yunanistan Türklerinin ağzlarından yapılmış derlemeleri de içermektedir. Bu sözlük, Türkiye budunbilimini, halkbilimini; geleneksel ve kırsal alanda yaşayan halkın kültürünü anlama ve çözümlemede kuşkusuz el altında bulundurulması gereken önemli kaynaklardan biridir.

Tarama Sözlüğü (Ankara 1963 - 1972, I-VI. cilt; Ekler VII. cilt, Ankara 1974, TDK. yayını). Türk Dil Kurumu uzmanlarınca hazırlanan bu değerli yapıt, "XIII.

Yüzyıldan günümüze kadar Türkiye Türkçesiyle yazılmış 227 eserden taranan ve bugün kullanılmayan ya da anlamlı, şekli değişik olarak kullanılan Türkçe sözlerin sözlüğüdür". Yedi ciltten oluşan ve 1963 - 1974 yılları arasında tamamlanan bu önemli sözlüğün özelliği, her sözü bir ya da birden fazla tanığıyla vermiş olmasıdır. En eskisinden başlanarak yenilerine doğru sıralanan bu tanıklar, konu edinilen sözün asıl, varsa ikinci, üçüncü anlamlarını açıklamaya, örneklemeye yararmaktadır. Böylece günümüze kadar gelen, konuşma ve yazı dilimizde bugün de kullanılan birçok sözcüğün kökenini, gelişimini izleyebildiğimiz gibi, aynı zamanda halk ağzında kullanılan, çoğu zaman gerek ses, gerekse biçim olarak bozulmuş bulunan kimi sözcüklerin asıllarını ve hangi anlama geldiklerini de bu sözcük aracılığıyla büyük ölçüde öğrenmek mümkün olmaktadır. Sözlüğün hazırlanması için taranan kitaplar içerisinde önemli sözlüklerin, destanların, divanların bulunması kültürümüzün geçmiş çağlara olan uzantısını dil açısından önümüze sermektedir; öyle ki bu yapıt, halk yaşamının çeşitli alanlarına girmiş olan birçok âdetin ve inanın, geleneğin, törenin filolojik yöntemle çözümlemesinde önemli bir baş vurma kaynağı olacak niteliktedir.

Ağız Derlemeleri, Ahmet Caferoğlu'nun *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar* (Cilt: 1, TDK. yayınları 1944), *Sivas ve Tokat İleri Ağızlarından Toplamalar* (Burhaneddin Basimevi, İstanbul 1944), *Güney-Doğu İleri Ağızlarından Toplamalar* (Cilt: 1, TDK. yayınları 1945), *Kuzey-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar* (Cilt: 1, TDK. yayınları 1948), *Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler* (Burhanettin Basimevi, İstanbul 1948), *Anadolu İleri Ağızlarından Derlemeler* (İÜEF. yayınları, No. 487, İstanbul 1951); Zeynep Korkmaz'ın *Güney-Batı Anadolu Ağızları* (DTCF. yayınları, sayı: 114, Ankara 1956), *Neşehir ve Yöresi Ağızları* (Cilt: 1, DTCF. yayınları, sayı: 142, Ankara 1963); Selâhattin Olcay'ın *Doğu Trakya Yerli Ağzı* (ATÜ. yayınları No. 44, Ankara 1966), *Erzurum Ağzı* (AÜED. yayınları, No. 45, Ankara 1966); Saadet Çağatay'ın *Türk Lehçeleri Örnekleri* (Cilt: 1, Ankara 1963, Cilt: 2, Ankara 1972); Selâhattin Olcay, Bican Ercülaşun ve Ensar Aslan üçlününün *Arpaçay Köylerinden Derlemeler* (TDK. yayınları, Ankara 1976) ile Orhan Acıpayam'ın *Halk Ağzından Derlenmiş Zanaat Terimleri Sözlüğü* (TDK. yayınları, Ankara 1976) adlı kitaplarında verilen metinler halkbilim ve budunbilim açısından zengin olup, Türk halk töresinin birçoğunu açıklayabilmek için gerekli ipuçlarını içermektedirler. Caferoğlu, Korkmaz ve Olcay'ın derleme metinleri Türkiye sınırları içerisindeki belirli bölgelerde konuşulan ağzıları içerirken, Çağatay'ın kitaplarındaki gerek yazı, gerekse konuşma dilini içine alan örnek metinler Türkiye dışındaki Azeri Türkçesinden, Türkmence-den, Özbekçe'den ... Horasan Türkçesine kadar genişleyen bir dil alanından seçilmiştir.

Atasözleri - Deyimler. Atasözleri ve deyimler halkbilimin, özellikle halk edebiyatının inceleme kollarından biri olmakla beraber, genel halkbilim alanında inceleme yapanların incelemeleri sırasında göz önünde bulundurulmaları gereken önemli birer kaynaktır. Bir ulusun, bir halkın ya da belirli bir yörenin

değer yargılarını kalıplaşmış anlatım biçimine döken atasözlerinde söz konusu toplumun dünyaya bakış açısının ipuçları yatmaktadır. Kimi zaman bir atasözünde dile getirilen gerçek, beceri, bilgi, anırtıma ve pekiştirmeler araştırmacının bir sorunu çözümlemesinde anahtar rolü oynayabilir.

Ülkemizde atasözleri ve deyimlerle ilgili zengin yayın yapılmıştır. Bunların büyük bir bölümü sadece atasözlerini ve deyimleri sıralarken, bir bölümü de atasözlerimiz ve deyimlerimiz hakkında sistematik açıklamalar, yorumlar, çözümlemeler ve kaynakçalar içermektedirler. Burada son yılları ürünlerinden birkaç örneği sayalım: Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler* (TDK. yayınları, Ankara 1965), *Böğçe Ağızlarından Atasözleri ve Deyimler* (2 cilt, TDK. yayınları, Ankara 1969, 1973), *Atasözleri Sözlüğü* (TDK. yayınları, Ankara 1971, Ankara 1976), *Deyimler Sözlüğü* (TDK. yayınları, Ankara 1976); Ragıp Soysal'ın *Türk Atasözleri* (Aynur Matbaası, Ky., Ankara 1971), Adnan Ötügen'in *Türk Atasözleri ve Deyimleri* (2 cilt, MEB. yayınları, BTE. dizisi 47, 48, İstanbul 1971); Aydın Oy'un *Tarih Boyunca Türk Atasözleri* (İş Bankası Kültür Yayınları 114, İstanbul 1972). Atasözleriyle ilgili kaynakçalar için Ömer A. Aksoy ile Aydın Oy'un kitaplarından yararlanılabilir.

3. Edebiyat Yapıtları

Türk edebiyatının kapsamı içine giren roman, öykü, tiyatro, şiir, gezi, deneme, anı vb. türlerinde halkbilime ilişkin zengin bir gereç vardır. Halkbilimin çeşitli alanlarını oluşturan konu kümelenmelerini esas alarak sistematik bir taranma yapıldığında, Türk edebiyatı ürünlerinden halkbilimin yararlanacağı zengin bir gereç birikimi ortaya çıkar. Bu alanda çok sınırlı bir iki denemenin dışında geniş oyumlu ve sistematik bir taranmaya hiç kimse ve hiç bir kurum girişmemiştir. Oysa halkbilimin, budunbilimin, toplumbilimin Türk edebiyatından öğreneceği çok şey vardır; nasıl ki, edebiyat alanında ürün veren yazarlarımız da halkbilim verilerinden ve gereçlerinden yararlandıkları sürece, yapıtlarına yerel ve ulusal boyutlar kazandırmış olurlar.

Nabizâde Nazım'dan başlayarak Ümit Kaftancıoğlu'na kadar uzanan bir gelişim çizgisinde yerlerini alan romancı ve öykücülerimizin yapıtlarında geleneksel yaşamımızla ilgili toplumsal kuçumlar, kültürel öğeler, töreler, davranış kalıpları, tavır alışları, dil ve anlatım özellikleri çağdaş yaklaşımları önemseyen halkbilimcilerin asla gözden uzak tutamayacakları bir gereç kümesi oluşturmaktadır. Çünkü edebiyatımız, özellikle geleneksel ve kırsal alana yönelik roman ve öykümüz, halkbilim açısından zengin kesitler sunmaktadır. Sanatçı, gözlem ve sezgisiyle, halk yaşamına ilişkin doğruları, oluşumları, değişimleri vb. kimi zaman bilimadamlardan daha açık seçik ortaya koyabilmektedir.

Bu bakımdan örneğin Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bir zamanların İstanbul halkını konu edinen kimi romanlarında; Resat Nuri Güntekin, Refik Halit Karay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Sebâhattin Ali'nin Anadolu insanını ve

yaşamını ele alan roman ve öykülerinde; Kemal Tahir'in, Fakir Baykurt'un, Talip Apaydın'ın, Mahmut Makal'ın Orta Anadolu; Yaşar Kemal'in Güney Anadolu; Bekir Yıldız'ın, Osman Şahin'in Güney Doğu Anadolu; Kemal Bilbaşar'ın, Dursun Akcam'ın, Ümit Kaftancıoğlu'nun, Ömer Polat'ın Doğu Anadolu gerçeklerini dile getiren yapıtlarındaki "folklorik" gereç zenginliği halkbilim için başlı başına bir inceleme alanını oluşturmaktadır.

Ayrıca çeşitli denemelere ve gezi notlarına da halkbilimci gözüyle baktığında değerlendirecek bir yığın gereç, gözlem ve izlenim bulmak her zaman için olanaklıdır. Örneğin Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir'i*, Fikret Otyam'ın ülkemizin değişik yörelerini konu edinen *Gide Gide* dizisi, Sabahattin Eyüboğlu'nun, Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun, Halikarnas Balıkcısı'nın yazı, deneme ve kitapları dikkatli bir göz için çok şey içermektedirler.

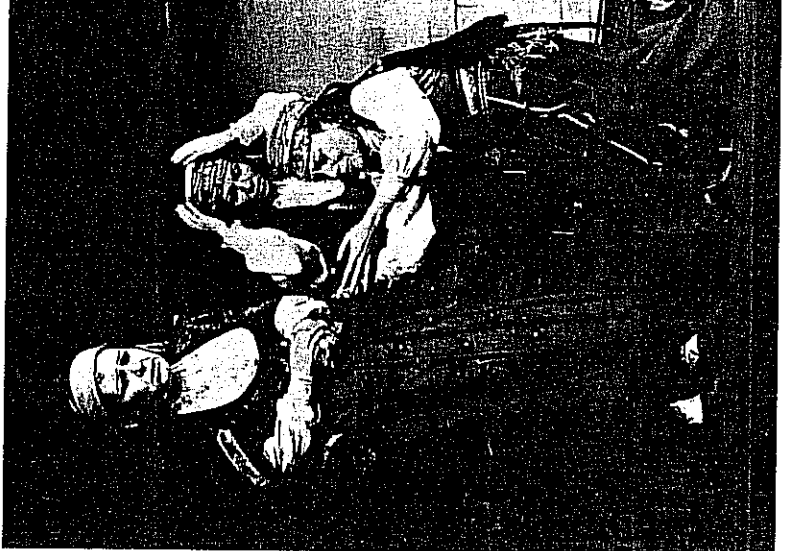
Tiyatro yapıtlarımızın bir bölümü de gerek konuları, gerekse mesajları bakımından halkbilimi yakından ilgilendirmektedirler. Hatta bunlardan kimileri tip, ortam, olay örgüsü, dil vb. bakımından ya "folklorik" gerçeklerden bolca yararlanılarak ya da "folklorik" öge ve kurumlara dayandırılarak işlenmiştir.

(7) Kız kaçırma olayının güldürü türünde ele alındığı N. Cumali'nin "Nalınlar" adlı oyunundan bir sahne.

(8) R. Bilginer'in "İsyancılar" adlı oyununda, kırsal kesim insanların doğatıstı güçleri kazanmak ve harekete geçirmek için yakanışları.

(9) Kısır kadının geleneksel değerler içindeki yerini ve çaresizliğini vurgulayan N. Araz'ın "Bozkır Güzellemesi" adlı oyunundan dramatik bir sahne.

Toplumsal kurumların, törelerin, geleneksel değerlerin, âdetlerin ağır bastığı, dramatik çatışmanın temeli oluşturduğu; kimi zaman da bunların yan etmenler olarak yer aldıkları birçok tiyatro yapıtımız vardır.

Alie kurumu, evlenme, düğün, kız kaçırma, başlık, çökeş evlilik, kumalık gibi konular ya doğrudan doğruya ya da dolaylı yoldan işleyen ve sergileyen oyunların ilk aktelerinden Musahipzade Celal'in *Haat İlamı*'nı, Reşat Nuri Güntekin'in *Hilafet*'sini, Nazım Kurşunlu'nun *Çığ*'ını, Necati Cumali'nin *Nalınlar*'ı, Hidayet Sayın'ın *Pembe Kadın*'ı, Güngör Dilmien'in *Kurban*'ını, Turan Oflazoğlu'nun *Allahın Dediği Olur*'unu, Cahit Aray'ın *Sultan Gelini*'ni, Recep Bilginer'in *Sarı Naciye*'sini, Nezihe Araz'ın *Bozkır Güzellikleri*'ni, Ali Yörük'ün *Türkmen Düğünü*'nü sayabiliriz.

Töreleri, değer yargılarını, âdetleri içeren oyunlar arasında ise Musahipzade Celal'in *Kasıkçılar*, Necati Cumali'nin *Vur Emri*, Yasar Kemal'in *Teneke*'si, Sedat Veyis Örneğin *Kurt ve Manda Gözü*, Erdoğan Aytakin'in *Ebekaya*'sı ile kan gütmeye geldiğini konu edinen Cahit Aray'ın *Pusudâ'sı*, Turan Oflazoğlu'nun *Kezban*'ı, Ali Yörük'ün *Çatalı Köyü* ilk aktelerdendir. Ayrıca, geleneksel kesim ve kırsal alan insanını çevreleyen, baskısı altında tutan ve etkileyen bir çok feodal kalıntı kurumunun, boşnancın, doğüstü gücünün, büyü'nün, üfürükçülüğün kimi zaman ana tema, kimi zaman da yan tema ya da yan öğe olarak işlendiği, serimlendiği birçok tiyatro yapıtı vardır. Gerek geleneksel, gerek çağdaş tiyatromuzun özellikleri, konuları, yapıları, tipleri vb. hakkında halkbilimcilerimiz Sevdâ Şener'in, Metin And'in, Özdemir Nutku'nun ve Cevdet Kudret'in araştırmaya ve incelemelerinden yararlanabiliriz.

(10) S. V. Örneğin taşra törelerini konu edinen "Kurt" adlı oyunundan bir sahne.

Gerek niceliği, gerekse niteliği bakımından çok zengin olan halk edebiyatımızdan halkbilim adına öğreneceğimiz nice gerçek, bilgi, beceri; doğayı ve evreni algılama, yorumlama ustalığı; insanımıza özgü duygu ve düşünce örgüsü; dil ve anlatım özellikleri bulunmaktadır. Bunlara bu bölümün başında genel çizgileriyle kısaca değindiğimiz ve halk edebiyatı konusunu bu alanın uzmanlarına bıraktığımız için, burada sadece önemini belirtmekle yetiniyoruz.

4. Sörel Yayımlar

Halkbilime ilişkin zengin bir gereçde gazete ve dergi koleksiyonlarında yatakmaktadır. Gazete ve dergi koleksiyonları bu amaçla tarandığında zengin ve seslendirici bir gereç ortaya çıkar. Ancak böyle bir tarama işi uzun yıllan ve büyük bir sabrı gerektirir.

Gazete sayfalarına yansıyan ülkemizin değişik bölgelerindeki olayların ve haberlerin içerisinde birçok âdetin, inanmanın, törenin ve- gelenegün kök nedenlerini, ipuçlarını bulabiliriz. Öyle ki, kimi haberlerin dokusunu, belirti bir bölgenin özgü bir âdetin, bir davranışın ya da bir tutumun karakteristik çizgisi oluşturmaktadır. Kimi zaman bir fıkra, bir makale, bir röportaj dizisi, bir kerker, bir fotoğraf, bir resim altı yazısı; okuyucu mektupları, ilânlar vb. herhangi bir töresel davranışı yoğun ve çarpıcı bir biçimde işlemekte ya da açılığa kavuşturmaktadır. Özellikle yerel basında çıkan yazılar içerisinde konumuz bakımından çok ilginç olanlara sık sık rastlamak mümkündür.

II. Görsel Kaynaklar

1. Sinema

Türk sinemasının Anadolulu gerçeklerini, halk yaşamının özgün yanlarını, geleneksel değerlerinizi, özellikle kırsal alanda etkinliğini sürdüren töre ve âdetlerinizi konu edinen başarıları yapıları giderek artmaktadır.

(11) S. Duru'nun kırsal kesim töresi ve kan davası geleneginden kaynaklanan "Kara Çarşafı Gelin"inden bir sahne.

Sinema sanatının sağladığı olanaklardan yararlanılarak çarpıcı bir anlatım kazanan bu ürünlerde hem ele alınan konuların organik bütünlükleri, hem "otantik" olma titizlikleri, hem de yerel özellikleri yansıtmı bakımından dikkati çeken bir dizi film vardır ki, bunlar da tiyatro yapıtlarında olduğu gibi halkbilimi ya doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak ilgi çekmektedir. Çoğu son beş-on yılın ürünü olan bu filmler arasında örneğin Lütfi Akad'ın büyük kentte tutunmaya çalışan, ancak göçüp geldikleri geleneksel kesimin töreleriyle yeni yaşama türünün gerekli kıldığı değer yargılarının çatışmasının anlatıldığı, büyük aile tipinden küçük aile tipine dönüşme sürecindeki zorunlu kültür değişimlerinin ele alındığı *Düğün*'ü ve *Gelin*'i; kan gütmeyi güldürü türünde ele alan ve kat gütmeye gelenegıyla ünlü bir bölgemizin törelerini ince bir alayla taşıyan Atıf Yılmaz'ın *Gülü Geliyor Gülü'sü*, Yılmaz Güney'in *Endişe'si*, Ali Habib Özgentürk'ün *Ferhat*'i; kumalık kurumu ile töresel davranışları işleyen Atıf Yılmaz'ın *Kuma'sı*; cinsel namus kavramını ele alan, bu konuda törelerin ağır baskısını ve bağışlamazlığını vurgulayan Feyzi Tuna'nın *Kızgın Toprak*'ı, *Ezo Gelin*'i, Süreyya Duru'nun *Bedrana'sı*, *Kara Çarşaf Gelin*'i, Memduh Ün'ün *Ağrı Dağı Efsanesi* son yıllarda konumuz açısından dikkati çeken sinema ürünleridir.

(12) Y. Güney - Ş. Gören ikilisinin Güney Anadolu'da pamuk tohumları içersindeki bir kan davası korkusunun sürekli türküsünü işleyen "Endişe"nden bir sahne.

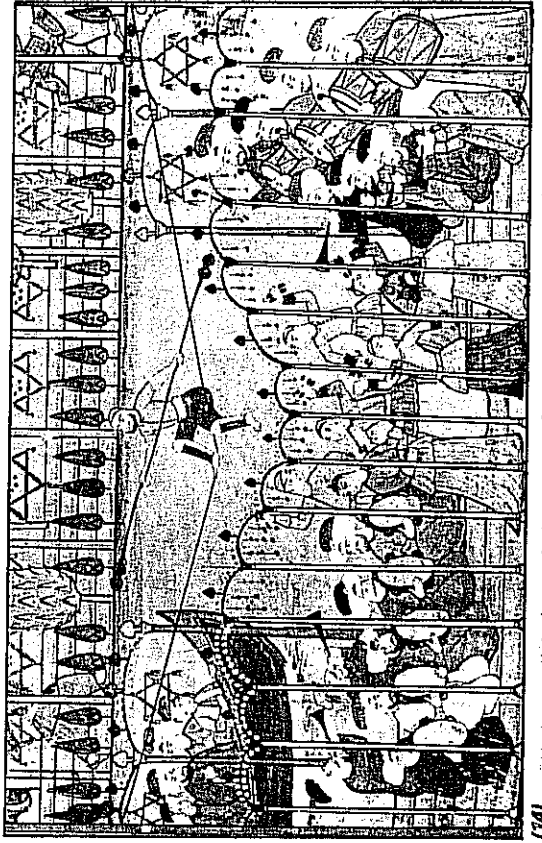
Ayrıca "folklorik" özü bir olayı, bir gösteriyi, bir zanaat dalını, bir yöreyi işleyen belgesel nitelikteki kısa metrajlı filmleri de belirtmek gerekir. Genellikle bir ön hazırlığı gerektiren, uzmanlarına danışılarak çekilen bu türden filmler özellikle geleceğin araştırmacıları için değerli arşiv gercisi olurlar.

(13) F. Tuna'nın ünlü bir türkümize de konu olan, gelenekseliğin ağır bastığı "Ezo Gelin"inden bir sahne.

2. Televizyon

Son yıllarda ülkemize girmiş ve hızlı bir gelişme göstermiş olan televizyon yayınlarından bir bölümü de konumuzu ilgilendirmektedir. Çağımız insanının en çok etkilendiği televizyon, halkımızın günlük yaşamında çok büyük rol

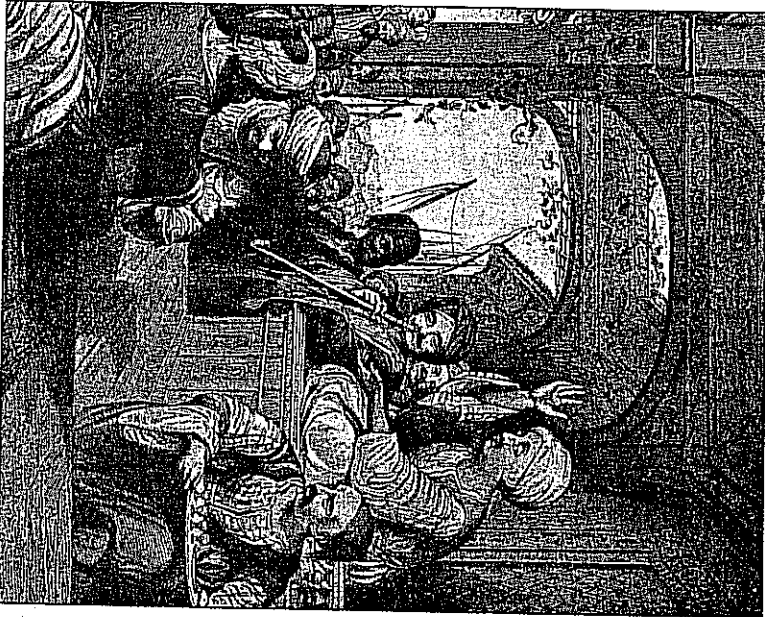
(14) 18. Yüzyılda köçekleri gösteren bir minyatür.

oynayan bir kitle iletişim aracıdır. Yayınları arasında geleneksel kültürümüze, hatta çoğu zaman halkbilimi doğrudan ilgilendiren konulara yer veren programları, giderek yozlaşan, ve yiten değerlerimizi, kurumlarımızı, yaşama biçimlerini korumamın, ne denli gerekli olduğunu, seyirciye, bundan da önemli işli ve sorumlulara hatırlatması bakımından da dikkati çekmektedir. Ancak bu türden programların çoğu, konunun yabancısı olan kimselere hazırlanmakta, asıllarına uygunluğu hususunda titiz bir denetim uygulanamamakta, ön hazırlıklarında yeterli araştırma ve inceleme yapılamamaktadır. TRT'nin elindeki olanaklar ulusal özleri, halk yaşamına ilişkin yerel değerleri, beceri, bilgi ve yaratları sistemli bir biçimde araştırıp görüntülü olarak gelecek için değerli bir arşiv oluşturabilecek güçtedir. Alanlarının uzmanları olan halkbilimcilerin danışmanlıkları ve yardımlarıyla hazırlanacak bu türden belgesel filmlerin çekimlerine girişme işine bir an önce başlanılmasında büyük yararlar vardır.

3. Resim

Minyatürlerimiz, halk resimlerimiz, geleneksel yaşamı ve kırsal alanı konu edinen kimi sanatçılarımızın ürünleri de halkbilimcilerin ve halkbilim alanına ilgi duyanların yararlanabilecekleri kaynaklar içerisinde yer alırlar. Bugün artık geçmişin malı olan minyatürlerimizde birçok kültür çögesinin geçmişteki

(15)
19. Yüzyıl
İstanbul'da
"İcrai sanat"
eyleyen
bir meddah
gravürü.
(Dost
Yayınları'ndan).

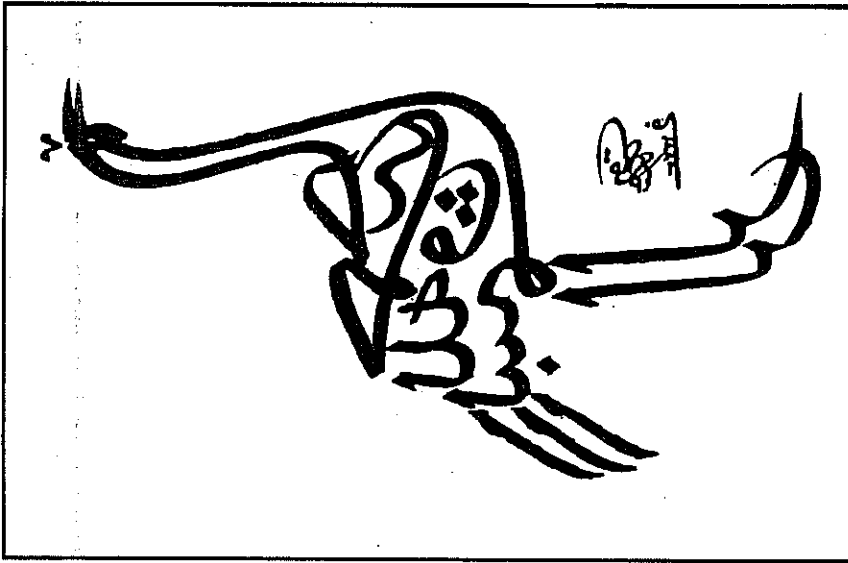
önemini, yerini, işlevini görmek mümkündür. Özellikle o zamanki toplumun yönetici sınıfının, soyularının günlük ve törensel yaşamlarından sahneler içeren minyatürlerimiz başlı başına bir inceleme konusudur. Halkın düş gücünü, özlemine ve beğeni çizgisini açığa vuran her türden halk resimleri; bir kenti, bir yöreyi, bir semti asıllarına sadık kalarak yarıştan gravürler, resimlenirilmiş el yazması kitaplar, aile albümleri, afişler, el ilanları vb. halkımızın geçmişteki yaşamının değerli belgeleridir. Bunların büyük bir bölümü zamanla yitip gitmiştir; azımsanmayacak bir bölümü ise yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu türden belgelerin tezelden derlenmesi ve arşivlenmesi gereklidir.

(16) Dinsel özütlü bir halk resmi: Hazretü Ali ve Davası.

Çağdaş sanatçılarımızın kimileri halkbilimiyle ilgili konuları işlemiş, halk sanatlarının motiflerinden yararlanmış, geleneksel kesimdeki insanımızın günlük, törensel ve törensel yaşamından kesitler vermişlerdir. Bu sanatçıların başında Turgut Zaim (1906 - 1974) gelir. Ulusal özleri, yöresel yaşama biçimlerini, özellikle Yörükleri, Aysarları konu edinen sanatçı, özgün bir Türk resminin temsilciliği yanı sıra "otantik" olma titizliğini de başarılı bir biçimde sürdürmüştür. Turgut Zaim'in ürünleri Türk halk kültürünün ve töresinin belgeleri olarak gelecek kuşaklara kalacak niteliktedir. Resimlerine yerli bir tad ve çeşni katarak dokuma, kilim, yazma vb. el sanatları motiflerini yer yer asıllarına uygun, yer yer de usulplaştırarak değerdendirip birer plastik öğe olarak ustalıkla kullanan Bedri Rahmi Eyüboğlu (1913 - 1976) her türden halk yaratısına vurgun bir sanatçıdır. Yerli öğelerle bezediği resminin yanı sıra Anadolu insanının beğeni, yaratı, beceri, dıygu ve düşüncesini dille getiren yazı ve şiirleriyle de resminde "folklorizm" in önde gelen temsilcilerinden birisi olmuştur. Kırsal kesimde, çetin doğa koşulları ortasında yaşayan köylümüzün ilkel üretim araçlarıyla doğaya egemen olma çabasındaki dramatik çatışmayı ve çelişkiyi çarpıcı bir biçimde resimleyen Neşet Günel'in "toprak insanları",

(177)
Yazının
resme
dönüşmesi:
Mustafa Rakım'ın
leylak
biçimindeki
besmelesi.
(M. Aksef'in
Anadolulu
Halk
Resimleri'nden).

dunların somatik özellikleri, giyim kuşamları, geleneksel araç - gereçleri ve dünyaya bakışları insan hamurumuzun nereden ve nasıl özleştiğini belgeleyen üstün yapıtlardır. Babası Turgut Zaim'in çizgisini daha değişik bir yoldan sürdüren genç sanatçı Oya Katoğlu geleneksel kesim insanının töresel yaşamındaki "geçiş dönemleri"ni zengin bir renk ve figür kaynaşımı içerisinde canlandırmaktadır. Katoğlu'nun geleneksel yaşama biçimini, giyim - kuşam, köy ve kasaba konumunu işleyen resimleri halkbilimin resim sanatına yansımış ilginç örnekleridir. Çukurova yöresinin "pamuk kültürü" çevresinde kaynaşan yaşamını, yerel öğelerini; tanım kültürüne dayalı yaşama türünü duyarlı bir yaklaşımla belgeleyen Duran Karaca, o yörenin insanı olmaktan gelen keskin gözlemciliğini de sanatına katarak Türk halkbilimini plastik açıdan zenginleş-tiren resimleriyle dikkati çekmektedir. Konularını köy ve halk yaşamından alan, resimlerinin yanı sıra yazı ve kitaplarında sanatla "folklor" arasındaki verimli ilişki üzerinde duran bir başka sanatçı da Malik Aksef'dir. Ayrıca, özellikle son zamanlarda yapmış olduğu kadın ve erkek köylü başlarıyla Nuri İyem, gravür-leriyle Mustafa Aslier, Ali Demir ve kimi resimleriyle "folklorik" konuları işlemiş olan birçok sanatçımız daha vardır.

4. Şenlikler, Bayramlar, "Yerel Günler"

Ülkemizde, ulusal belirli günlerin dışında bir yöreye, bir ile, bir ilçeye ya da bir köye özgü; oranın yerel bir özelliğiyle, bir ürünüyle, bir geleneğiyle ilgili olarak kutlanan, kutsanan, canlandırılan günler, haftalar vardır. Bu türden günler, haftalar kutlanırken şenlikler düzenlenmekte, yerel oyunlar oynanmakta, gelenekler canlandırılmaktadır. Bunların bir bölümü yerel takvimin gereği olarak artık oturmuş, süreklilik kazanmış, her yıl kutlanan ve kutsanan bir nitelik kazanmıştır. Bir bölümüyle son yılların turizm etkinlikleri içinde yer almakta, giderek bir geleneğe dönüşürümek istenmektedir.

(178) Pula halk oyunu.

Ulusal özerin, yerel renk ve kaynaşmaların, bölgesel özelliklerin canlandırıldığı, kutlandığı; tazelandığı bu türden, şenlik, bayram ve günler de görsel kaynaklar içerisinde yer alırlar. İnsanın toplumla, coğrafyayla, doğayla ilişkisi ve etkileşimlerinin dinamik yansımalarını; sevinçlerini, övünçlerini, coşku-larını, boşalmalarını; ekonomik alış-verişlerini; yarışma ve yaratılmasını; hatta bölgebencilik = (etnosantrizm)'lerini çeşitli biçimlerde dışa vurdukları bu kutlama ve kutsama günlerinde halkbilimcilerin kaynaklanacağı, esinleneceği, derleyeceği ve belgeleyeceği çok gereç vardır.

Bu şenlik, bayram ve günlerin düzenlenip kutlandıkları illere, ilçelere, köylere ya da yörelere özgü kültürel değerlerin ve her türden "folklorik gösteriler"i'n dikkatlice izlenip gözlenerek fotoğraf makinesi, kamera ve teyp aracılığıyla saptanıp ulusal halkbilim arşivine kazandırılması gerekir.

Millî Folklor Araştırma Dairesi'nin yayımladığı "Türkiye Belirli Günler Tak-vimi"nde (Ankara 1973), yurdun her yerinde kutlanan belirli günler dışında,

belli bir yere özü 860 belirgin günün tarih, ay, yer, tür ve süresi düzenli bir biçimde sıralanıp, açıklanmaktadır.

(19)-
Murda düzenlenen Karacaoglan Semaire (1975) sırasında canlandırılan "deve botanasi" = (doğumunu)ndan bir sahne.

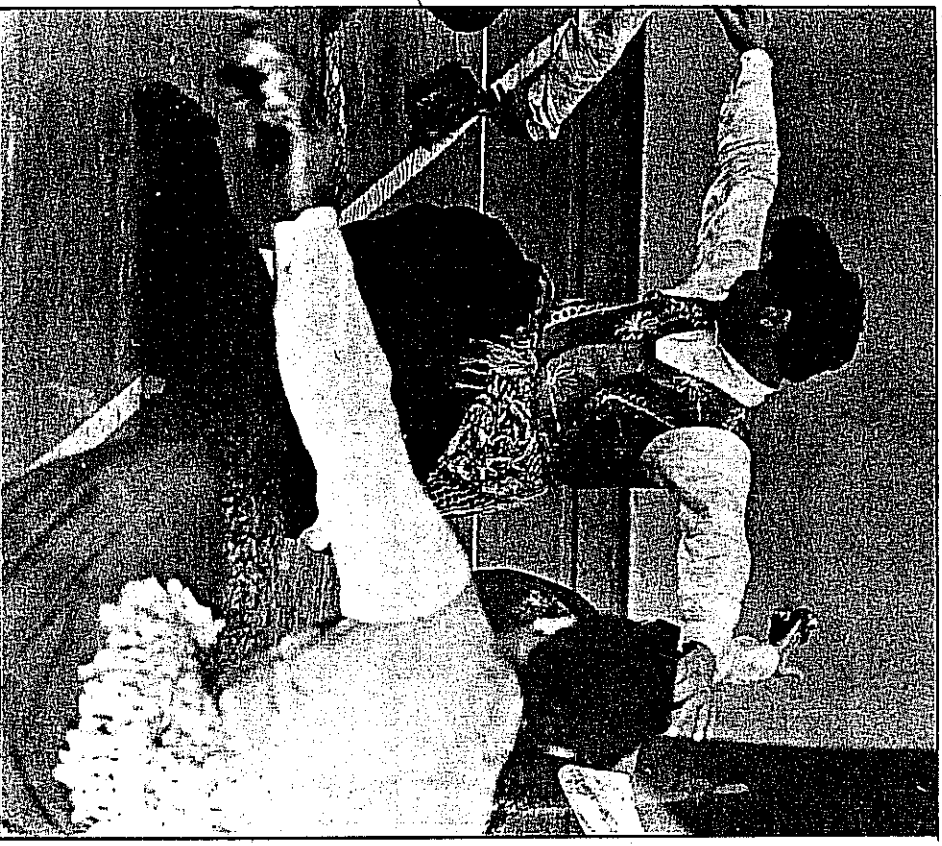
Bu çizelge dikkatlice incelendiğinde kurtuluş ve anma günlerinin dışında, yere nitelikte gün, bayram ve şenliklerin belirli öğelerin çevrelerinde kümelendiği görülmektedir. Bu öğelerin başlıcaları yiyecek - içecek, meyve - yemiş; kuş - hayvan; bitki - çiçek; su, çağlayan, göl ve deniz ile mevsimlerdir. Bu öğeler çevresinde kümelenen şenlik, bayram ve günlerden kimi örnekleri, yukarıda adını andığımız takvimden yararlanarak sıralayalım:

Yiyecek - içecek ile ilgili şenlik, bayram ve günler:

"Gölle gecesi" (Konya - Ilgın), 6 Şubat (1 gün); "Zipe günü" (Hakkâri - Çukurca), Martın 1. ve 2. Çarşamba günleri (2 gün); "Mesir şenlikleri" (Manisa - Merkez), 21 Nisan (9 gün); "Yumurt bayramı" (Siirt - Merkez), 6 Mayıs (2 gün); "Peynirli ekmek günü" (Elaazığ), 24 Haziran (1 gün); "Kızıdağ ananevi helva günü" (Isparta - Şarkikaraağaç), Temmuzun 2. haftası içinde (3 gün); "Koza bayramı" (Bursa - Merkez), Temmuz içinde (1 gün); "Ayrı bayramı" (Antalya - Akseki - Akseki - Cevizli), Ağustos içinde (1 gün); "Bai bayramı" (Antalya - Akseki - Kuvucak), Ağustos içinde (1 gün); "Cimcik gecesi" = (ev makarnası)" (Kütahya - Merkez), 1 Eylül (7 gün); "Yemek festivali" (Bolu - Merkez), 27 Eylül (1 gün); "Pide günü" (Ankara - Kızılcahamam), Eylülün 2. Cumartesi ve Pazar günleri; "Pastırmayı tanıtmaya günü" (Kayseri - Merkez), Ekim'in ilk haftası (7 gün).

Meyve ve yemiş ile ilgili şenlik, bayram ve günler:

"Kiraz festivali" (İzmir - Kemal Paşa), Mayısın 2. Pazar günü (2 gün); "Kiraz bayramı" (Denizli - Çal - Baklan - Kuvucak), Mayıs son haftası içinde (1 gün); "Çilek festivali" (Zonguldak - Ereğli), Haziran içinde (1 gün); "Vişne Bayramı" (Tokat - Almus), 2 Temmuz (1 gün); "Üzüm ve şarap festivali" (Tekirdağ - Şarköy), 6 Temmuz (3 gün); "Kavun festivali" (İstanbul - Silivri - Selim Paşa), 29 Temmuz (1 gün); "Fındık günü" (Bolu - Akçakoca), 10 Ağustos (1 gün); "Elma şenliği" (Konya - Ereğli), 18 Ağustos (1 gün); "Ceviz bayramı" (Konya - Ermenek), Eylül içinde (1 gün); "Mandalina festivali" (İzmir - Seferhisar), Kasım içinde (1 gün).

(20)
Kuşehir'de düzenlenen "Türkiye'de Mahalli Halk Oyunları Yarışması"nda (1976) Bingöl "Kartal" oyunu.

Kuş ve hayvanlarla ilgili şenlik, bayram ve günler:

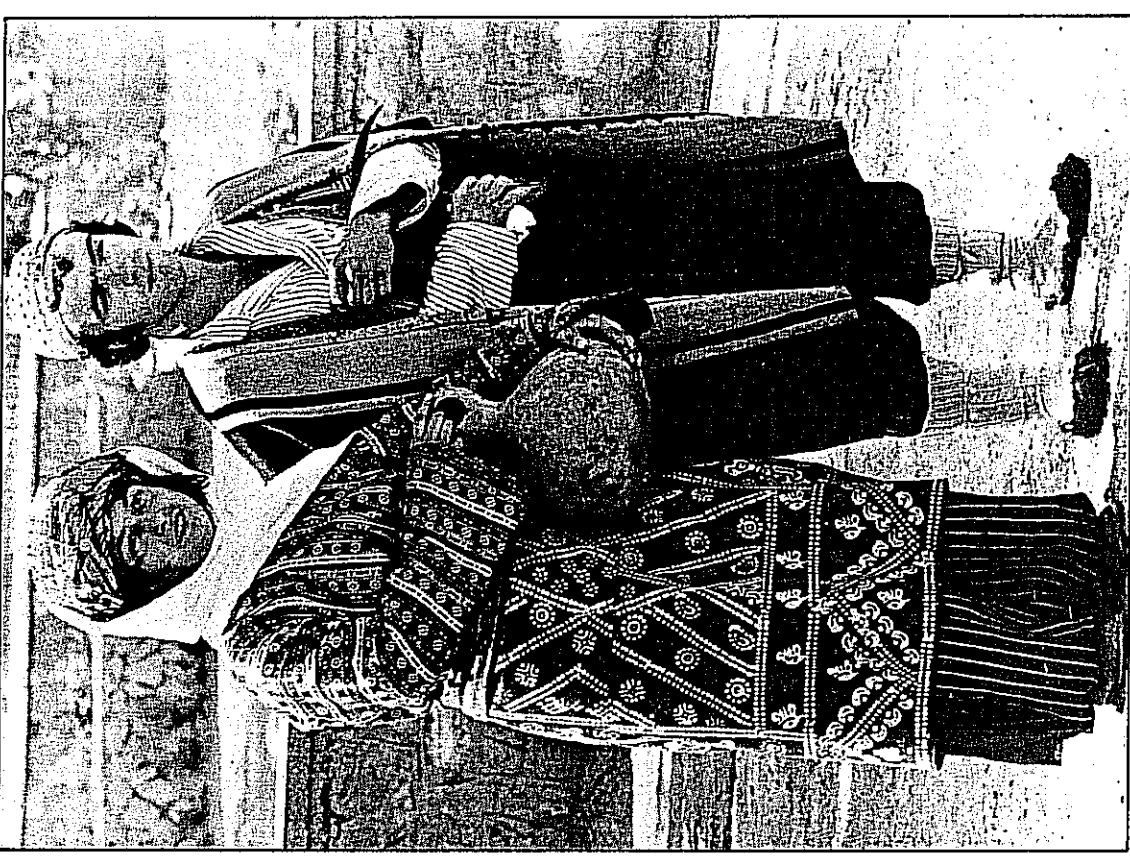
"Kelaynak günü" (Urfa - Birecik), 17 Şubat (1 gün); "Kafkasör boğa güreşleri" (Artvin - Merkez), 20 Haziran (1 gün); "Karides günü" (Balıkesir - Musakça) Temmuzun 3. Pazar günü (1 gün); "Balık festivali" (İçel - Silifke - Taşucu), 2 Ağustos (4 gün); "Kuzu bayramı" (Hakkâri - Uludere) yayla zamanı (3 gün).

(21) Gaziantep Barakları'nın bir oyununda yer alan iki oyuncu. Bu oyunda kızların başlarına taraklı kuşunun telekleri takılmaktadır.

Bitki ve çiçeklerle ilgili şenlik, bayram ve günler:

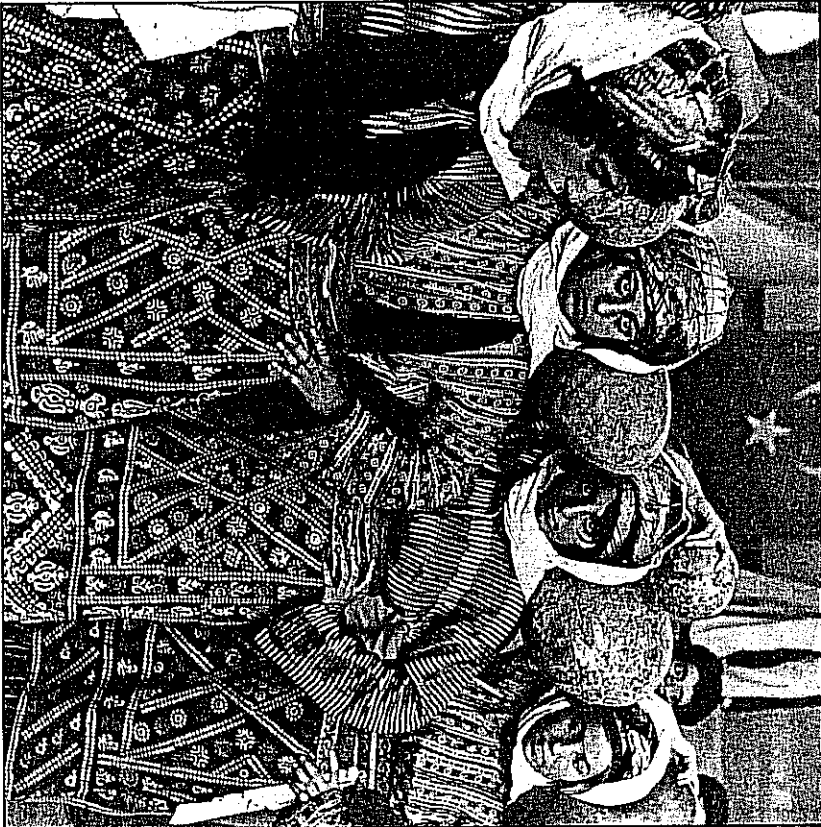
"Ağaç bayramı" (Kastamonu - Devrekânî), 13 Nisan (1 gün); "Lâle festivali" (Muğla - Köyceğiz), 16 Nisan (9 gün); "Lâle şenlikleri" (Ankara - Yenimahalle - Sincan), 1 Mayıs (1 gün); "Çay festivali" (Rize - Merkez), 17 Eylül (10 gün).

(22) Adıyaman'ın ürün almayı canlandıran "Galaç" oyununa hazırlanan iki oyuncu.

Su, çağlayan, deniz, gölle ilgili şenlik, bayram ve günler:

"Çağlak = (şelâle) günü" (Mânisa - Akhişar), 9 Mart (1 gün); "Deniz şenliği" (Ordu - Perşembe), 20 Mayıs (1 gün); "Hazar gölü şenlikleri" (Elaziğ - Sivrice), 16 Temmuz (2 gün); "Yedi göller şenliği" (Zonguldak - Devrek), 17 Temmuz (7 gün); "Ayazma şenliği" (Çanakkale - Bozcaada), 26 Temmuz (5 gün); "Çermik şenlikleri" (Erzurum - Pasinler), 26 Temmuz (3 gün).

(23)
Adıyaman'ın "Galıç" oyunundan bir görünüm.

Mevsimlerle, aylarla ilgili olanlar:

"Kara çarşamba = ilkhabar eğlencelerinin yapıldığı gün" (Sirt - Şırnak), 14 Mart (1 gün); "Mart dokuzu şenlikleri" (İzmir - Urla), 22 Mart (1 gün); "Nevruz şenlikleri" (ülkemizin pek çok yerinde), 22 Mart (1 gün); "Bahar şenlikleri" (Tekirdağ - Malkara), 13 Mayıs (1 gün); "Mayıs yedisini" (Giresun - Merkez - Alucura - Ordu - Fatsa - Gököy - Perşembe - Ünye - Vakıtköy).

Bunlar ve bunlara ekleyeceğimiz daha nice şenlik, bayram ve günlerin dışında pehlivan güreşleri, müzik ve halk oyunları, at yarışları, hayvan sergileri, deve güreşleri, çift oyunları, asıklar bayramı, halk ozanları yarışmaları vb. gibi gösterilere yer veren bir çok gün, şenlik ve bayram sayılabilir.

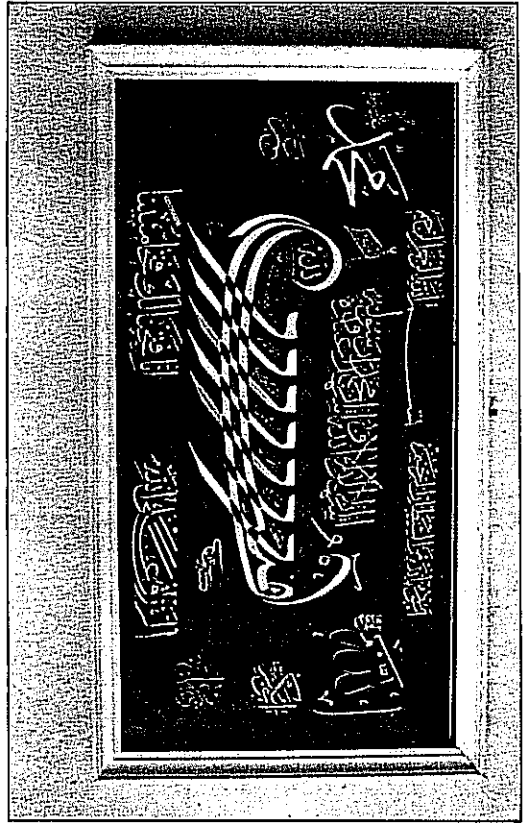
(24) Yerel giyimiyile bir zurna.

(1)
Tepsi
üstünde
"Dünya Güzeli"

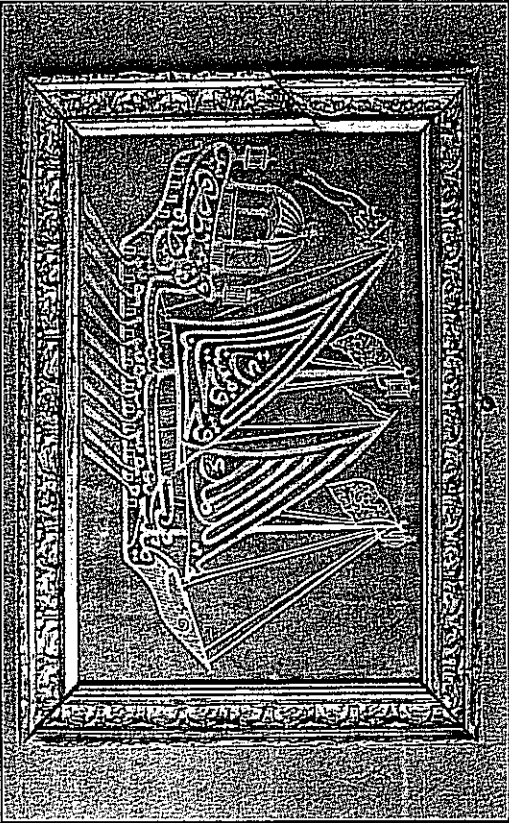

(2)
Şahmaran
efsanesindeki
kadın başlı
ejderha.

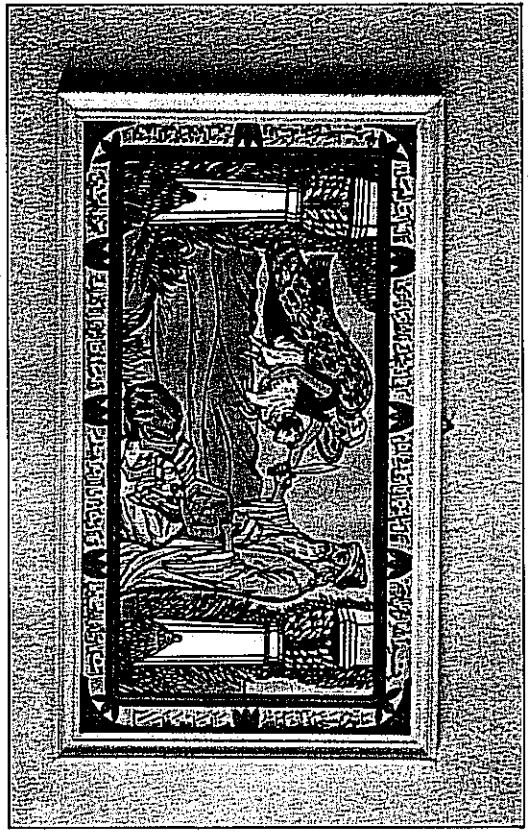

(3)
Var'lerden
dizilenen
bir "Amentü"
genisi.

(4)
Yazi - resim
örneklerinden
biri:
"Eshab-ı Kahf"
genisi.

(5)
Gökten
kurban indirilişini
canlandıran
bir halk resmi.

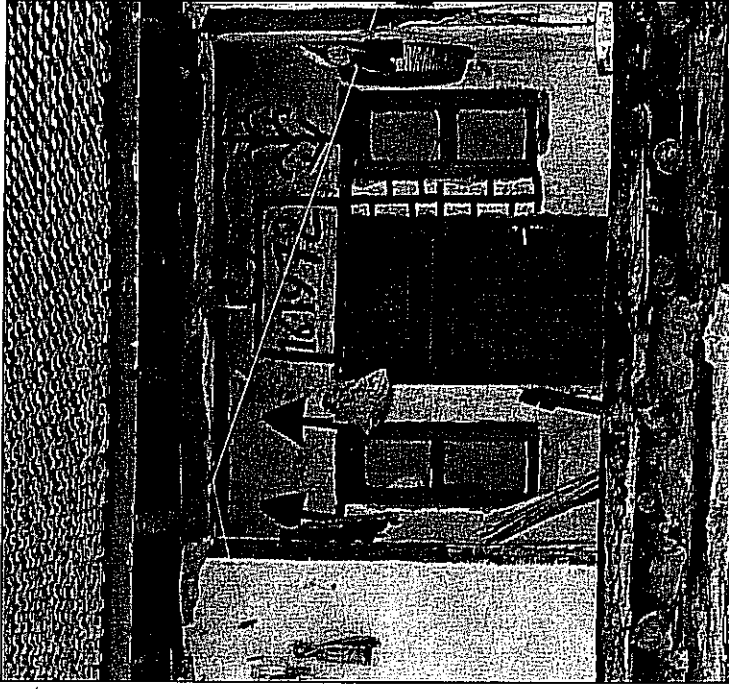

(6)
Aynı konunun
bir başka biçiminde
canlandırılışı.

(10)

Kırsal kesimden bir duvar ve kapı süslemesi.

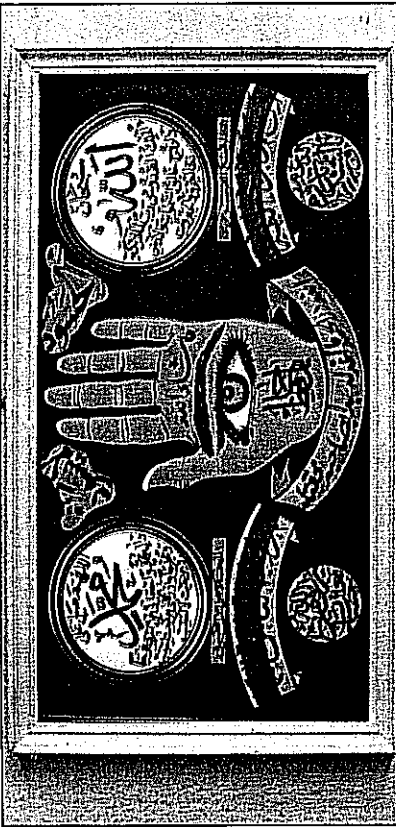
(11)

Kırsal kesimden bir başka duvar resmi.

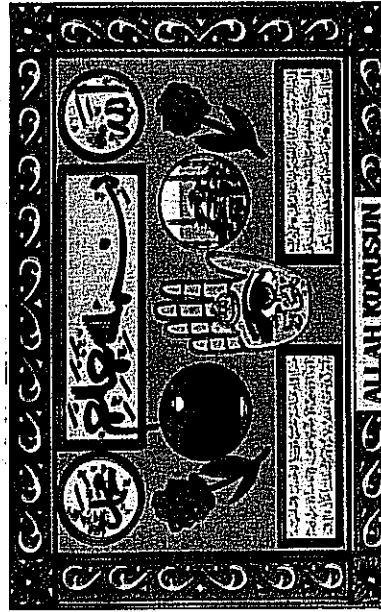
(7)

Nazara karşı kullanılan dinsel ve büyüsel içerikli bir levha.

(8)

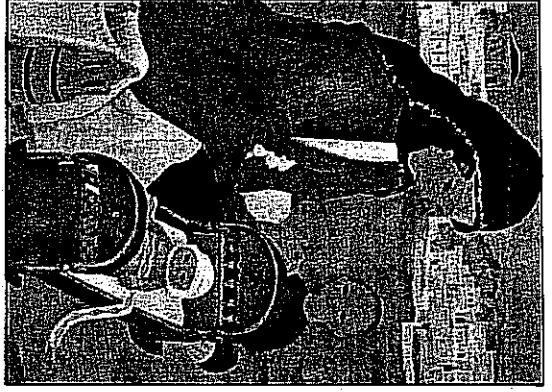
Aynı içerikli bir başka nazar levhası.

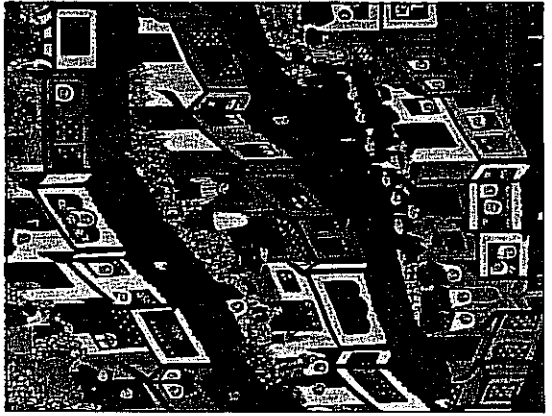
(9)

Halk resimleriyle dinsel levhaların satıldığı bir dükkan ve satıcısı.

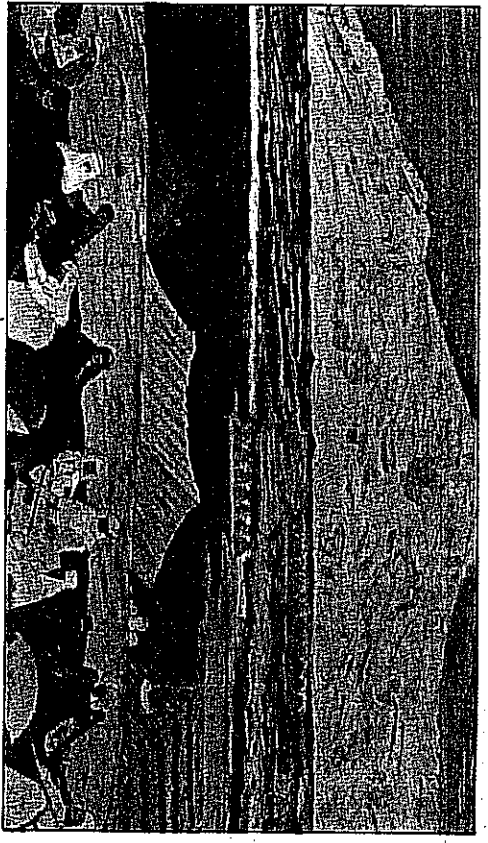
(12)
T. Zaim'in
besik önündeki
Aysar kadını.

(13)
O. Katoglu'nun
"İlk baharda Ölüm"ü.

(14) N. Güneş'in "Toprak İnsanları" işden dönerken.

(15)
D. Karaca'nın
Tumulu Kalesi
eteginde
"Ekmecek Atanlar"ı.

(16)
Ali Demir'in
"Sofra" sı.

C. ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ VE ARAÇLARI

1. Alan Araştırması Teknikleri

Öteki sosyal bilimlerde olduğu gibi halkbilimsel araştırma ve çalışmalarda da seçilen konuya ilişkin özgün ve güvenilir bilgi elde etmek, derlemek için araştırmacı araştırma yapacağı grubun ya da topluluğun yaşadığı yere giderek çalışmasına alan araştırması denir. Alan araştırmasında "folklorik" kurumların etkinliklerini; töreleri, törenleri, oyunları, işlemleri, uygulamaları, gösterileri vb. sistemli bir biçimde saptamak ve bunlara ilişkin veriler derlemek için kullanılan tekniklerin, yolların başında gözlem (olaya ya da toplumsal yaşama katılarak), görüşme = (mülakat), sorukâğıdı = (anket) uygulama, kılavuz ya da kaynak kişi kullanma gelir.

1. Gözlem

Gözlem türlerinin en çok kullanılanları katılarak ya da katılmayarak, doğrudan ya da dolaylı olarak, sistemli ya da gelişigüzel, açık ya da gizli gözlem diye adlandırılırlardır. Biz, konumuz gereği, daha çok katılarak gözlem tekniği üzerinde duracağız.

Araştırılan grubun ya da topluluğun günlük ve törensel yaşamına katılma yoluyla yapılacak gözlemlerde araştırmacının, araştırdığı grupla birlikte bir süre yaşaması, onların yaşamlarında yer alması gereklidir. Böylece, araştırmacı, araştırdığı grubun davranış biçimlerini, değerler sistemini, birbirleriyle olan ilişkilerini, toplumsal, ekonomik ve kültürel özlü olaylar, törenler, işlemler çevresindeki kümelenişlerini, rollerini, tutum ve tavır alışlarını yakından gözlemleme olanağını bulur. Başka bir anlatımla, söz konusu olayları, kendisi de o gruptan biriymişcesine "yaşamış" olur. Ancak, gözlemci, dikkatini bu türden olayların oluşumu, gelişimi ve sonlanışı üzerine yoğunlaştırırken, nesnelliliğini ve yansızlığını da korumak zorundadır. Böylece, araştırmacının çok sayıda bilgi elde etmesi, derleme yapması gerekmektedir. Çünkü, söz konusu grubun ya da topluluğun kültürel içerikli olayı bütününcü ancak bir parçasıdır. Bütüne varmak için, bütünü oluşturan ve birbirlerine organik bir biçimde bağlı olan parçaların ya da bölümlerin hemen hepsi hakkında bilgi toplamak-zorunludur. Gözlem yoluyla elde edilen bilgilerin, gözlemlenen olayın bütünsel oluşumuna uygun sıraya dikkat edilerek hemen bir yere kayıt edilmesi gereklidir. Bu iş için özel surette hazırlanmış fişler, defterler kullanıldığı gibi, bilgileri küçük ve kullanışlı ses alma aygıtları yardımıyla bantlara geçirmek de mümkündür.

Araştırmacı ya da derleyici, araştırma ya da derleme yaptığı gruba, topluluğa ya da köye dışardan katıldığı için, başka bir anlatımla o topluluktan, o köyden olmadığı için, grubun ya da köylünün gözünde ister istemez yabancı olarak kalacaktır. Bu durumda, derleyicinin ya da araştırmacının işini güçleştirecek, derlediği bilgilerin doğruluğuna zaman zaman gölge düşürecektir. Bu

(17)
L. Akad'ın
"Gelin" adlı
filminden
kurban
sahnesi.

(18)
L. Akad'ın
"Düğün"ünden
bir görüntü.

(19)
Bir şenlikte
oynayanlar.

